

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT

**VAN İLİ SINIR TİCARETİ VE TÜRKİYE – İRAN DIŞ
TİCARETİNİN 1980 SONRASI GELİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞABAN ÖZTÜRK

TEZ YÖNETİCİSİ

Doç. Dr. ADEM ÜZÜMCÜ

KARS-2013

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Şaban ÖZTÜRK'e ait "Van İli Sınır Ticareti Ve Türkiye – İran Dış Ticaretinin 1980 Sonrası Gelişimi" konulu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ

Yrd.Doç. Dr. Deniz ÖZYAKIŞIR

Yrd.Doç. Dr. Sebahattin YILDIZ

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2013 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sundugum, “Van ili sınır ticareti ve Türkiye – İran dış ticaretinin 1980 sonrası gelişimi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..../..../2013

Adı Soyadı:Şaban ÖZTÜRK

İmza:

PLAGIARISM

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

..../..../2013

Name Surname: Şaban ÖZTÜRK

Signature :

ÖZET

Dış ticaret ülkeleri birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Ülkelerin dış ticaret politikaları, ülkelerin dış ekonomik ilişkilerine ve dış politikalarına etki etmektedir. Bunun yanında dünya ekonomisinin yönlendirilmesinde etkili olan büyük ülkelerin dış ticaret politikaları da, diğer ülkeleri büyük ölçüde etkilemektedir.

Özellikle işsizlik ve enflasyonla mücadele gibi iç ekonomik politikalar üzerinde dolaylı olarak dış ekonomik ilişkilerin ve dış ticaretin önemli etkileri oluşabilmektedir. Ülkeler iç ekonomik politikaları belirlerken uzun süredir dış ticareti de hesaba katmakta ve ona göre vaziyet almaktadırlar. Yürütülen dış ekonomik politikaların bir sonucu olarak, komşu ülkeler sınır ticareti adı altında dış ticaret yapmaktadırlar. Sınır ticareti, ülkelerin sınır bölgelerinin ekonomik durumunun düzeltilmesi açısından son derece önemlidir.

Aslında ülke ekonomisine çok ciddi anlamda katkı sağlaması gereken ve bu güne kadar gereken önem verilmeyen sınır ticareti, iç ve dış politikalarından dolayı fazla geliştirilememiştir. Ülkemizin jeopolitik durumu göz önünde bulundurulacak olursa sınır ticaretinin gelişmesinin ekonomiyi olumlu etkileyebileceği tahmin edilebilir. Van İlinde yapılan araştırmalar sonucu sınır ticaretinin faal olduğu dönemlerde il ve bölge ekonomisinin canlandığı, buna karşılık sınır ticaretinin kısıtlandığı dönemlerde ise işsizlik ve göçlerin arttığı ilin ticari hayatının zayıfladığı, bu durumun sosyal hayatı olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

Öte yandan İran'ın Türkiye'nin Orta Asya'ya açılımında en kısa güzergah olması, Türkiye'nin de İran için batı pazarlarına yönelik kara ulaşımı ile Trabzon ve Ceyhan gibi limanlarla yapılacak deniz taşımacılığında en kısa güzergâh olması her iki ülke dış ticareti açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Sınır Ticareti, Sınır Ticaret Merkezi, Gümrük.

ABSTRACT

Foreign trade makes the countries get closer to each other or causes them to put some distance between themselves. The foreign trade politics of the countries also affect the foreign economic relations and foreign politics of those countries. In addition, the foreign trade politics of the big countries which are effective in orientating the world economy profoundly influence the other countries.

Foreign economic relations and foreign trade may implicitly have significant influence in the domestic economic policies such as fighting against unemployment and inflation. Countries have taken into account of the foreign trade and dealt with the situations accordingly for a long time while determining their domestic economic policies. As a result of the foreign economic policies having been conducted, neighbouring countries carry out foreign trade under the name of border trade. Border trade is also vital in terms of the economic recovery of the border regions.

Principally, border trade which has been expected to contribute to the country's economy significantly and has not been regarded up until now has not yet been able to be developed due to the domestic and foreign policies. Considering the geopolitical status of our country, it is easy to be estimated that how the development of the border trade will influence the economy. According to the results of the research carried out in the province of Van, it was observed that during the periods when border trade was active, the provincial and regional economy recovered and on the other hand during the periods when border trade was restricted, the commercial life of the province where unemployment and migration increased got worse and this adversely affected the social life.

On the other hand, Iran is the shortest route for Turkey to open to the Central Asia. And also with its land transportation to the western markets and with its marine transportation such as Trabzon and Ceyhan harbours, Turkey is the shortest route for Iran. This case is important in terms of foreign trade of both countries.

Key words: Foreign Trade, Border Trade, Border Trade Centre, Customs.

ÖNSÖZ

İktisadi kalkınma ile birlikte dış ticaretin önemi küreselleşmenin de etkisiyle günümüzde daha da artmıştır. Bu çalışmada “Van İli Sınır Ticareti ve Türkiye – İran Dış Ticaretinin 1980 Sonrası Gelişimi” ana başlığı altında, ülkeler arasındaki dış ticaretin önemi ve gelişimi, dış ticaret politikalarının amaçları ve araçlarına değinilmiştir. Ayrıca komşu iki ülke olan Türkiye – İran dış ticaretinin 1980 sonrası gelişimi ve Van ilinden İran ile yapılan sınır ticareti üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı, Türkiye – İran dış ticaretini ele alarak özellikle sınır ticaretinin önemini vurgulamak, il, bölge ve ülke ekonomisi üzerinde oluşturabileceği etkilere dikkat çekmektir.

Yüksek Lisans eğitimim ve tez çalışmam süresince desteğini her zaman yanımda bulduğum tez danışmanım değerli hocam Doç. Dr. Adem ÜZÜMCÜ başta olmak üzere yüksek lisans eğitimimde yardımlarını esirgemeyen Doç.Dr.Mehmet DİKKAYA, Doç. Dr. Adem ÇAYLAK ve Doç. Dr. Hüsnü KAPU’ya, Yüksek Lisans eğitimi yapma imkanını bize sunan Muş Alparslan Üniversitesi’nin değerli yönetimine ve özellikle Prof. Dr. Ekrem ATALAN’a, tezimi hazırlarken sürekli danıştığım ve değerli katkılarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ’ a, kıymetli katkılarından dolayı Arş. Gör. Yunus KOÇ’a, Öğr. Gör. Ferdi AVCI’ya ve son olarak bu günlere gelmemde asıl emeği geçen, her alanda desteklerini gördüğüm, saygıya layık, sevgili annem ve rahmetli babam ile eşim ve çocuklarıma da teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ŞABAN ÖZTÜRK

Haziran 2013

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO

ÖZET	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	X
GRAFİK VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

KURAMLAR, DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE ÖZEL DIŞ TİCARET REJİMLERİ

1.1.Genel Olarak Dış Ticaret	4
1.1.1.Dış Ticaret: Tanımı.....	4
1.1.2. Dış Ticaretin Nedenleri	5
1.1.3. Dış Ticaretin Tarihsel Gelişimi	6
1.2. Dış Ticaret Kuramları	8
1.2.1. Geleneksel Dış Ticaret Kuramları	8
1.2.2. Yeni Dış Ticaret Kuramları	12
1.3.Dış Ticaret Politikası	15
1.3.1.Dış Ticaret Politikalarına Genel Bakış	15
1.3.2.Dış Ticaret Politikalarının Amaçları.....	17

1.3.3.Dış Ticaret Politikasının Araçları	18
1.3.3.1. Tarifeler	18
1.3.3.2. Tarife Dışı Önlemler.....	19
1.3.3.2.1. İthalat Kotaları.....	19
1.3.3.2.2. Tarife Kotaları	19
1.3.3.2.3. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	19
1.3.3.2.4.Üretim Sübvansiyonları.....	19
1.3.3.2.5. İhracat Sübvansiyonları	20
1.3.3.2.6. Fark Giderici (Telafi Edici) Vergiler	20
1.3.3.2.7.Anti-Damping Vergileri.....	20
1.3.3.2.8. Dövizli İşlemlerin Sınırlandırılması	20
1.3.3.2.9. Çoklu Kur Sistemi	20
1.3.3.2.10.İdari ve Teknik Engeller Yoluyla Kısıtlamalar.....	21
1.3.3.2.11. Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları (Görünmez Engeller)	21
1.3.3.2.12. Kamu Kurumlarının Satın Alma Politikaları ve Yurt İçi Katkı Zorunluluğu	21
1.3.3.2.13. Sınai, Ticari ve Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması.....	21
1.3.3.2.14. İthal Yasakları.....	21
1.3.3.3. Özel Gümrük Rejimleri	22
1.3.3.3.1. Geçici İthalat ve Geçici İhracat	22
1.3.3.3.2. Serbest Bölgeler.....	22
1.3.3.3.3. Antrepolar:.....	23
1.3.3.3.4. Transit Taşımacılık	23
1.3.3.3.5. Transit Ticaret.....	23
1.3.3.3.6. Sınır ve Kıyı Ticareti	24
1.3.3.3.7. Bedelsiz İthalat	24

İKİNCİ BÖLÜM

SINIR TİCARETİ:

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı	25
2.2. Sınır Ticaretinin Amaçları	26
2.3. Sınır Ticaretinin Kapsamı	28
2.4. Dünya’da Sınır Ticaretinin Gelişimi	31
2.5. Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi	33
2.6. Sınır Ticaretinin Ülke Ekonomisine Etkileri	37
2.7. Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulması ve İşletilmesi	39
2.8. Sınır Ticaretinde İthalat ve İhracat İşlemleri	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM⁴²

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE

TÜRKİYE – İRAN DIŞ TİCARETİ

3.1. Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaretinin Genel Gelişimi	42
3.2. Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaretinin Sektörlere ve Mal Gruplarına Göre Dağılımı	46
3.2.1. Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı	46
3.2.2. Dış Ticaretin Mal Gruplarına Göre Dağılımı	50
3.3. Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı	53
3.4. Türkiye’nin Son Dönemde Komşularıyla Dış Ticaretinin Gelişimi	55
3.5. Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gümrüklere Göre Dağılımı	57
3.6. Türkiye – İran Dış Ticaretinin Gelişimi ve Sorunları	58
3.6.1. Türkiye-İran İkili Dış Ticaretin Genel Gelişimi	59
3.6.2. Türkiye-İran Dış Ticareti: Mal Grupları ve Fasıllara Göre Dağılım	62
3.6.3. İki Ülkenin Dış Ticaretinde Son Dönem Gelişmeler ve Sorunları	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VAN İLİNDE SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE ÜLKE - İL EKONOMİSİNE ETKİLERİ

4.1. Van İli Coğrafi Yapısı	66
4.2. Van İlinin Cumhuriyet Öncesi Kısa Tarihçesi.....	68
4.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Van'ın Genel Durumu	70
4.4. Van İlinin Demografik Özellikleri.....	71
4.5. Van İlinin Eğitim Durumu	71
4.6. Van İlinin Ulaşım Özellikleri.....	73
4.8. Van İlinin Dış Ticareti.....	76
4.9. Van İli Sınır Ticaretinin Gelişimi.....	79
4.9.1. Van İlinde Sınır Ticareti Ortamı ve Sınır Kapısı.....	79
4.9.2. Van İli Sınır Ticaretinin 2000 Yılı Sonrası Gelişimi	80
4.10. Sınır Ticaretinin Van İli Ekonomisine Muhtemel Etkileri ve Sorunlar	83
4.11. Van İlinde Sınır Ticaretinden Beklentiler	86
4.11.1. Ekonomik Beklentiler.....	86
4.11.2. Sınır Ticaretinden Sosyal ve Siyasal Beklentiler.....	88
4.12. Van İlinde Sınır Ticaret Merkezi İle İlgili Sorunlar	89
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	96
EKLER	102

TABLO LİSTESİ

SAYFA NO

Tablo 2.1.: Ülkemizdeki Gümrük Kapıları ve Sınır Ticareti Ülkeleri	35
Tablo 2.2.: Türkiye’de Sınır Ticaret Merkezleri ve Sınır Ticareti Ülkeleri	37
Tablo 3.1.: Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi 1980 - 2012 (Milyon Dolar ve %) ...	46
Tablo 3.2: Türkiye’de İhracatın Sektörlere (ISIC Rev3) Göre Dağılımı 1980–2012 (Milyar Dolar ve %)	50
Tablo 3.3.: Türkiye’de İthalatın Sektörlere (ISIC Rev3) Göre Dağılımı 1980-2012 (Milyon Dolar ve %)	52
Tablo 3.4.: Türkiye’nin İhracatının Geniş Ekonomik Gruplara (BEC) Göre Dağılımı 1990-2012 (Milyon \$ ve %)	54
Tablo 3.5.: Türkiye’nin İthalatının Geniş Ekonomik Gruplara (BEC) Göre Dağılımı 1980-2012 (Milyon \$ ve %)	55
Tablo 3.6.: Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Dağılımı 2010-2012 (Milyon Dolar)	37
Tablo 3.7.: Türkiye’nin En Fazla Dış Ticaret Yaptığı 30 Ülke	55
Tablo 3.8.: Türkiye’nin Komşu Ülkelerle Dış Ticareti (2010-2012, Milyon Dolar)	56
Tablo 3.9.: Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gümrüklere Göre Dağılımı (2012)	57
Tablo 3.10: Türkiye – İran Arasında Yapılan Dış Ticaret Anlaşmaları	58
Tablo 3.11.: İran’ın Dış Ticaretinin Gelişimi (2000-2012, Milyon Dolar).....	59
Tablo 3.12 : Türkiye – İran Dış Ticareti (2000-2012-Milyon Dolar).....	61
Tablo 3.13: Türkiye – İran Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2008-2012, Milyon Dolar)	62
Tablo 3.14.: Fasıllara Göre Türkiye’nin İran’a İhracatı (2008-2012, Dolar)	63
Tablo 3.15.: Fasıllara Göre Türkiye’nin İran’dan İthalatı (2008-2012-Dolar).....	64

Tablo 4.1.: Van İli Eğitim Göstergeleri (2011)	72
Tablo 4.2.: Van İli GSYİH Düzeyinin Gelişimi (1987-2001).....	75
Tablo 4.3.: Van İli Dış Ticaretinin Gelişimi (1996-2012)	76
Tablo 4.4: Van İli İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı (2011-2012).....	77
Tablo 4.5. : Van İli İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2011-2012)	78
Tablo 4.6.: Van İli Gümrük Müdürlüğü Üzerinden Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2012)....	80
Tablo 4.7. : Van İli Sınır Ticaretinin Gelişimi (2004-2012)	81
Tablo 4.8.: Van İlinde Sınır Ticareti Kapsamında İthalat ve İhracat Limitleri	83

GRAFİK VE ŞEKİLLER LİSTESİ

SAYFA NO

Grafik 3.1.: Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi (1990-2012).....	45
Grafik 3.2.: Türkiye'de İhracatın İthalatı Karşılama Oranının Gelişimi	45
Şekil 4.1.: Van İl Haritası.....	68
Şekil 4.2.: Van İli Ulusal Ulaşım Bağlantısı	73

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.r.	: Adı geçen rapor
a.g.d.	: Adı geçen dergi
AB	: Avrupa Birliği
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ATV	: Akaryakıt Tüketim Ver gisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
DAİB	: Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
DAKA	: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GYÜ	: Gelişme Yolundaki Ülkeler
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGEME	: İhracatı Geliştirme ve Etüt Merkezi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası

KEK	: Karma Ekonomik Konsey
MOU	: Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğı
TPIC	: Turkish Petroleum Importing Co.
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
STM	: Sınır Ticaret Merkezi
VATSO	: Van Ticaret ve Sanayi Odası
OSB	:Organize Sanayi Bölgesi
MÜSİAD	:Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneğı

GİRİŞ

Ülkeler arasında yapılan ticarete ya da farklı ülkelerden alıcı ve satıcının yaptığı ticarete dış ticaret denir. Dış ticareti aynı zamanda uluslararası ticaret olarak da adlandırabiliriz. Doğal kaynakların dünyadaki bütün bölgelerde eşit olmaması ve buna bağlı olarak ihtiyaç duyulan mal veya hizmetlerin ülke sınırları dâhilinde karşılanamaması dış ticaretin asıl nedenidir.

Hiç kuşkusuz dünyadaki doğal kaynaklar, ülkeler ve bölgeler arasında eşit olarak mevcut değildir. Buna bağlı olarak ülkelerin birbirleriyle ticaret yapmaları zorunlu olmaktadır. Ülkeler kendi sınırları içinde olmayan ya da pahalıya elde ettikleri ürünleri dışarıdan daha ucuza elde edebiliyorlarsa dış ticarete yönelmektedirler. Günümüzde ülkelerin kendi başlarına, ekonomik anlamda tam bağımsız yani diğer ülkelerle ticari ilişkilere girmemesi, tamamen dışa kapalı olması mümkün değildir. Ülkeler kendi ürettikleri mal veya hizmetlerin iç piyasadan artanını ya da daha karlı ise önemli bir kısmını dışarıya satmakta, bunun yerine ihtiyaç duyduğu ve üretemediği mal veya hizmetleri dışarıdan satın almaktadırlar.

Dış ticaretin belli başlı diğer nedenleri arasında üretim maliyeti, teknolojik gelişmeler, verimlilik, üretilen ürünlerdeki kalite farklılıkları ve ülke insanların tercih farkları sayılabilir. Sayılan bu nedenlerden dolayı ülkeler birbirlerine bağımlı yaşamak, birbirleriyle ticaret yapmak zorundadırlar. Bundan hareketle dış ticaretin tarihinin çok eskilere dayandığı söylenebilir. Dış ticaretin içinde yer alan ve bir bölümünü oluşturan sınır ticareti, komşu ülkeler arasında yapılmakta ve sınır bölgelerini kapsamına almaktadır. Komşu ülkelerin birbirine sınır olan illerinin yanında bu illere yakın olan ve mücavir iller olarak adlandırılan bölgedeki illerin de faydalandırılmasıyla sınır ticaretinin etki alanı daha da genişleyebilmektedir.

Ülkeleri sınır ticaretine yönelten sebeplerin başında, yakın komşuluk ilişkileri ve özellikle taşıma giderlerinden tasarruf yapma isteği gelmektedir. Bunun yanında ihracat ve ithalatta uygulanan bazı formalitelerin sınır ticaretinde uygulanmaması da sınır ticaretinin önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin nispi olarak az gelişmiş/gelişmemiş bölgesi olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan sınır ticaretinin bölge ekonomisine birçok katkılar sağlayabileceği belirtilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi gerek coğrafi gerekse de güvenlik ve siyasi nedenlerden dolayı sosyo-ekonomik olarak diğer bölgelerimizden geri kalmış bir bölgemizdir. Bu durumun değiştirilmesi ve bölge ekonomisinin canlandırılması amacıyla dünyanın birçok yerinde uygulanmakta olan sınır ticareti, Türkiye ve bölge için faydalı olabileceği düşüncesiyle uygulanmaya başlanmıştır.

Sınır ticaretinin etkin ve doğru uygulandığı yerlerde bölge ekonomisinin olumlu yönde bir gelişim seyrettiği belirtilebilir. Sınır ticaretinin bölge halkının gelir ve refah seviyesinin artırılmasına, ürün çeşitliliğine, istihdam yaratmak suretiyle diğer bölgelerle arasındaki ekonomik ve altyapı farklılıklarının giderilmesine katkıda bulunduğu ve sınır bölgesi ile mücavir illere ekonomik canlılık getirdiği kabul edilmektedir. Uygulanmaya başladıktan sonra bölge halkının ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanması ve ihraç ürünleri için dikkate değer pazarların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Aynı zamanda komşu ülkelerin Türkiye'nin ihracatı içindeki payının artırılmasında da önemli rol oynadığı belirtilebilir.

Bölgesel ticaret potansiyelini geliştirmek amacıyla özellikle son yıllarda ağırlık verilen bu ticaret türü, ülke ekonomisine önemli yararlar sağlamaktadır. Sınır ticareti ve Sınır Ticaret Merkezleri (STM), ülkemizin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uygulanmaktadır. Bu bölgelerde ekonomik, sınaî ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması, bölgedeki esnaf ve tüccarlar için komşu ülkelere ticaret merkezleri vasıtasıyla ticaret yapılarak ihracatın artırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dâhilinde ithalat yapılmasına imkân sağlayan bir ticaret modeli olarak sınır illerinin ve bölgelerinin iktisadi gelişiminde önem taşımaktadır.

Çalışmada yöntem bağlamında konu ile ilgili literatür taraması yanı sıra Van İli'nden gerçekleştirilen sınır ticaretine ilişkin istatistiklere mümkün olduğunca yer verilmiştir. Fakat tez çalışmasına başladıktan çok kısa süre sonra Van İlinde 24 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011'de iki büyük deprem meydana gelmiştir. Bu depremler Van'da büyük hasara neden olmuş can ve mal kaybı yaşanmıştır. Bölge halkının önemli bir kısmı il dışına kısa süreliğine olsa göç etmiştir. Bu durum hiç kuşkusuz

çalışmaya yansımıştır. Bu durum çalışma ile ilgili şevkimizi olumsuz etkilemiş ve çalışmada destek alabileceğimiz kurum ve kuruluşlardan depremin etkisinden dolayı (ki birçok kurumun binası kullanılamaz hale gelmiştir) gereken bilgi ve belgeleri elde etmemizde sıkıntılar oluşturmuştur.

Bu bağlamda tezin kısır kalmaması amacıyla Van ili sınırındaki İran ile Türkiye arasındaki dış ticaretin gelişimine de yer verilmiştir. Bu çerçevede Türkiye-İran dış ticaretinin genel gelişimi yanı sıra; sektörlere, mal gruplarına, fasıllara göre bu ülkeyle yapılan dış ticarete ve Van sınır kapısından İran'a yapılan ihracat ile bu ülkeden yapılan sınır ticareti dışındaki ithalat üzerinde de durulmuştur.

Çalışmanın kısıtları bağlamında 1980 sonrası Türkiye dış ticaretinin gelişimine yer verilmekle birlikte, gerek İran ve gerekse Van ilinden yapılan ticarete ve sınır ticaretinde ulaşılabilen yıllara ait verilere yer verilmiştir. Bu noktada tüm sınır ticareti yapılan iller değil, Van İli ve Türkiye'nin tüm komşuları ile değil Van ili sınırında bulunan İran, ülke olarak diğer bir kısıtımızı oluşturmuştur.

Bu çerçevede bu tez çalışması dört bölümden oluşmuştur. İlk bölümde dış ticaretin tanımı, nedenleri ve dünyada dış ticaretin önemi üzerinde durulmuş, dış ticaretin tarihsel gelişimi, dış ticaret politikasının amaçları ve araçları ile özel dış ticaret rejimleri açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; dış ticaretin bir çeşidi olan sınır ticaretinin ülkemiz açısından önemi ve bölgenin ekonomik gelişimine etkilerine yer verilmiştir. Dünyada ve Türkiye'de sınır ticaretinin gelişimi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimi ve Türkiye – İran dış ticaretinin 1980 sonrası gelişimi üzerinde durulmuştur.

Dördüncü ve son bölümde ise Türkiye'de sınır ticareti yapılan illerden biri olan Van ilinde sınır ticaretinin gelişimi ve sınır ticaretinin il, bölge ve ülke ekonomisine etkileri anlatılmıştır. Ayrıca sınır ticareti yapmak için alınan bakanlar kurulu kararları ve sınır ticareti kapsamında istenen resmi belge ve bilgiler de çalışmada ek olarak sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

KURAMLAR, DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE ÖZEL DIŞ TİCARET REJİMLERİ

1.1.Genel Olarak Dış Ticaret

Dış ticaret ya da uluslar arası ticaretin kökü oldukça eskilere dayanmaktadır (Dinler, 2009: 255). Eskiden beri ülkeler birbirleri ile ticaret yapmakta, mal alıp satmaktadırlar. Uzun bir süre dışa kapalı bir ekonomi anlayışının dünyaya hâkim olduğu bilinmesine rağmen ülkelerin zorunlu olarak birbirlerinden mal alışverişi yaptıkları buna bağlı olarak “İpek Yolu, Baharat Yolu” gibi birçok dış ticaret yolunun oluştuğu bilinmektedir.

1.1.1.Dış Ticaret: Tanımı

Dış ticaretin birçok tanımı mevcut olmakla birlikte yaygın olarak “uluslararası mal ve hizmet alışverişi” tanımlamasının kullanıldığı bilinmektedir. Bununla beraber ülkeler arasındaki ticaret, ithalat ve ihracat da dış ticaretin yerine kullanılan diğer tanımlardır.

Bu bağlamda, örneğin Seyidoğlu (2009: 3-4), dış ticareti, ülkeler arasındaki mal veya hizmet değişimi, bağımsız devletlerarasındaki ekonomik ilişkiler, uluslar arası mal alım satımları olarak tanımlamaktadır.

Bir başka çalışmada dış ticaret; bağımsız ülkeler arasında gerçekleştirilen mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet hakları ticaretinin tümü olarak belirtilmektedir. Bu çalışmaya göre her ülke üretilmediği veya doğal olarak ülke sınırları dâhilinde bulunmayan malları dışarıdan almak; aynı şekilde fazla ürettiği mallara da uygun pazarlar bulmak zorundadır. Bu yönden ele alındığında dış ticaret; bir ülkede üretilen malların başka ülkelerde veya bölgelerde satılması, dağıtılması ve başka şekillerde

Fayda yaratılması yoluyla tüketicilere veya aracılara sunulması faaliyetlerinin tümüdür şeklinde de tanımlanmaktadır (Gültekin ve Savcı 2010: 2-3).

Dış ticaretin eskiden beri uygulanan bir yöntem olduğu ve ülkelerin karşılıklı olarak mal alış verişinde buldukları bilinmektedir. İkinci Dünya savaşıdan sonra ülkeler arasındaki ticaretin miktarı da hızla artmıştır. Uluslararası ticaretin kökeninin çok eski olduğu bilinmektedir. Bu ticaretin başında ülkeler arası mal alım ve satımları gelmektedir. Mal akımları, uluslar arası ekonomik işlem türleri içinde belki de en eskisidir. Teknolojinin, ulaştırma ve haberleşme olanaklarının gelişmesi ve gümrük tarifelerinin çok yanlı biçimde indirilmesi ile birlikte, uluslar arası mal akımları hızlı biçimde gelişmiştir. İstatistiklere bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticaret hacminin üretimden daha fazla arttığı görülmektedir (Seyidoğlu, 2009: 3).

1.1.2. Dış Ticaretin Nedenleri

Dünyada hiçbir ülke sadece kendi kaynaklarına bağlı olarak ürettiği mal ve hizmetlerle ayakta duramaz, ihtiyaçlarını gideremez. Bu açıdan ülkelerin kaynaklarının kendisine yetebileceğini söylemek mümkün değildir. Her ülke kendisinin üretemediği malları dışarıdan yani diğer ülkelere almak zorundadır.

İklim ve doğal coğrafi konum farklılıklarının ülkeleri farklı ürünlerin üretimine yönlendirmesi, teknolojik gelişmelerin farklılıkları, yetişmiş iş gücü potansiyelinin az ya da çok olması, ülke insanların zevklerinin ve tercihlerinin farklı oluşu ve ülkelerin uzmanlaşma alanlarının farklılığı ülkeleri dış ticarete zorlamaktadır. Çok eski zamanlardan beri yapılmakta olan dış ticaretin birçok nedeni olmakla birlikte şu nedenlerin ön plana çıktığı söylenebilir:

- Ülkelerin ürettikleri mal veya hizmetlerin kendilerine yeterli olmaması;
- Bazı malların üretiminde bazı ülkelerin uzmanlaşmış olması sonucunda kalite ve fiyat avantajının elde edilmesi;
- Doğal kaynakların her yerde aynı olmaması sonucunda belirli malların bazı bölgelerde üretilmesi ve buna bağlı olarak iş gücü farklılığının meydana gelmesidir (Kökçe, 2005).

Bunların yanı sıra dış ticaretin genel olarak aşağıdaki nedenlerden dolayı tercih edildiği söylenebilir;

- Üretim olanaklarının çeşitliliği (farklılığı),
- Üretim maliyetlerinin azaltılması,
- Bireysel zevk ve tercihlerdeki farklılıklar,
- Yurtiçi tekelleri ortadan kaldırmak.

Bu nedenlerden dolayı yapılan dış ticaretin ülkelerin ekonomilerine pozitif katkı sağlayacağı belirtilmektedir. Her ulusun kültürel, sosyal ve siyasal evriminin farklı olduğu, bu farklılığın tüketici tercihleri ile üretici performansına yansıdığı ve ulusların birbirleriyle kuracakları ekonomik ilişkilerde önemli rol oynayacağı dile getirilmektedir (Acar, 2000: 3).

Üretilen malların çok çeşitli olduğu ve bir ya da iki ülkenin bütün ihtiyaçları karşılamasının mümkün olmayacağı düşünülürse ticaretin sadece iki ülke arasında değil daha çok ülke arasında yapılmasının rasyonel olacağı ve ülkelerin daha düşük maliyetle ihtiyaç duyulan malları elde edebilecekleri söylenebilir.

Öte yandan ülkelerin sahip oldukları sermaye, doğal kaynaklar ve nitelikli işgücü dış ticaretin yapılmasını gerekli kılan unsurlar arasında yer alır. Dolayısıyla bu unsurların etkilediği dış ticaret de ülkelerin ekonomik büyümelerini açıklamak için de kullanılan faktörlerdir (Deviren, 2004: 1).

1.1.3. Dış Ticaretin Tarihsel Gelişimi

Uzun yıllar ülkeler, içe kapalı ekonomik sistemi benimsemiş ve uluslar arası ticarete olumlu bakmamışlardır. İpek Yolu gibi uluslar arası ticaret yollarının varlığına rağmen ülkeler arasındaki ticari ilişkiler görece düşük gerçekleşmiştir (Seyidoğlu, 2009: 20).

Merkantilizm düşüncesi uzun yıllar dünya dış ticaretinde etkili olmuştur. Bu düşüncenin egemen olduğu XVI. ve XVII. yüzyıllarda da ticaretin ülkeler arasında sınırlı olduğu pek fazla gelişmediği bilinmektedir. Çünkü Merkantilizm, özü itibarıyla hammadde dışında ithalatı tercih etmeyen sadece ihracata önem vererek değerli madenlerle hazineyi doldurup bununla güçlü ordular kurarak ülkelerin bölgelerinde hâkim olmasını hedefleyen bir düşüncedir. Merkantilist düşünceye göre dış ticaret iki ülkeden birinin mutlaka zararına olduğundan ülkeler birbirleriyle ticareti geliştirmeyi siyasi ve sosyal açıdan uygun görmemekteydiler.

Dünyada dış ticaretin gelişmesi ancak Merkantilizm düşüncesinin zayıflamasından sonra hızlanmıştır. Bu süreçte önemli rol oynayan dış ticaret teorilerinin Adam Smith ile başladığı kabul edilmektedir. “...*Merkantilizmden sonra Adam Smith ile başlayan dış ticaret teorileri uygulamada karşılık bulunca ülkeler arasındaki dış ticaretin seyri de olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Özellikle Avrupa’da üretilen mallara pazar bulma zorunluluğu ülkeler arasındaki ticaretin bir anda gelişmesine ve merkantilizmin zayıflamasına neden olmuştur*” (Seyidoğlu, 2009: 22).

Uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin olabileceğini ve bu durumun ülkeler açısından son derece yararlı olduğunu ilk olarak Adam Smith açıkça belirtmiştir. Smith uluslararası mübadelenin hem ülkelerin işbölümlerinin güçlenmesini sağlayacağını hem de iç piyasa için faydalı olamayan fakat ihracatta kullanılmaya elverişli olan üretim faktörleri için yeni pazarlar oluşturacağını dile getirmiştir (Freyssinet, 1985: 52). Yirminci yüzyıla gelindiğinde, dış ticaretin ülkelerin genel dış siyasetlerinin de etkisiyle yönlendirildiği ve her ülkenin kendine yakın hissettiği ya da çıkarlarının daha fazla olduğu ülkelerle dış ticarete yöneldiği söylenebilir. Özellikle soğuk savaş sonrasında dünyadaki dış ticaret hacminin iyice arttığı bilinmektedir.

II. Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinden henüz kurtulan Batılı ülkeler dış ticaret alanındaki durgunluğu ortadan kaldırmak amacıyla bir dizi çalışmalar yürütmüş ve bunun sonucunda dış ticaretin serbestleşmesi amacıyla Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kurulması kararlaştırılmıştır. Daha sonra Batılı ülkeler arasında yapılan anlaşmalarla oluşturulan GATT (sonradan DTÖ’ye dönüşmüştür) gümrükler ve diğer ulusal vergilerin kaldırılmasını sağlayarak dünya ticaretinin artmasına önemli katkı sunmuştur (Dikkaya ve Özyakışır, 2008: 28).

Yeni liberal politikaların uygulanmaya başlandığı 1980’lerde özelleştirme, finansal serbestleşme, piyasa ekonomisi ve dış ticaretin liberalizasyonu gibi kavramlar sıkça gündeme gelmiştir. Ayrıca uluslar arası sermaye hareketleri ve göçlerinin önemli boyutlara ulaşmış, uluslararası uzmanlaşma ve iş bölümü daha da artmıştır. Bununla birlikte 1980’li yıllarda yeni liberal ideolojilerin ve politikaların ekonomik süreçleri belirlediği bunun sonucunda gelişmiş/sanayileşmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin seyrinin değiştiği de gözlemlenmiştir (Başkaya,

2004: 174). Buna bağlı olarak ülkelerin müdahaleci dış ticaret politikalarının değişmeye başladığı söylenebilir.

Öte yandan dış ticaretin sadece ihtiyaçların giderilmesi ve yeni pazar alanları oluşturulması değil, aynı zamanda insanlığın refah ve kalkınması ile birlikte barış ortamının da hüküm sürmesi için önemli bir araç olabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda dış ticaretlerini istedikleri Şekilde yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Küreselleşen dünyada özellikle refah ve huzurun artması için dış ticaretin yaygınlaşması gerektiği dile getirilmektedir (Öztürk, 2009: 1).

1.2. Dış Ticaret Kuramları

Dış ticaret kuramları, ulusların ticaret yapma nedenleri ile bu ticarettten elde etmeyi amaçladıkları hedeflerin yani uluslar arası mal ve hizmet akımlarının yurtiçi ticareti nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır (Öztürk, 2009: 5). Dış ticaret kuramlarının genel olarak dış ticaretin nedenleri, ülkelere faydaları, ülkelerin hangi malları ithal veya ihraç edebilecekleri ve bu malların fiyatlarının nasıl oluşacağı sorularına cevap aradığı söylenebilir (Seyidoğlu, 2009: 18).

Dış ticaret kuramlarını genel olarak ülkeler arasındaki ticaretin nedenleri, ülkelere sağladığı faydaları ve dış ticarete fiyatların nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışan iktisat dalı olarak da açıklamak mümkündür (Alkin, 1990: 37).

Dış ticaret ya da uluslararası ticaretin ilk defa bilimsel olarak incelenmesi A. Smith tarafından 1776 yılında “*Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri zerine Bir İnceleme*” adlı eserin yayımlanması ile başladığı kabul edilir. Bu eser aynı zamanda Klasik İktisat Ekolü’nn de temelini oluşurmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 19).

Dış ticaret kuramlarının birçok iktisatçı bilim adamı tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulduğu bilinse de bu kuramları “Geleneksel Dış Ticaret Kuramları” ve “Yeni Dış Ticaret Kuramları” olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür” (Öztürk, 2009: 5-22)

1.2.1. Geleneksel Dış Ticaret Kuramları

Bu kuramların genellikle iki ülke ve iki mal üzerine oluşturulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu kuramlara göre sadece *iki ülke ve iki maldan* oluşan, paranın

kullanılmadığı yani takasın geçerli olduğu, tam rekabet şartlarının var olduğu ve devletin ekonomiye müdahalede bulunmayacağı bir piyasadan söz edilmektedir. Ayrıca tek üretim faktörünün emek (ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında tam hareketsiz) olarak kabul edildiği, ekonominin tam istihdam durumunda olduğu ve taşıma giderlerinin sıfır olarak var sayıldığı görülmektedir. Bu kuramların çok ülkeli ve çok çeşitli ürünlerden oluşan dünya ticaretini açıklamakta yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Çelik, 2009: 158). Bu kuramlarla sınırlandırılmış ve diğer faktörlerden etkilenmeyen dış ticaretin dünya ticareti açısından gerçekçi olmadığı yine iktisatçılar tarafından vurgulanmaktadır.

Merkantilizm ve Fizyokrazi düşüncelerinden sonra Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi iktisatçılar tarafından geliştirilen dış ticaret kuramlarının etkili olduğu söylenebilir. Bu dış ticaret kuramları:

- Mutlak Üstünlükler Kuramı,
- Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı,
- Heckscher-Ohlin Kuramı ve bu kuramdan oluşturulan *faktör donatımı teoremi*, *faktör fiyatları eşitliği hipotezi*, *Stolper-Samuelson teoremi* ve *Rybczynski teoremi* bulunmaktadır (Öztürk, 2009: 6).

İktisatçılar bu kuramların ileri sürülmesinden önce Merkantilizmin ve özelde kapitalist sistemin ilk şekli olan ticari kapitalizmin, 15.yüzyılın ikinci yarısından itibaren 18. yüzyılın ortasına kadar Batı Avrupa ülkelerinde uygulanan bir iktisadi sistem olduğunu belirtmektedirler. Buna göre Merkantilist düşünce, Batı Avrupa'nın değişik ülkelerinin sosyo-ekonomik yapılarına göre farklı özellikler göstermiştir. Aynı şekilde, bu düşüncelerin etkisinde kurumlaşan ticari kapitalizmin ülkeden ülkeye değişen niteliklere sahip olduğu açıklanmıştır (Ersoy, 2008: 149).

Bilindiği ve yukarıda belirtildiği gibi on altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında özellikle Avrupa'da etkili olan *Merkantilizm* düşüncesi ihracatı maksimize, ithalatı ise minimize eden bir ticaret politikası izlenmesi gerektiğini savunan bir sistem olarak öne çıkmıştır. Merkantilizme göre ülkelerdeki zenginliğin göstergesi, o ülkede var olan altın ve gümüşün miktarıdır. Bir ülkede altın ve gümüş stoklarını artırmanın yolu ise, diğer ülkelerden yaptığı ithalattan daha çok ihracat yapmasıdır. Yani dış ticaret dengesini kendi lehine çevirmesidir (Ünsal, 2005: 5).

Çağlarında çok kısa bir süre etkili olmakla beraber, Fizyokratlar, iktisadi düşünce biçimlerine getirdikleri yeniliklerle bugün de anılırlar. İktisadi düzenin işleyişini, soyutlama yöntemi ile kurdukları bir model çerçevesinde anlama çabaları, toplumu işlevlerine göre birbirinden ayırmaları, servetin kaynağını mübadele değil üretim sürecinde aramaları, tarım üretimini düşünce sistemlerinin merkezi yapmaları, başlıca özellikleri arasında sayılabilir. 18. Yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan ve bir okul mensupları tarafından geliştirilen bu düşünce tabii kanun felsefesinin düşünce dünyasına egemen olması gerektiğini savunmaktadır. Okul mensupları, "fizyokratlar" diye tanımlanır. Okulun önde gelen temsilcisi F. Quesnay’nın eserlerinden biri, *Droit Naturel*, yani "tabii kanun" ya da “doğa kuralı” başlığını taşımaktadır (Ersoy, 2008: 241-242). Merkantilizme karşı bir akım olarak ortaya çıkan Fizyokrasi aslında bu günkü liberalizmin temellerini atarak “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganını ön plana çıkarmıştır. Fizyokratlara göre tanrısal niteliğe sahip olan doğal düzen, *bir görünmeyen el* iktisadi çabaları optimum düzeyde devam ettirmektedir. Bu düşünce sistemini savunan iktisatçılar, altın birikimi, dış ticaret veya sanayi üretiminden daha önemlisinin toprağın üretim gücü olduğunu belirtmişlerdir (Alkin, 1990: 41).

Uluslar arası ticaretin, 1776 yılında Adam Smith’in yayınladığı ünlü “Ulusların Zenginliği” adlı kitabından sonra farklı bir boyut kazandığı kabul edilmektedir. İlk defa bu kitapla ciddi anlamda Merkantilistlerin görüşüne karşı çıkılmış ve serbest ticaretin dünya ülkeleri açısından en iyi politika olduğu savunulmuştur (Öztürk, 2009: 14). Smith dünya üzerinde doğal bir düzenin var olduğunu ve “görünmez el” adını verdiği bir olgunun bireylerin çıkarlarını rasyonellik ilkesi doğrultusunda maksimize ettiğini belirtmiştir. Toplumdaki her bireyin en önemli amacının çıkarını ya da elde edeceği faydayı en üst seviyeye çıkarmak olduğunu ve bu sayede bireylerin bu çabasının toplumun da refah seviyesini maksimum kılacağını varsaymıştır (Dumlupınar, 2008: 4).

Smith’e göre ülkelerin dış ticaret açısından yapması gereken en önemli şey üretimde uzmanlaşması, uzmanlaştığı ve ucuza ürettikleri ürünlere pazar bulması, pahalıya mal olacak ürünlerin üretiminden vazgeçerek dışarıdan satın almasıdır. Bu şekilde dış ticaret dünyada yaygınlaşacak ve dış ticaret hacmi artacaktır (Öztürk, 2009: 15). Bu görüş iki ülkenin de dış ticareten kazançlı çıktığını belirten *Mutlak Üstünlükler Teorisi* olarak bilinmektedir.

Mutlak üstünlükler kuramını açıklayan Smith'in bazı noktalarda eksik kaldığı ve yeterince açıklayamadığı yine iktisatçılar tarafından vurgulanmaktadır. Bu noktalar; iki ülke üreticilerini etkileyebilecek dinamik etkenler, piyasada talep koşullarına göre oluşacak fiyatlar, taşıma giderleri, döviz kurları ve devlet müdahalesi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bir ülkenin her iki malda da üstünlüğe sahip olması durumunda ticaretin nasıl yapılacağı üzerinde durmadığı da vurgulanmaktadır (Öztürk, 2009: 15).

David Ricardo, Smith'in Mutlak Üstünlükler Kuramı'nı geliştirerek ülkelerin ürettikleri mallardaki üstünlük derecesine göre uzmanlaşmasının daha doğru olacağını belirtmiştir. Buna göre ülkeler üstün oldukları bütün mallarda değil daha üstün oldukları mallarda uzmanlaşmalı ve uluslararası ticaret buna göre şekillenmelidir. Bu bağlamda D. Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ni ortaya atmıştır ki, "*Bugün de uluslar arası ticaretin temelini oluşturan bu teorinin güçlü bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir*" (Seyidoğlu, 2008: 26).

Eli. F. Heckscher, 1919'da yayınladığı "Gelir Dağılımı Üzerine Dış Ticaretin Etkisi" adlı makalesinde emek ve emeğin verimindeki farklılıklardan dolayı ülkelerin birbirleri ile ticaret yapmaları gerektiğini belirten karşılaştırmalı üstünlükler teorisine karşılık, ülkelerin nispi olarak daha fazla sahip oldukları üretim faktörüne dayanan malları üretmesinin ve bunları ihraç etmesinin, nispi olarak daha az yoğun olduğu malları ise ithal etmesinin her iki ülkenin faydasına olacağını belirtmiştir (Ünsal, 2005: 155-156). Buna göre ülkeler birisinde emek diğerinde sermaye yoğun ise; bu ülkelerin dış ticareti, sermaye yoğun olanın sermaye yoğun malları üreterek ihraç etmesi, emek yoğun malları ithal etmesi, diğer ülkenin emek yoğun malları üreterek ihraç etmesi ve sermaye yoğun malları ithal etmesi temeline dayanmalıdır. Heckscher - Ohlin Kuramı, ticaretin en önemli nedeni olarak ülkeler arasındaki faktör donanımları ve fiyatlardaki farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu kuram her ülkenin üretiminde görece bol ve ucuz olan faktörünü fazla olarak kullandığı malı ihraç, üretiminde görece kıt ve pahalı olan faktörünü yoğun olarak kullandığı malı ise ithal edeceğini öngörmektedir. Kuram ayrıca ülkeler arasındaki faktör fiyatlarında var olan farklılıkların da serbest ticaret ile yok edileceğini öngörmektedir. Kuram, faktör yoğunluğunun tersine dönmesi gibi bir durum dışında geçerliliğini korumaktadır (Öztürk, 2009: 19 - 20).

1.2.2. Yeni Dış Ticaret Kuramları

Leontief Paradoksu ile Heckscher-Ohlin teoreminin tartışıldığı 1950 ve 1960'lı yıllardan sonra uluslararası iktisatçılar genellikle iki ülkeli, iki mal üzerine kurulmuş ve iki üretim faktörüne dayanan dış ticaret modellerinin karmaşık yapıdaki dünya ticaretini açıklamakta yetersiz kaldığını görerek yeni dış ticaret kuramları geliştirmeye çalışmışlardır (Öztürk, 2009: 22-23).

Yeni dış ticaret kuramlarının, karşılaştırmalı üstünlükler kuramı üzerine alternatif açıklamalar sunduğu ve bu kuramı teknolojik şartlar ile modern pazar yapılarına uyumlu hale getirdiği ve bu bağlamda neoklasik uluslararası ticaret teorisinin bugünün karmaşık dünyasında dış ticaret akımlarını açıklamakta yetersiz kaldığı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Bu yetersizlik 1970’li yıllardan itibaren şöyle ortaya kondu: Eğer karşılaştırmalı üstünlükler belirleyici olsaydı, uluslararası ticaretin büyük bölümü; ekonomileri benzer olmayan ülkeler arasında gerçekleşirdi. Oysa bunun tam tersi oldu. İki olgu karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin nesnel gerçeği yansıtmadığını gösterdi 1940’lı yıllardan beri dünya ticaretinin büyük bölümü, benzer faktör yapısına sahip olan sanayileşmiş ülkeler arasında yapılmaktadır. Bu ülkeler aynı ürünü hem ithal etmekte, hem de ihraç etmektedir” (Dura, 2011).

Yeni dış ticaret kuramları içerisinde en fazla dikkat çeken ve öne çıkan kuramları şu şekilde sıralayabiliriz (Seyidoğlu, 2009: 100; Öztürk, 2009: 23).

- Nitelikli İş Gücü Kuramı,
- Monopolcü Rekabet Kuramı,
- Endüstri İçi Ticaret Kuramı,
- Ölçek Ekonomileri Kuramı,
- Tercihlerde Benzerlik Kuramı,
- Teknoloji Açığı Kuramı,
- Ürün Dönemleri Kuramı,
- Ürün Farklılaştırması Kuramı,
- Rekabetçi Üstünlükler Kuramı.

Bu kuramlardan nitelikli işgücü kuramı, emeğin niteliğinin farklı olmasına dayanmaktadır. D.B. Keesing ve I.B.Kravis tarafından ortaya atılan bu kuram ile sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin büyük bir bölümünün nitelikli işgücü farklılığı ile açıklanabileceği ileri sürülmektedir (Öztürk, 2009: 24). Bu kurama göre belirli türlerdeki mesleki veya nitelikli işgücü bakımından zengin ülkelerin, üretimi büyük ölçüde bu faktörlere bağlı olan mallarda uzmanlaştıkları görülmektedir (Seyidoğlu, 2009: 100).

Monopolcü rekabet kuramının ise benzer yapıdaki ülkelerin endüstriler arası büyük hacimli ticaret akışının nedenlerini açıklamaya yönelik oluşturulduğu söylenebilir. Bu teori ile bir ülkenin aynı malın değişik türlerinin hem ihracatçısı hem de ithalatçısı olmasının sebepleri açıklanmaktadır. Sanayi kesimindeki firmalar genellikle ölçeğe göre artan verim koşulları altında çalışmaktadır. Bu durumun zaman içerisinde monopolcü rekabet piyasasının oluşumuna neden olduğu yapılan çalışmalar sonucunda dile getirilmiştir (Özel, 2012).

Yeni dış ticaret kuramlarından birisi olarak kabul edilen endüstri içi ticaret kuramı da uluslar arası ticaretin niteliğinin ülkelerin ne ölçüde benzer olduklarına bağlı olduğu ve sermaye-emek oranlarının birbirlerine çok benzemesi durumunda bu ülkeler arasında ölçek ekonomilerine bağlı olarak yoğun bir endüstri içi ticaretin söz konusu olacağını belirtmiştir. Buna bağlı olarak endüstri içi ticaret kuramının bir ülkenin aynı endüstriye ait malları hem ihraç hem de ithal etmesinin mümkün olduğu şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca taşıma giderleri ve çevre standartlarının da bu konuda etkili olduğu belirtilmiştir (Öztürk, 2009: 32-33).

F. Graham ve G. C. Haufbauer'in öne sürdüğü ölçek ekonomileri kuramına göre, bazı endüstrilerin ölçek ekonomisi avantajlarından yararlanarak üretim artısına olanak sağladıkları ve üretim ölçeği büyürken ortalama birim maliyetleri düşmesi durumunda, üretimde ölçeğe göre azalan maliyet veya artan getirinin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Ölçek ekonomileri kuramı içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri firmanın kendi üretim seviyesini arttırmasıyla maliyetlerde bir düşüş olması ile oluşurken, dışsal ölçek ekonomileri firmanın bulunduğu endüstride üretim hacminin genişlemesi sonucunda firmanın ortalama maliyetlerinde meydana gelen bir azalma ile oluştuğu söylenebilir. Geniş bir iç pazara sahip olan ülkelerin içsel ve dışsal ölçek

ekonomilerinin avantajlarından yararlanarak daha düşük maliyette ürettikleri ürünlerde karşılaştırmalı bir üstünlük elde ettikleri ve bu malların ihracatçısı oldukları belirtilmektedir (Öztürk, 2009: 34-35).

Seyidoğlu (2009: 104)'na göre ürünlerin ticaretinin üretim maliyetinden çok ülkeler arasında zevk ve tercihlerin benzerliğine bağlıdır. Tercihlerde benzerlik kuramına göre ülkedeki firmalar, halkın en çok talep ettiği malları üretecektir. Dolayısıyla da bu malların ülke içinde geniş bir piyasası bulunmaktadır. Bu mallar aynı zamanda yurtdışına ihraç edilen mallardır. Bu malların yurtdışına ihraç edildiği en uygun ülkeler ise ülke halkının tercihlerinin benzer olduğu diğer ülkelerden oluşmaktadır. Teoriye göre, öncelikle halkın talep ettiği ürünler üretilmekte ve dolayısıyla da bu ürünler ihraç edilmektedir. Ülkedeki çok zengin veya çok fakir gibi azınlık gruplarının talep ettiği mallar ise ithal edilmektedir. Bu şekilde talep yapıları birbirine benzeyen ülkeler daha çok ticaret yapmaktadır. Dolayısıyla bu teoriye göre, ülkeler arasında gelir dağılımı ve kişi başına düşen gelir seviyesi farkı ne kadar az olursa ülkelerin birbirleriyle yaptığı ticaret aynı oranda yoğun olacaktır.

Diğer bir teori olan teknoloji açığı teorisi Özel tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: “...*M. V. Posner tarafından ortaya atılan teknoloji açığı (Technological Gap) Teorisi'ne göre sanayileşmiş ülkeler arasında meydana gelen ticaretin önemli bir bölümü yeni mal ve üretim süreçlerine dayanmaktadır. Çoğunlukla sanayileşmiş ülkelerde kurulan yenilikçi firmalar sayesinde geliştirilen yeni ürünlerle bu ülkeler ihracatta bir üstünlük elde etmektedir. Ancak bu üstünlüğü zamanla daha ucuz emek faktörüne sahip olan ülkelere kaptırma riskleri bulunmaktadır. Dolayısıyla üstünlük elde eden ülkelerin üstünlüklerini devam ettirebilmesi yeni ürünleri geliştirmeye devam etmesine bağlıdır*” (Özel, 2012).

Ürün dönemleri kuramı ise teknoloji açığı kuramının geliştirilmiş ve genelleştirilmiş bir şeklidir. 1966'da Raymond Vernon tarafından ortaya atılan bu kuram da bir malın icat edilmesinden, uluslar arası ticareti etkilemesine kadar geçen süredeki yaşam dönemleri ele alınmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 102).

Yeni dış ticaret kuramlarından biri olan ürün farklılaştırması kuramı, ilk olarak P.R.Krugman ve K.J.Lancaster tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre, bir firma tarafından üretilen mal, var olan firmaların ürettiği veya piyasaya sürdüğu malların tam ikamesi olmamaktadır. Bu durum firmalara monopolcü bir güç

sağlamakta ve her firma negatif eğimli talep eğrisine sahip tekelci bir firma gibi davranmaktadır. Ürün farklılaştırılması kuramının, ölçek ekonomileri, endüstri içi ticaret ve monopollü rekabet kuramları ile yakından ilgili olduğu söylenebilir (Öztürk, 2009: 45).

Rekabetçi üstünlükler kuramına göre, ülkelerin ya da hükümetlerin birbiriyle rekabet halinde oldukları, ürünlerin fiyatları veya kalitesi olmadığı, ülkelerin giderek daha çok küreselleşen piyasalarda, ülkelerini çokuluslu şirketler için daha çekici hale getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu tarz uygulanan politikalarda ucuz emek gibi kısa dönemli politikalardan çok, sağlam ve yaygın iletişim ve ulaşım yapısı gibi uzun vadeli politikaların izlenmesi önemli olmaktadır. Yerli bir firmanın gerek yurtdışında gerekse yurtdışında uluslararası rekabet gücüne sahip olması, bir yandan ürün fiyatı, diğer yandan ürünün kalitesi, ürünün tesliminde dakiklik ve satış sonrası servis gibi fiyat dışı unsurlara da önemlidir (Özel, 2012).

1.3.Dış Ticaret Politikası

1.3.1.Dış Ticaret Politikalarına Genel Bakış

Dış ticaret politikası bir ülkenin ekonomik olarak yönünü tayin eden, ekonomik hacmini belirleyen ve ekonomik gidişatını hedeflenen doğrultuda yönlendiren müdahaleler olarak da tarif edilebilir. Bu gün ülkelerin dış ticaretleri ile izlediği ekonomik politikaların birbirini yakından etkilediği bilinmektedir. Bu etkileşime dikkat çeken Karluk dış ticaret politikasını, “*ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki ihracat ve ithalat kalemleri üzerindeki tüm hükümet faaliyetlerini kapsayan bir çeşit dış ekonomi politikası*” olarak tanımlamaktadır (Karluk, 2004: 577).

Öte yandan ülkeler bir yandan mal üretiminde kullanmak üzere ucuz hammadde bulmak için uğraşırken öte taraftan ürettikleri malı satabilecekleri uygun pazarlar için de çaba sarf etmektedirler. Yani ülkeler bir taraftan ithalat yapmakta, diğer yandan da ihracatlarını artırmaya çalışmaktadırlar. Bütün bunları yaparken ülkeler dünya ticaret sisteminin değişimini ve ülkenin coğrafi konumunu göz önünde bulundurarak gerekli müdahalelerde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda dış ticaret politikası, “ödemeler dengesi açığını kapatmak ve ödeme güçlüklerini gidermek için

alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin bütünü” şeklinde de tarif edilmektedir (Alkin, 1990: 129).

İkinci dünya savaşından sonra dünya ticaret hacminin sürekli arttığı ve bu artışla birlikte değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Yapılan ticari anlaşmalarla (AET, AB, GATT, vb.) dünya ticaretinin yoğunlaştığı ülkeler ve coğrafyalar sürekli bir değişim göstermektedir. Dış ticaret politikasında önemli olan devletin dış ticarete yapacağı/yaptığı müdahalenin şeklidir. Yukarıda bahsedilen dış ticaretin serbest olması gerektiği ve bu şekilde dünya ticaretinin daha rahat ve tüm ülkelerin kazançlı olacağı görüşünün teoride kaldığı pratik karşılığının olmadığı bilinmektedir (Seyidoğlu, 2009: 138-139).

Ayrıca uluslararası ticaretin sadece her iki tarafın tacirlerine ve ticari kuruluşlarına göre şekillendiği söylenemez. Şöyle ki, Ekşi (1990)’nin ifade ettiği gibi *“Milletler arası ticaret sadece tarafların ve çeşitli kuruluşların kontrolünde olan bir alan değildir. Bu alana devletler de muhtelif şekillerde müdahale etmektedirler. Ambargolar; miktar ve kota kısıtlamaları; ithalat ve ihracat yasakları; kambiyo kontrolleri; çevre, hayvan, insan sağlığının ve kültürel varlıkların korunması amacıyla alınan önlemler devlet müdahalesinin en tipik örneklerindedir. Bu müdahale her zaman olumsuz olmaz bazen de olumlu müdahalelere rastlamak mümkündür. İhracat teşvikleri, vergi iadeleri, muafiyet ve istisnalar ile kredi ve destekler olumlu müdahalelere örnek olarak gösterilebilir”*.

Devletler dış ticarete sadece ekonomik amaçlarla müdahalede bulunmazlar. Bu müdahalelerin amacı sosyal ve siyasal içeriklide olabilmektedir. Ülke içindeki baskı unsurları bu müdahaleleri isteyebileceği gibi dış unsurlarda ithalat ve ihracatta etkili olmaktadır. Hükümetlerin dış ticarete müdahaleleri bazen doğrudan bazen de dolaylı yollardan olmaktadır. Ülke içindeki firmaların rekabet gücünün düşük olması gümrük tarifeleri, kotalar gibi doğrudan müdahaleleri, hükümet politikalarının özendirici ve teşvik edici (ihracatı artırmak, döviz getirisi elde etmek gibi) uygulamalar da dolaylı müdahaleleri gündeme getirmektedir (Seyidoğlu, 2009: 141; Öztürk, 2009: 56-57)

1.3.2.Dış Ticaret Politikalarının Amaçları

Birçok farklı amaçlar ile dış ticarete müdahale etme gereği duyan hükümetlerin, ülkenin dış ticaretine müdahalede bulunurken özellikle şu amaçları göz önünde bulundurdıkları belirtilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 141).

- a. Dış ödeme dengesizliklerinin giderilmesi,
- b. Dış rekabetten korunma,
- c. Ekonomik kalkınma,
- d.Piyasa aksaklıklarının giderilmesi,
- e.Ekonominin liberalleştirilmesi,
- f. İç ekonomik istikrarın sağlanması,
- g. Hazineye gelir sağlamak,
- h. Dış piyasalarda monopol gücünden faydalanma,
- i. Otarşi,
- j. Sosyal ve siyasal etkenler.

Öncelikle dış açık veren ülkelerde, bu açığı kapatmak için uygulanan ithalatın kısılması ve ihracatın özendirilmesi gibi dış ticaret politikası söz konusu olmaktadır. Eğer ülkelerin dış ödeme fazlası var ise bu politikalar tersine uygulanmakta, fazlalıkların giderilmesine çalışılmaktadır. Ayrıca sanayi ve teknoloji açısından gelişmekte olan ülkeler yerli sanayi ve teknolojilerini korumak amacıyla ithalat vergileri, kotalar, çoklu kur uygulaması ve ithalat yasakları gibi dış ticaret politikalarına başvurmaktadırlar. Bu ülkeler dış rekabetten korunma ile birlikte ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için yerli endüstrinin gelişmesine olanak sağlayacak politikalar (lüks tüketim mallarının ithalinin kısıtlanarak ithalatta ağırlığın yatırım ve ara mallara verilmesi gibi) uygulamaktadırlar.

Öte yandan sadece ülke ekonomisinin dış ülkelere karşı korunarak kalkınması değil aynı zamanda ülke içinde de ekonomik istikrarın sağlanması, tüketicinin korunması ve ekonominin liberalleşmesi gibi amaçlarla ülkeler dış ticarete müdahalelerde bulunarak hedeflerine ulaşmak isteyebilirler. Bununla beraber bazı ülkelerin tek üretici oldukları ürünler de tekel oluşturma veya kendi ekonomik ve

siyasi rejimlerinin gereği olarak gördükleri dışa kapalı ekonomi ve kendi kendine yeterlilik (otarşı) gibi nedenlerle dış ticaret politikalarına başvurdukları da görülmüştür (Seyidoğlu, 2009: 140-141; Öztürk, 2009: 58 - 59).

1.3.3.Dış Ticaret Politikasının Araçları

Ülkeler dış ticarete müdahalede bulunmak için bazı araçlardan yararlanırlar. Dış ticaret politikasının en eski ve yaygın araçlarından biri gümrük tarifeleridir. Gümrük tarifeleri önceki tarihlerde hazineye gelir sağlamak amacıyla alınıyordu (Yılanlıoğlu, 2008: 15).

Dış ticaret politikalarının araçları devletin ithalat ve ihracata yapmış oldukları müdahalelerin şekli ve yöntemidir. Devletin dış ticarete müdahale için kullandığı geleneksel araçlar genel olarak üçe ayrılabilir (Seyidoğlu, 2009: 156).

-Tarifeler: Malların ülke sınırından geçişi sırasında alınan vergilerdir.

-Tarife-Dışı Önlemler: Tarifelerin dışında kalan ve döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak amacıyla alınan müdahale önlemleridir.

-Özel Gümrük Rejimleri: Taşıdıkları özellikler dolayısıyla, ülkenin normal gümrük rejimine tabi olmayan mallar, özel gümrük rejimlerine tabi olurlar.

1.3.3.1. Tarifeler

“Tarife kelimesi gümrük tarifesi deyiminin kısaltılmışıdır. Gümrük tarifeleri çeşitli mallar ithal ve ihraç edilirken, belli ilkelere göre bahis konusu mallar üzerinden alınan vergi oranlarını gösteren cetvellerdir” (Alkin, 1990: 131).

"Tarife" , bir ülkeye ithal edilen mallara uygulanan gümrük vergisinin adıdır. Tarifeler, iç piyasada üretilen ürünlere, ithal edilen aynı ürünler karşısında fiyat avantajı sağlamak ve devlet bütçesine gelir elde etmek için uygulanmaktadır.

Tarifeler üreticileri korumakta, fakat tüketicilerin aleyhine olmaktadır. Ayrıca tarifelerin uygulanması kaynakların verimsiz kullanılabileceğini de gündeme getirmiştir. Gümrük Tarifeleri ‘ad valorem’, ‘spesifik’ ve ‘karma’ tarifeler olmak üzere üç çeşittir. “Ad valorem tarifeler” mal değerinin üzerinden (oran esasına göre), “spesifik tarifeler” malın fiziki birimi üzerinden vergi tarif eden tarifelere verilen isimdir. “karma tarifeler” ise her iki çeşit tarifenin uygulandığı modeldir (Öztürk, 2009: 60)

1.3.3.2. Tarife Dışı Önlemler

Tarife dışı önlemler, tarifelerin dışında devletin serbest ticaret akımlarına müdahalede kullandığı araçlar olarak ayrı bir grup şeklinde ele alınmaktadır. Tarife dışı araçların önemli kısmının miktar kısıtlamalarından kotalar oluştuğu bilinmektedir. Ayrıca gönüllü ihracat kısıtlamaları, sübvansiyonlar (üretim ve ihracat), fark giderici vergiler, anti-damping vergileri, kambiyo kontrolü, çoklu kur sistemi, idari ve teknik engeller, sağlık ve çevre standartları gibi değişik önlemler de alınabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 142).

1.3.3.2.1. İthalat Kotaları

Kota, hükümetlerin ithal edilecek mal hacmi üzerine koyduğu fiziki miktar veya değer sınırlamalarına denir. Kotalar, genellikle belirli sürelerle göre düzenlenirler. (Bir yıl içinde ithal edilecek yabancı otomobillerin sayısını bin adet veya değerini bir milyon dolar olarak belirlemek gibi). Uygulamada kotalar belirlenmiş dış ticaret şirketlerine dağıtılarak kontrol edilir (Seyidoğlu, 2009:142).

1.3.3.2.2. Tarife Kotaları

Tarife ve kota uygulamasının bir arada uygulandığı araca denir. Kota dâhilinde yapılan ithalata düşük gümrük tarifesi, kotayı aşan ithalata ise yüksek tarife uygulanır. Bu araç daha çok tarım sektöründe uygulanır (Seyidoğlu, 2009: 142).

1.3.3.2.3. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Gönüllü ihracat kısıtlamaları kota türevi bir araçtır. Genellikle, ithalatçı durumundaki sanayileşmiş ülke ile ihracatçı durumundaki gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan iki veya çok yanlı anlaşmalara dayanır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ihracatına “gönüllü” kota koyar, böylece gelişmiş ülke kota uygulamıyor gibi görülmektedir (Öztürk, 2009: 69).

1.3.3.2.4. Üretim Sübvansiyonları

Hükümetçe yerli üreticiye yapılan ödemelerdir. Nakit hibeler, düşük faizli krediler, vergi muafiyetleri vb. biçiminde uygulanır. İhraç ürünlerine karşı yerli üreticiyi korumak için uygulanır. Bu uygulama ile sübvansiyon uygulanan yerli ürünlerin ihraç mallara karşı avantajlı duruma geçmesi amaçlanmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 199).

1.3.3.2.5. İhracat Sübvansiyonları

Yeni ihracat pazarları sağlamak ve mevcut ihraç pazarlarında pazar payını artırmak amacıyla, ihracatçıya vergi iadesi, dolaysız ödeme, düşük faizli kredi, ucuz girdi sağlanması, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti vb. biçiminde uygulanır. Böylece ihraç malının birim üretim maliyetinin düşürülmesi sağlanır. (Seyidoğlu, 2009: 200).

1.3.3.2.6. Fark Giderici (Telafi Edici) Vergiler

Üretici firmalara uygulanan üretim veya ihracat sübvansiyonlarının avantajlarını ortadan kaldırmak için ithalatçı ülkeler tarafından sübvansiyonlu olduğu düşünülen ithalata uygulanan vergiler olarak bilinmektedir.

1.3.3.2.7. Anti-Damping Vergileri

Üretici firmanın, malını dış piyasada, iç piyasadan veya maliyetinden daha düşük bir fiyattan satmasına dumping denir. Hükümetler dumping uygulamalarına karşı, anti-damping vergileri koyarak iç piyasada üretilen mal ile ithal edilen malın fiyatını eşitlemektedirler. Telafi edici vergi veya anti-damping vergileri genellikle belirlenen bir mala belirli bir süre için konan özel ek tarife biçiminde uygulanmaktadır (Öztürk, 2009: 60).

1.3.3.2.8. Dövizli İşlemlerin Sınırlandırılması

İthalatı kısıtlamanın bir diğer yolu, döviz kontrolü veya kambiyo denetimidir. Döviz kontrolü, dövizle ilgili işlemler üzerine hükümetin koyduğu kısıtlamalara denilmektedir. Bu sistem genellikle, ithalat kotaları ile birlikte uygulanır. Kotalar mal akımlarını, döviz kontrolü ise, döviz işlemlerini sınırlandırmaktadır. Katı olarak uygulanan döviz kontrollerinde, her türlü döviz işlemi, hükümet tekeli altında bulunmaktadır. Döviz alımı ve satım işlemlerini bu uygulamada Merkez Bankası yürütmektedir. Döviz geliri elde edenler, bu gelirlerini belirli süreler içerisinde, Merkez Bankası'na satmak zorundadır (Öztürk, 2009: 77-78).

1.3.3.2.9. Çoklu Kur Sistemi

Çeşitli mal ve hizmetlerin ticaretine, farklı döviz kurlarının uygulanmasına dayanan bir sistemdir. Bu sistemde, bazı mallara yüksek kur uygulanarak, bunların

ithalatı engellenmektedir. Çok fazla bürokrasi gerektirmesi nedeniyle genellikle pratikte ihracata ve ithalata olmak üzere iki farklı kur belirlenmektedir.

1.3.3.2.10. İdari ve Teknik Engeller Yoluyla Kısıtlamalar

Bütün ülkelerde, vatandaşların sağlık ve güvenliğini ya da çevreyi korumak gibi amaçlarla, hükümetlerin çıkardıkları, çok sayıda idari yönerge ve kural bulunmaktadır. Söz konusu idari uygulamalar ilgili oldukları ürünlerin dış ticaretini engelleyici bir araç olarak kullanılabilir.

1.3.3.2.11. Sağlık, Güvenlik ve Çevre Standartları (Görünmez Engeller)

Genellikle ürünlerle ilgili ulusal standartlar geliştirilerek ithal edilecek malların bu standartları taşıması şartı aranır. Standartlara uymayan malların ülkeye girişine izin verilmez.

1.3.3.2.12. Kamu Kurumlarının Satın Alma Politikaları ve Yurt İçi Katkı Zorunluluğu

Çıkartılan yasalarla, kamu kurumları ve yerel yönetimlerin satın alacakları mallarda belli miktar veya değerde yerli katkı bulunması zorunluluğu getirilebilmektedir. (Örneğin bir otobüsün %75 inin yerli parçalardan imal edilmiş olması veya değerinin %75inin yerli üretim olması). Böylece yasa kapsamındaki kurumların ithal mal kullanması engellenebilmektedir. Örneğin ABD’de “Buy American Act” kamu kurumlarını Amerikan malı satın almaya zorunlu kılmaktadır. Bu yasanın tarifine göre bir malın Amerikan malı sayılabilmesi için en az %51 yerli katkı bulunması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2009: 200).

1.3.3.2.13. Sınaî, Ticari ve Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Yaratıcı özelliğe sahip insanların, sanatçı veya yazarların ortaya koydukları bir yenilik, buluş veya benzeri eserler fikir ürünü veya fikri mülkiyet olarak kabul edilirler. Söz konusu eserlerin sahiplerine, bunlar üzerinde tek başına kullanma hakkı verilir (Telif hakkı, patent, ticaret ünvanı). İthal mallar üzerinde bu tür haklar olduğu gerekçesi ile de dış ticaret engellenebilmektedir.

1.3.3.2.14. İthal Yasakları

Ekonomi için önemsiz veya lüks sayılan malların ithaline izin verilmeyerek, kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlamak, yerli üreticiyi dış rekabetten tam olarak

koruyabilmek için ve cari açıkların kapatılabilmesi gibi ekonomik nedenlerle, ithalat yasaklanmaktadır. Halk sağlığına, genel ahlaka ve kamu düzenine zararlı maddelerin ülkeye girişini önlenmek amacıyla da ithalat yasakları konulabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 190).

1.3.3.3. Özel Gümrük Rejimleri

Taşıdıkları özellikler dolayısıyla, ülkenin normal gümrük rejimine tabi olmayan mallar, özel gümrük rejimlerine tabi olurlar. İthalinden belli bir süre sonra aynen ya da belli oranda nitelik değiştirerek ihraç edilecek mallara uygulanacak gümrük rejimine geçici kabul rejimi, ihraç edildikten sonra aynen ya da belli oranda nitelik değiştirerek ithal edilen mallara geçici ihraç rejimi uygulanır (Alkin, 1990: 134). Bu bağlamda özel gümrük rejimleri; geçici ithalat ve geçici ihracat, serbest bölgeler, antrepolar, transit taşımacılık, transit ticaret, sınır ve kıyı ticareti ve bedelsiz ithalattan oluşmaktadır.

1.3.3.3.1. Geçici İthalat ve Geçici İhracat

Daha sonra tekrar yurt dışına çıkartılmak şartıyla, ülkeye girmesine izin verilen mallar geçici ithalat kapsamında değerlendirilir. Bu kapsamda yer alan mallardan gümrük vergisi alınmaz. Tersine, daha sonra tekrar ülkeye geri getirilmesi kaydıyla, ülkeden ihraç edilen mallar ise geçici ihracat rejimi kapsamında değerlendirilir. Bu tür mallara vergi iadesi ödemesi yapılmaz. Bu tür mallar, onarılacak malları, inşaatlarda kullanılmak amacıyla kiralanan makine v.b.leri, sergi ve fuarda gösterilecek eşyalar, sirk ve tiyatro ekiplerinin beraberinde getirdikleri araçlar, ticari örnekler v.b. dir. Bu sistemde bazen tekrar yurt dışına çıkartılmak kaydıyla ithal olunan mallara, ülkeye girişleri sırasında normal gümrük tarifeleri uygulanır. Daha sonra, alınan bu vergi ve resimler söz konusu malların ülkeden çıkışı sırasında geri ödenmektedir (Seyidoğlu, 2009: 175).

1.3.3.3.2. Serbest Bölgeler

Serbest Bölgeler, bir ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte; gümrük alanı dışında sayılır, vergi, kambiyo ve standartlara ilişkin hükümler uygulanmaz veya kısmen uygulanır. Yasa ile belirlenmiş alanlardır.(Ülkemizde Bakanlar Kurulu Kararı ve buna bağlı 3218 sayılı Serbest Bölgeler mevzuatı uyarınca kurulmuş bölgelerdir.) Serbest bölgedeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır.

Serbest bölge faaliyetlerinden elde edilen kazanç ve gelirler kambiyo rejimine ve herhangi bir izne tabi olmaksızın, yurt dışına veya ülkeye transfer edilebilmektedir.

Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz. Serbest bölgeler gümrük bölgesi dışında sayıldığından, serbest bölgeler ile ülke arasında yapılan ticarete dış ticaret rejimi hükümleri uygulanır. Başka bir deyişle, bir ülkeden serbest bölgeye satılan mallar ihracat rejimine, serbest bölgeden alınan mallar ise ithalat rejimine tabidir. Serbest bölge kullanıcıları ülkeden KDV'siz mal ve hizmet satın alabilirler. Mallar serbest bölgede süre sınırlaması olmaksızın kalabilir. Serbest Bölgelerin başlıca amacı; ülkelerde ihracata dönük yatırım ve üretimi artırmak; yabancı sermaye ve teknoloji girişini teşvik etmektir (Seyidoğlu, 2009: 176-177).

1.3.3.3.3. Antrepolar:

Yabancı malların, vergi ödemedi, gümrük makamlarının denetimi altında uzunca bir süre muhafaza edilmesine yarayan açık veya kapalı alanlardır. Bu depolar gümrük idareleri tarafından işletilenler genel antrepolar ve özel kişiler tarafından işletilenler özel antrepolar olarak ikiye ayrılırlar. Antrepoda saklanmak üzere ülkeye giren mallardan bir gümrük vergisi alınmaz. Ancak, bu malların daha sonra ev sahibi ülke tarafından ithal edilmesiyle, gümrük rejimi uygulanacaktır. Örneğin, ithalatçı malı yerinde görmek istediği zaman veya küçük partiler halinde ithal etmek veya piyasaya sürmek istediği zaman bu olanağı elde eder. Öte yandan ihracatçı malı piyasaya sürmek için uygun zamanı bekleyebilir (Öztürk, 2009: 102)

1.3.3.3.4. Transit Taşımacılık

Bir ülkeden, bir diğerine gönderilen malların yol üzerinde üçüncü ülke sınırları arasından geçmesidir. Eskiden transit taşımacılık üzerinden de vergi alınırken, 1959 tarihli Cenevre, TIR (Transit International Routier) sözleşmesi uyarınca, alınan tüm vergi, resim ve harçlar kaldırılmıştır (Seyidoğlu, 2009: 178).

1.3.3.3.5. Transit Ticaret

Bir firmanın kendi ülkesinin döviz varlıklarını kullanarak, başka bir ülkeden satın aldığı malları, üçüncü bir ülkeye satmasına transit ticaret denir (Öztürk, 2009: 103). Burada ülkenin dövizleri kullanılmasına karşın, başka bir ülkeden alınan mallar üçüncü bir ülkeye satıldığı için ülkenin dış ticaret rejimine tabi olmamaktadır.

1.3.3.3.6. Sınır ve Kıyı Ticareti

Ülkenin ortak kara ve deniz sınırı olan devletlerle yaptığı, genellikle özel bir rejime tabi olan bir ticaret şeklidir. Şartları, komşu ülkeler arasında yapılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlenir. Temel amacı bu bölgelerde yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Sınır ticaretinin limanlar aracılığıyla gerçekleştirilmesine kıyı ticareti denir. Sınır ve kıyı ticareti ancak yetkili kurumlar tarafından izin verilen illerde yapılabilmektedir. Ülkemizde de sınır ticareti, o bölgelerde yerleşik tüzel kişiler ile gerçek kişiler tarafından yapılabilmektedir. Bu ticaret için ihracat veya ithalat belgesi aranmamakta, gümrük giriş-çıkış beyannameleri düzenlenmemektedir. İlgili illerdeki valiliklerin denetimi altında yapılmaktadır (Öztürk, 2009: 102).

1.3.3.3.7. Bedelsiz İthalat

Ticari bir nitelik taşımayan, yurt dışında çalışan Türk işçilerinin kalıcı dönüşleri veya kamu görevlilerinin, yabancı ülkelerde elde ettikleri kazançlarıyla satın aldıkları mesleki araç, gereç veya kişisel mallarının gümrüksüz veya gümrüklü olarak ülkeye ithaline olanak veren ticaret türüne denir. Burada "bedelsiz" kavramından anlaşılacak olan, söz konusu malların ithali için Türkiye'den yurt dışına bir döviz transferinin yapılmamış olmasıdır. Döviz rezervi kullanılmadan, ülkedeki mal arzını bollaştırdığından, enflasyonu düşürücü etki yapabilir. Ancak, yerli üretime de zarar verebilir (Seyidoğlu, 2009: 179).

İKİNCİ BÖLÜM

SINIR TİCARETİ:

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Ülkemizde de 20.09.1979 tarih ve 16760 sayılı bakanlar kurulu kararıyla temeli atılan sınır ticaretinin Amerika, Afrika ve Asya'da bazı ülkeler tarafından öteden beri uygulanmakta olduğu bilinmektedir (Kökçe, 2005). Dış ticaretin bir çeşidi olarak bilinen sınır ticareti iki ülke arasındaki sınır illerini ve bunlara bağlı mücavir illeri kapsamaktadır.

2.1. Sınır Ticaretinin Tanımı

Sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür. Ya da “sınırdaki yaşayan insanların yaşamlarını kolaylaştırmak, gelir düzeylerini yükseltmek ve bölge ticaretinin kapasitesini artırmak amacıyla sınır illerinde uygulanan ticarettir” şeklinde tanımlanabilir. Başka bir tanımda *sınır ticareti*, “*yasal düzenlemelerde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Coğrafi Bölgeleri'nden yapılacak olan ihracat sayesinde bu illerde sınırlı ve ticari gelişimin sağlanması, sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu bölgelere ekonomik canlılık getirilmesi amacıyla karşılıklı olarak yapılan ticari işlemlerdir*” şeklinde açıklanmaktadır. Yine aynı eserde “*sınır ticareti, Güney Doğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde bulunan sınır illerinde mukim gerçek kişilerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere karşılıklı olarak yaptıkları ticari işlemlerdir*” (Tan ve Altundal, 2008) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Sınır ticareti, komşu iki ülkenin sınır bölgelerindeki illerinin ihtiyaçlarının daha kolay karşılanması için gerçekleştirilen bir dış ticaret olarak da belirtilmektedir (Öztürk, 2009). Sınır ticareti ülkenin kara sınırı olan devletlerle yapıldığı genellikle özel bir rejime tabi olan bir ticaret şekli olduğu ve komşu ülkeler arasında varılan karşılıklı anlaşmalarla düzenlendiği bilinmektedir (Mercan, 2012).

İhracat ve ithalat işlemlerine göre daha az bürokratik işlemler ve formaliteler gerektiren sınır ticareti, hem zaman kazandırmakta ve hem de nakliye ile ilgili maliyetleri önemli oranda azaltmaktadır.

Tanımlara göre sınır ticareti yapabilmek için ülkelerin birbirine sınır olması, ticaretin yapılmasına hükümetlerin onay vermesi ve her iki ülkenin bu ticaretten dolayı bir kısım ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir. Sınır ticaretinde asıl istenen taşımacılıktan dolayı çok uzun mesafelerin kat edilmesi sonucunda yapılan fazla harcamaların azaltılması ve bu kazancın bölge ticaretine aktarılmasıdır. Ülkeler arasındaki ithalat ve ihracatın nasıl yapılacağı sorusunun cevabı hangi yollardan taşınacağı anlamını da içermektedir. Tam da bu noktada sınır ticaretinin özelde bölge illerine genelde de ülke ekonomisine önemli katkılar yaptığı, hem tacirler hem de hükümetler tarafından kabul edilmektedir.

Sınır ticareti, sınırın her iki tarafının ihtiyaçlarının en uygun şekilde görüldüğü, bölge insanına istihdam sağlayan ve ülkeye ekonomik katkıları olan bir dış ticaret çeşididir. Yani ithalat ve ihracatın sınır illerinden yapılmasıdır denilebilir. Dış ticaretin içerisinde ele alınmasına rağmen, bürokratik işlemlerinin daha kolay olması, ithalat ve ihracata göre işlemlerinin daha rahat yürütülebilmesi ve gümrük vergisi uygulamasında muaf ya da daha avantajlı olmasından dolayı ayrı bir ticaret dalı olarak da algılanmaktadır.

2.2. Sınır Ticaretinin Amaçları

Yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısında gelişen dünya dış ticareti ile birlikte sınır ticaretinin de öneminin arttığı bilinmektedir. Dış ticaret yaparken göz önünde bulundurulması gereken hususların başında maliyeti ucuz ürün elde etmek ve bu ürünlerden ülke insanını faydalandırmak gelir. Soğuk savaş yıllarında ülkeler arası siyasi çekişmelerden dolayı gelişemeyen sınır ticaretinin ülkemizde gelişmeye başladığı gözlenmiştir.

Türkiye’de bölgeler arasındaki mesafelerin çok fazla olduğunu ve bu açıdan sınır ticaretinin faydalı olacağı rahatlıkla söylenebilir. Bundan dolayı sınır ticareti ile öncelikle bölge ekonomisine ciddi bir katkı beklenmektedir. Birbiriyle komşu olduğu halde sınır ticaretinin olmamasından ya da sınır ticaret anlaşmalarının uygulanmamasından dolayı sınır bölgelerinin gelişmişlik düzeyinin çok düşük olduğu ve bu bölgelerin ülke ekonomisine yük olduğu bilinmektedir. Oysa sınır

ticaretiyle gelişen bölge ekonomisi yük olmaktan çıkacak, ülke ekonomisini de olumlu yönde etkileyecektir. Ülkemizdeki sınır bölgelerinin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulduğunda faydalı bir sınır ticaretinin bölge insanına ekonomik ve sosyal açıdan ne kadar katkı sağlayacağı rahatlıkla tahmin edilebilir.

Toplumsal refah ve huzur açısından sıkıntılı olduğu bilinen birçok sınır bölgesinin, sınır ticareti yapılarak sınırın her iki tarafı için ekonomik getirileri ile birlikte, bölgesel huzurun sağlanması iki ülke insanının arasında güvenin tesis edilmesi gibi olumlu sonuçlara yol açması beklenebilir. Yasaklandığı zaman kaçak yollardan giriş ve çıkışı yapılan ürünlerin sınır ticaretinin uygulanmasıyla yasal yollardan yapılarak, ülke ekonomisine vergi başta olmak üzere birçok gelir kaynağı oluşturacağı, kayıt dışılığın önüne geçileceği unutulmamalıdır. Genellikle işsizliğin çok önemli sorun olduğu sınır bölgelerinde sınır ticaretinin önemli bir çözüm olacağı dile getirilmektedir (Tan ve Altundal, 2008).

Ayrıca bölge insanının çok uzaklardan pahalıya getirilen mallara fazla ödemek yerine yanı başındaki ülkeden çok daha ucuza getirilen mallardan istifade etmek istediği de bilinmektedir. Örneğin petrol zengini İran'a sınır olan Van ilindeki petrol ürünleri fiyatlarının hala çok yüksek olması (sınırın diğer tarafına göre) bölge halkı tarafından sorgulanmaktadır. Bu bağlamda ucuz petrol ürünlerinin farklı yollardan yurda getirilerek sınır illeri ve Van İli'nde satışa sunulduğu bilinen bir gerçektir.

Sınır ticareti ilke olarak sınır bölgelerinin iki yanında kalan halkın bölgesel ihtiyaçlarının karşılanmasını içerir. Bu ticaretten beklenen amaç sınır bölgelerinde yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu maddelerin hem daha kolay temin edilmesi hem de sınır bölgelerinde karşılıklı güven ortamının artması katkıda bulunmaktadır. Böylece bölge barısına ve huzurun korunmasına yardımcı olunacağı umulmaktadır (Tan ve Altundal, 2008).

Sınır ticareti ile hedeflenen amaçlar çok fazla olmakla birlikte genel olarak maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

- Bölge halkının ihtiyaçlarının, sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilerek bölge ekonomisine canlılık getirmesi,
- Bölge insanın ihtiyaç duyduğu malların daha ucuza sağlanması,

- Mal kaçakçılığının asgariye indirilmesi,
- Bürokratik işlemleri basitleştirerek dış ticaret hacminin genişletilmesi,
- Bölge insanın gelir seviyesinin yükseltilmesi,
- İstihdamın artırılması,
- Sınır ticareti yoluyla dış ticaretle uğraşan müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunulması,
- Diğer ticaret formalitelerinin azaltılması,
- Yerinden yönetim sisteminin geliştirilerek, demokratik hayatın gelişmesine katkıda bulunması,
- Bölgeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesidir.

Sınır ticaretinin daha kolay yapılabilmesi yani normal dış ticaret gibi donanım, bilgi, tecrübe ve finansal kaynağa ihtiyaç duymaması bu ticaretin tercih nedenleri olarak görülebilir. Ayrıca bölge halkının bu ticareti yaparken tercümana ihtiyaç duymadıkları bilinmektedir. Bütün bu avantajların kullanılması halinde nitelikli, müteşebbis ve ticaret erbabı önemli bir kesimin iş hayatına kazandırılabilceği söylenebilir.

2.3. Sınır Ticaretinin Kapsamı

Sınır ticaretinin bölge halkının ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte ihrac ürünleri içinde ciddi pazarlar oluşturacağı bilinmektedir. *“Ülkemizde 1980’li yıllarda uygulamaya konulan sınır ticareti ile sınır komşularımızla karşılıklı olarak sınır bölgesi ahalisinin ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmıştır; bölge ihtiyaçlarına göre eşya ithalat ve ihracatına ilişkin çeşitli kolaylıklar getirilmiştir. Sınır ticaretinin uygulanması kararlarının alınmasında gelişmemiş bölgelerimiz olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmışlıkları önemli rol oynamıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, bölge halkının gelir ve refah seviyesinin artırılması; ürün çeşitliliği ve istihdam yaratmak suretiyle ekonomik ve altyapı farklılıklarının giderilmesi, sınır bölgesine ekonomik canlılık getirilmesi, bölge halkının ihtiyaçlarının düşük maliyetle karşılanması ve ihrac ürünlerimiz için dikkate değer pazarlar olan komşu ülkelerin ihracatımız içindeki*

payının arttırılması için dünyada benzer örnekleri görülen Sınır Ticaret Merkezleri projesine başlandığı bilinmektedir”(Hanoğlu, 2004).

Sınır ticareti komşu ölkelerin sınır illerini ve bu illere komşu olan mücavir iller olarak tanımlanan bölgedeki diğer illeri de kapsayan önemli bir dış ticaret alanıdır. Sınır ticaretinin düzenlenmesi ile ölkemizin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde ekonomik, sınaî ve ticari gelişmelerinin hızlandırılması amacıyla sınır ticareti yapılması, sınır ticaret merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerden yapılacak ihracat ve ithalatın usul ve esaslarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Sınır ticareti yapma yetkisi illerin kendi yönetimlerinin kararına bırakılmış değildir. Bir ilin sınır ticareti yapması ve komşu il statüsünden yararlandırılıp sınır ticareti kapsamına alınabilmesi için Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıkları ile Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığından oluşacak bir komisyonun teklifi üzerine Başbakanlığın kararı gerekmektedir (Mercan, 2012).

Dış ticaretin özel bir türü olan sınır ticaretinin son yıllarda öneminin arttığı gözlemlenmektedir. Soğuk savaş sonrasında ölkemiz sınır ticaretinde önemli artışların olduğu belirlenmiştir. Başlangıçta sadece sınır illerinin ihtiyaçlarının düşünülmesi sonucunda uygulanmaya başlanan sınır ticaretinin kapsamının zamanla genişlediğini gözlemlemekteyiz. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Bölgesel Gelişme Politikalarının düzenlenmesi sonucunda hız kazandığı belirtilmektedir (Kara, 2005: 63).

Sınır ticaretinin dış ticarete bağlı fakat komşu ölkelerle yapılan mutabakatlar çerçevesinde hayata geçirilebileceği bilinmektedir. Her iki tarafın yetkili organları tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren sınır ticareti belirlenmiş alanlarda yapılabilmektedir. *“Sınır ticareti ölkelerin kara sınırı olan devletlerle yaptığı özel bir rejime tabi olan bir ticaret seklidir. Karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde düzenlenir. Gümrük kanununun 138. maddesine göre sınır ticaretinin çerçevesi anlaşmalarla tayin edilmemiş ise 10 km derinliği geçemez denilmektedir. Ancak Suriye ile yapılan anlaşma çerçevesinde bu mesafe sınırın her iki tarafından 50 km olarak belirlenmiştir. Buna göre 50 km derinliğinde bir saha olarak kabul edilen sınır bölgesi özel bir rejime tabi tutulmuştur. Irak ile yapılan anlaşmada sınırın her iki yanında 75 km. bir bölgede sınır ticareti uygulanmaktadır”(Kökçe, 2005).*

Komşu iller ile bunlara bağlı mücavir alanlarda uygulanan sınır ticareti sınırın her iki yakasındaki bölge halkının ekonomik yaşantısına kolaylıklar getirmeli ve bu ticaretten bölge ve ülke ekonomisi kazançlı çıkmalıdır. Ülkemiz gibi bölgeler arasında çok uzun mesafe olan yerlerde sınır ticareti vasıtasıyla birçok ürüne kolay ve ucuz erişim imkânı sağlanabilir. Bölge ikliminin kış şartlarında ulaşımı daha zorlu hale getirdiği düşünülürse, taşımacılık sorununu büyük oranda ortadan kaldıran sınır ticaretinin önemi daha iyi anlaşılabilir.

Sınır ticareti ile sadece sınırın iki tarafındaki iller değil aynı zamanda bu illerin yakınındaki birçok ilin faydalanması sağlanabilmektedir. Bununla beraber bölgelerde üretilen ürün farklılığı ve çıkarılan doğal kaynakların zenginliği sınır ticaretini cazip hale getirmiştir.

Hangi ürünlerin sınır ticaretine konu olabileceği söz konusu ülkelerin mevzuatlarıyla belirlenmektedir. Dış ticaret Müsteşarlığı'nın 96/7782 sayılı Sınır Ticareti Kararı'na ilişkin tebliğin 12. Maddesinde belirtilen "*İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler sınır ticaretine konu edilemez. İthalat Rejimi Kararı ile İhracat rejimi Kararı ve diğer mevzuatla ithali ve ihracı izne bağlı olan maddelerin bu tür ticarete konu edilmesi ilgili mercilerin izni ile mümkündür*" denilmektedir. Ayrıca 97/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 12. Maddesinde ise kota, gözetim ve diğer ticaret politikaları uygulamasına tabi ürünlerin sınır ticaretine konu olamayacakları açıklanmıştır (Tan ve Altundal, 2008: 17-18).

Sınır ticaretinde ithalat yapabilecekler için genel olarak şu şartların sağlanması gerektiği bilinmektedir (Özçiloğlu ve Sakar, 2010).

"-Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan esnaf ve tacirlerden olma,

-İlgili Valiliklerden Sınır Ticareti Belgesi almış olmak,

-Hizmet sektöründe faaliyet göstermeme,

-İthalat Uygunluk Belgesi almış olmak,

-İthal edilmek istenen ürünün esnaf veya tacirin ticari faaliyeti kapsamında bulunması,

- İthal edilmek istenen ürünün ilgili İlin İthalat Kotası içerisinde bulunması,
- Bir esnaf ve tacirin bir ayda ithal ettiği ürün miktarının 50.000 doları geçmemesi,
- İthal edilmek istenen ürünün, sınır ticareti kapsamındaki komşu ülke menşeli olması, üçüncü ülke menşeli olmaması,
- Valilik ve belediyelerce vakıf, dernek, il özel idaresi adına kurulan firmalardan olmamak”.

Ayrıca sınır ticaretinin bir kısım ürünlerde yapılamadığı yani sınırlandırıldığı bilinmektedir. Bu kapsamda ithali ve ihracı yasaklanmış, sınır ticareti kapsamına girmeyen ürünler de aşağıda verilmiştir (Özçiloğlu ve Sakar, 2010).

- “-İthali ve ihracı ilgili mevzuatla yasaklanmış olan ürünler,
- İthali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler,
- İthali kota, korunma, damping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler,
- Silah, mühimmat, patlayıcı maddeler, 5201 sayılı kanun kapsamında denetime tabi ürünler,
- Petrol ve petrol ürünleri,
- Çay, şeker, fındık, antepfıstığı,
- Canlı hayvan, et ve et ürünleri,
- Süt ve süt ürünleri,
- Dış Ticaret Müsteşarlığınca ithalatının durdurulması istenilen ürünler,
- Hasat dönemlerinde Tarım ve Köy işleri Bakanlığınca belirlenen bazı tarım ürünleri,
- Transit ticaret kapsamında yapılan ticaret,
- İthali ve ihracı izne tabi ürünler, sınır ticaretine konu edilemez”.

2.4. Dünya’da Sınır Ticaretinin Gelişimi

Sınır ticaretine yönelik Gümrük Tarife ve Ticaret Anlaşmasının (GATT) 24. Maddesinde ki bazı düzenlemeler ile sınır ticaretinin ülkeler arasında yapılabileceği

belirtilmiştir. Ancak bu ticaretin “en çok kayrılan ülke” kuralını tehlikeye sokmayacak nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir (Karluk, 2010).

Sınır ticaretinin Türkiye’de ki uygulamalarından önce dünyanın bazı bölgelerinde hayata geçirildiği bilinmektedir. Sınır ticareti ile ilgili uygulamalar kadar araştırma ve istatistiklerin de az olduğu dikkat çekmektedir. Çin ve Vietnam arasındaki ticareti konu edinen Womack’ın iki ülke arasındaki ticaret hacminin zirve yaptığı 1992-1993 yıllarından sonra konuyu ele alarak dikkatleri sınır ticaretine çektiği belirtilmiştir (Deniz, 2010).

Dünyanın birçok bölgesinde sınır ticaretinin örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle Avrupa, Asya ve Amerika’da sınır ticaretinin örnekleri gözlenmektedir. Bunlar arasında en çok öne çıkanlar; Avrupa’da Rusya Federasyonu, Norveç, İsveç ve Finlandiya, Asya’da Mısır, Sudan, Pakistan, eski Sovyetler Birliği ve Çin, Amerika’da ise ABD, Kanada ve Kolombiya olarak bilinmektedir. Kolombiya, Endonezya, Malezya, Mısır gibi ülkeler de sınır ticaretinin kurumsallaştığı kabul edilmektedir (Kökçe, 2005).

Konu ile ilgili çalışmalarda dünyadaki sınır ticaretinin başlangıcı olarak Çin’in Guangxi eyaleti ile Vietnam arasındaki sınır ticareti ilişkisi 1965 - 1973 yılları arasındaki Vietnam savaşı sırasında kurulduğu, 1979 yılında kendi aralarında çıkan sınır savaşından sonra durdurulduğu ve 1989 yılında tekrar başladığı belirtilmektedir. Guangxi Sınır Ticaret İdaresi rakamlarına göre iki ülke arasındaki sınır ticaret hacminin 1992’de 479 milyon USD ile zirveye ulaştığı belirtilmiştir. Bu çalışmalarda aradan geçen süre içinde ticaretin hacmi genişleyerek 2002’de 6.687 milyon USD’ye kadar çıktığı fakat sınır ticaret hacminin düşük gösterilme eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Asya kıtasında diğer bir sınır ticaret uygulaması Rusya ile Çin arasında yapılmaktadır. Çin’in kereste talebinin artması üzerine Uzakdoğu sınırından Rusya’dan kereste ithal etmekte, bu ticarete de zaman zaman dalgalanmalar yaşandığı görülmüştür. Afrika kıtasında bilinen sınır ticareti Çad Gölü çevresindeki ülkeler arasında yapılmaktadır. Çad, Nijer, Nijerya, Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti arasında bir bölgesel sınır ticareti yoğunlaşması vardır. Bu ticaretin belirtilen ülkelerde geleneksel el sanatları, tarım, ulaştırma ve hizmet sektörlerinin gelişimine katkıda bulunduğu belirtilmekle birlikte ticaret hacmi konusunda yeterli verilerin olmadığı belirtilmektedir (Öztürk, 2006; Deniz, 2010).

Öte yandan sınır ticareti konusundaki bir kısım literatürün bu ticaret türünü yasadışı tanımlama eğiliminde olduğu belirtilerek Nijerya'nın komşularıyla yaptığı sınır ticaretini illegal ekonomik faaliyet olarak tanımladıkları vurgulanmıştır. Yine bu bağlamda ABD'li yetkililerin Afganistan'da sınır ticaretini önlemeye yardımcı oldukları belirtilmektedir. Sınır ticaretine bu şekilde yaklaşmanın gerekçeleri; Amerika kıtasında ABD, Kanada ve Meksika arasında 1994'te tesis edilen Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)'da ve Avrupa kıtasında 25 den fazla ülkeyi içine alan Avrupa Birliği'nde sınır ticaretinin uygulanmayışıdır. Bu her iki uygulamada da böyle bir ticaret türüne gereksinimleri olmadığından diğer ülkelerle olan ticaretleri bilinen resmi yöntemlerle yürütmektedirler. Bu nedenle sınır ticareti, yaygın uygulaması olmasına rağmen özellikle gelişmiş ülkelerdeki bir kısım yazarlarca ihmal edilmekte ve aynı zamanda yasadışı olarak kabul ettikleri görülmektedir (Öztürk, 2006).

2.5. Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi

Dış ticaret veya başka bir deyişle ihracat ve ithalat diğer ülkelerle mal veya hizmet alışverişi yapmak, bu şekilde ülke ekonomisini dengede tutarak refah seviyesini yükseltmek ve halkın gereksinim duyduğu mal veya hizmetleri en uygun şekilde sağlamaktır.

Bazı ülkeler ithalatı, bazıları ise ihracatı daha fazla yapmaktadırlar bu durum ülkelerin üretim kapasitesi, topraklarının verimi, teknolojisi, jeopolitik konumu, iş gücü gibi sahip oldukları kaynaklara göre değişmektedir. Ülkemizde bilindiği gibi bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları belirgin düzeydedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin güvenlik ve ulaşım imkânlarının sıkıntılı olmasından dolayı kalkınmada geri kaldığı bilinmektedir. Özel sektör yatırımlarının da yetersiz kalması ya da hiç yapılmaması da buna eklenince bölge açısından sınır ticaretinin önemi ve gerekliliği ortaya çıkmıştır (Atay, 2010: 4).

Soğuk savaş yıllarında uygulanan ekonomik politikalardan dolayı ülkemizin sınır ticaretine başlayamadığı ve komşularıyla olası yararlı ve verimli dış ticareti gerçekleştiremediği bilinmektedir. Dünyadaki uygulamaların artmasına paralel olarak sınır bölgelerinin de ekonomik açıdan ülke standartlarının çok gerisinde kalması sınır ticaretinin uygulanmasını adeta zorunlu kılmıştır. Önceleri sadece sınır illeri ile dar bir alanda yapılması kararlaştırılan sınır ticareti daha sonra alınan

kararlarla mücavir illeri yani sınır illerimize komşu illerini de kapsayarak alanı genişletilmiş ve daha işler hale getirilmiştir.

Sınır Ticareti ile ilgili ilk yönetmelik 20.09.1979 tarihli ve 16760 sayılı Resmi Gazete de yayımlanmış. Yönetmeliğin uygulama esaslarını gösteren sirküler ise 22.03.1980 tarih ve 16937 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır. Söz konusu Sınır Ticareti Yönetmeliğine göre, Ağrı ili, Gürbulak sınır kapısından, İran İslam Cumhuriyeti ile sınır ticareti yapılmasına izin verilmiştir.

28.04.1989 tarih ve 89/14040 sayılı Bakanlar Kurulunca alınan kararlar, 04.05.1989 tarihli,20158 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Alınan karara göre; sınır illerinde uygulanmakta olan sınır ticaretinin, bu illere komsu olan diğer illere de yansıtılarak uygulama alanının genişletilmesine, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkili kılınmıştır. Mücavir iller kapsamında önce Erzurum (11.11.1989 tarih ve 20339 sayılı Resmi Gazete, Teblig 89/35) daha sonra diğer komsu iller sınır ticareti kapsamına alınmıştır.

Aynı tarih ve sayılı, 89/36 Tebliği ile Sınır Ticareti Yönetmeliği ve 6 Temmuz 1989 tarihinde Moskova'da imzalanan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması hükümleri çerçevesinde, Trabzon, Samsun ve Artvin (Hopa) limanlarından kıyı ticareti yapılmasına izin verilmiştir. (11.11.1989 Tarih ve 20339 Sayılı Resmi Gazete, Teblig 89/36) Kıyı ticareti kapsamında daha sonra, Ordu, Giresun, Sinop, Rize ve Zonguldak illeri de dâhil edilmiştir. Sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı bakanlar kurulu kararı ile daha sonra komsu il statüsü kaldırılmıştır” (Tan ve Altundal, 2008: 17).

Yukarıda da belirtildiği üzere resmi makamların yayınladığı bilgilere göre 10.03.2000 tarihli ve 2000/364 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca, sınır ticareti yapılan iller ve sınır kapıları şu şekilde belirlenmiştir. İran'la sınır ticareti yapabilecek illerimiz; Tablo 2.1'de görüldüğü gibi Ağrı İli Gürbulak gümrük kapısı üzerinden, Hakkâri ili Esendere gümrük kapısı üzerinden ve Van İli ise Kapıköy gümrük kapısı üzerinden sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. Gürcistan'la sınır ticareti yapabilecek illerimiz; Ardahan ili Türközü Gümrük Kapısı ve Artvin ili Sarp gümrük kapısı üzerinden yetkilendirilmiştir. Nahcivan'la ise Iğdır ilimiz Dilucu Gümrük Kapısı'ndan sınır ticareti yapmaya yetkilidir. Suriye ile ise Gaziantep'in

Karkamış gümrük kapısı, Hatay’ın Cilve gözü gümrük kapısı, Kilis ilinin Öncü pınar Gümrük Kapısı, Mardin’in Nusaybin gümrük kapısı ve Şanlıurfa’nın Akçakale gümrük kapısı sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir. Irak’la ise Şırnak ilinin Habur gümrük kapısı sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir¹. Ayrıca bahsi geçen iller ve gümrük kapılarındaki sınır ticaretinin başlangıç zamanları ve uygulamaları da aynı değildir. 1979 yılında ilk karar alınmasına rağmen uygulamaları daha ileriki zamanlarda gerçekleşmiştir. Bu kararların alınması ve uygulamaların başlaması 1985-1990 yılları arasında gerçekleşmiştir.

Ülke genelinde sınır ticaretinin ülkeler ve iller ile gümrük kapıları tablo halinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 2.1. Ülkemizdeki Gümrük Kapıları ve Sınır Ticareti Ülkeleri

SINIR İLİ	GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE ADI
VAN	KAPIKÖY	İRAN
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKÖZÜ	GÜRCİSTAN
İĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
AĞRI	SARISU	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	İRAN
MARDİN	NUSAYBIN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>. (10.06.2012)

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve bu Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 4.6.1998 tarih ve 98/11160 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile toplam 13 ilin (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Edirne, Iğdır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) BDT/Gürcistan, Bulgaristan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak’la sınır ticareti yapması kararlaştırılmıştır. Söz konusu karar çerçevesinde, şirket merkezi sınır ticareti kapsamındaki illerde olan tüzelkişilerle, bu illerde mukim ve tek vergi numarasına sahip gerçek kişilerce, ayda dört defadan fazla olmamak üzere, her defasında 50.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasını açmayacak eşya ithaline izin verilmiştir. Ayrıca sınır ticareti yoluyla ithal edilen petrol ürünlerinden alınması gereken vergi ve fonların % 80’i, diğer ürünlerde ise % 60’ının tahsil edilmesi karara bağlanmıştır.

¹ Geniş bilgi için bkz: Ekonomi Bakanlığı web sayfası, <http://www.ekonomi.gov.tr>, (10.06.2012)

2000 yılına girerken güvenlik, kaçakçılık ve iç piyasayı bozduğu düşünülen sınır ticaretinin kapsamı daraltılmıştır. 1999 yılında tarım ürünlerinin, 2000 yılında ise petrol ürünlerinin ticareti kısıtlanmış, 2002 yılında ise motorin ticareti tamamen yasaklanmıştır. Bu sorunları gidermek amacıyla 2001 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) Sınır Ticaret Merkezleri (STM) uygulamasına giderek bölgesel ticareti geliştirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede 2003 yılından itibaren sınır kapılarında kalan bölgelerdeki ülkelerin mallarının satılacağı satış mağazalarının kurulması uygulamasına geçilmiştir (Atay, 2010: 4).

1979 ve 1980 tarihinde sınır ticareti ile ilgili kararlar alınmış ve yönetmelikler düzenlenmişse de bu ticaretin başlaması çok daha sonra gerçekleşmiştir. “*Ağrı-Gürbulak sınır kapısında 1985 yılında sınır ticareti uygulanmaya başlanmıştır. Aynı yıl Gaziantep-Ünlüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticareti yapılmaya başlanmıştır. 1986 yılında Hatay-Cilvegözü sınır kapısından Suriye’yle, 1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısından İran’la sınır ticareti başlamıştır. 1988 yılında Hakkâri-Esendere, 1989 yılında Artvin-Sarp sınır kapısı ile sınır ticareti başlamıştır. 1989 yılında Erzurum’un İran’la Ağrı-Gürbulak kapısından, Bağımsız Devletler Topluluğu’yla ise Artvin-Sarp sınır kapısından sınır ticareti yapmaya başlamıştır. 1990 yılında Kars ilinin İran’la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından, Bağımsız Devletler Topluluğu’yla ise Artvin-Sarp sınır kapısından sınır ticareti yapmasına izin verilmiştir. Ayrıca 1990 yılında Mardin, Hakkâri ve Şırnak illerinin Habur Sınır Kapısı’ndan sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir*” (Sugözü ve Atay, 2010).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınır illerine yönelik sınır ticareti uygulaması ile yöre halkının günlük temel ihtiyacının bir kısmının komşu ülkelerden temin edilmesi ve bölgeden ihracatın geliştirilmesi suretiyle bölgede dış ticaret altyapısının ve kültürünün yaygınlaştırılması amaçlandığı vurgulanmıştır.

Bu çerçevede son olarak 16 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Sınır ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı 16 Haziran 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu karar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır ilimiz; Artvin-Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahçıvan ve İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay’ı (Suriye) kapsamaktadır. Karar ile sınır ticareti uygulamasından yetkili sınır illerinde yerleşik daha fazla sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi hedeflenmiştir.² Bu

çerçevede, sınır ilinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkeyle doğrudan ihracat ve ithalat yapabileceği gibi, sınır ticaret merkezinde (STM) mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilecektir. Bakanlar Kurulu Kararına göre Sınır Ticaret Merkezi oluşturulan iller, bu illerdeki gümrük kapıları ile ülkelere tablo 2.2’de yer verilmiştir.

Tablo 2.2. Türkiye’de Sınır Ticaret Merkezleri ve Sınır Ticareti Ülkeleri

İLİ	SINIR TİCARET MERKEZİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
VAN	KAPIKÖY	İRAN
İĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>. (10.06.2012)

2.6. Sınır Ticaretinin Ülke Ekonomisine Etkileri

Bu güne kadar yapılan bütün araştırmalar sınır ticaretinin olumsuz etkilerinin çok az olduğu yönündedir. Sınırdan giren düşük maliyetli ürünlerin sadece sınır illerinde kalmayıp diğer illere dağılması haksız rekabete yol açabilir. Bunun yanında sınır illerinde bu ticaret şekliyle ciddi kazanç elde edenlerin bölgeye yatırım yapmayarak başka yerlerde yatırımlarda bulunması olumsuzluk olarak değerlendirilmektedir (Atay, 2010: 5). Ancak bu güne kadar sınır ticareti istenen düzeye bir türlü ulaşamadığından, bu olumsuzlukların bölge ve ülke ekonomisine yansıdığı söylenemez.

Sınır ticaretinin belli bir kesimin elinde rant olarak kullanılabileceği endişesi de dile getirilmiştir. Asıl amacının bölge halkının refah seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunmak olan bu ticaretin tabana yayılarak adil bir dağılımın sağlanması gerekliliği belirtilmektedir. Bölgede sınır ticaretiyle uğraşanların sayısı arttığında bölge ekonomisine olumlu yansımaları daha çok olacaktır. Bu nedenle bölgede dile getirilen belge alma, taşımacılık vb. hususlarda tekelciliğin var olduğu bilinmektedir. Sürekli olarak yapılan sınır ticareti anlaşmalarının özellikle ürünlerle ilgili ülkemiz aleyhine olduğu göze çarpmaktadır (Mercan, 2011). Yukarıda belirtilen olumsuzluklara rağmen sınır ticaretinin özelde bölge ekonomisi, genelde de ülke ekonomisi açısından birçok faydasının olacağı belirtilmektedir.

Sınır ticareti ile bölge halkının ihtiyaçları mahallinde temin ve tedarik edilebilmekte ve bölge ekonomisine canlılık getirmektedir. Ayrıca sınır ticareti ile bölge insanına daha ucuza mal sağlanmakta ve mal kaçakçılığının her türlü asgariye indirilebilmektedir. Sınır ticaretinin ekonomiye yaptığı katkılarında en önemlisi istihdama yaptığı katkıdır. Bu şekilde sınır ticareti yapan bölgelerde halkın

refah düzeyi artmakta, halkta müteşebbis ruhunun gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bürokratik işlemlerin az olması dolayısıyla ülkenin dış ticaret hacminin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Her ne kadar özel sektörde kar kaybına neden olduğu ve bir miktar vergi kaybına yol açtığı dile getirilmişse de, sınır ticaretinin bölgeler arası gelişmişlik farkını azalttığı ve göçü önlediği için genelde ülke ekonomisine daha çok katkı sağlayacağı vurgulanmaktadır (Mercan, 2011).

Sınır ticaretinin önemli yararlarından birisi de, özellikle ülkede coğrafi yada farklı nedenlerden dolayı mümkün olmayan ürünlerin, sınır ülkelerinden kolaylıkla getirilebilmesi ve darboğazların kolaylıkla asılabılmasıdır. Örneğin Türkiye’de sınır ticareti başladığında 1978-1979 yıllarında en büyük sıkıntısı petrol yetersizliği idi. O zaman İran’la yapılan bir anlaşma ile sınırdan petrol getirilmesi karara bağlanmış ve Türkiye önemli bir eksikliğini giderme yönünde adımlar atmıştır. Tıpkı bunu gibi ülkemizde üretilmeyen baharat vb. tarım ürünlerinin yurt dışından sınır ticareti yoluyla getirilmesi, normal ithalata kıyasla daha ucuz olmaktadır. Özellikle petrol konusunda dışa bağımlı olduğumuz bir durumda, sınır ticareti yoluyla yurda sokulan akaryakıtın ucuz girdisi olarak yararı olmaktadır. Neden olduğu vergi kayıpları bir tarafa bırakılacak olursa, tarımda traktör kullanan çiftçilerin ucuz mazot girdisi temin edebilmeleri mümkün olmaktadır (Tan ve Altundal, 2008: 23).

Diğer önemli bir nokta ülkemizde nakliyecilik ile yaşamını sürdüren büyük bir kitle mevcuttur. Bu kesimin kazançları, karşı karşıya oldukları rekabet yüzünden sürekli düşmektedir. Bunların da motorini ucuz yollardan temin edebilmeleri biraz olsun bu kesimin refahının artmasına neden olacaktır. Yapılan araştırmalar, özellikle sınır ticareti ile meşgul olan kesimin önemli sermaye birikimi elde ettikleri ve bir müddet sonra ihracatçı veya ithalatçı konumuna geldiklerini göstermektedir. Sınır ticareti, dolaylı olarak ülkeye sermaye birikimi sağlanmasında da yardımcı olmaktadır.

Sınır ticaretinin yapıldığı illerin genel olarak sosyo-ekonomik durumları geridir. Bir ilimizde yaşayan insanların önemli bir kısmı birincil sektörde yani tarımda çalışmakta ve geçimlerini bu sektörden sağlamaktadır. Sınır ticareti bu yörelerde yaşayan halkın genel olarak refahını artırmaktadır.

Örneğin 1990 yılında Kuveyt’in Irak’lılar tarafından işgalinden sonra Irak’a konulan ambargo sonucu sınır ticaretinin gerilemesi ile özellikle sınır illerimizde çok büyük ölçüde sosyal ve ekonomik sıkıntılar olmuştur. 1992 yılında, kanun hükmünde

bir kararname çıkarılarak ve de 1615 sayılı gümrük kanununa dayanarak, sınırdan yurda giren kamyonların mutad depolarındaki mazot ve akaryakıtlar gümrük vergisinden muaf tutulmuş, akaryakıt tüketim vergisi ve KDV alınmamıştır. Bu uygulamalar o zaman çok büyük sıkıntılara maruz kalmış yöre halkı için bir cankurtaran simidi olmuştur. Sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Fuel-oil kapsam dışında tutulsa bile, mazot, çay, sigara, bakliyat gibi ürünler üzerinden bölgedeki sınır ticareti 3 milyar \$ tutarına ulaşmıştır. Her ne kadar sınır ticareti için kayıt dışıdır iddiaları olsa da, devletin bugün çoğu kayıtları kontrolü altında tuttuğu bilinmektedir. Bu kayıtlara göre Haziran 1999 itibari ile petrol türlerinden aldığı vergiyi % 60'dan % 80'e diğer ürünlerden (hurma, bakliyat, çay, hasır vb.) aldığı vergiyi ise % 40'tan % 60'a çıkarmıştır (Tan ve Altundal, 2008: 25).

Sınır ticaretini etkileyen ve özellikle idareden kaynaklandığı belirtilen bazı olumsuzluklardan da bahsedilmektedir. "Sınır ticaretinin gelişmesini olumsuz yönde etkileyen, idareden kaynaklanan bir takım yanlış uygulamalar da yapılmıştır. Örneğin 1999'da Başbakanlık müfettişlerince sınır ticareti yapılan illerden bazılarında yapılan incelemelerde, sınır ticareti belgesi vermek için valiliklerin zorunlu bağış aldıkları ve bunları usulsüz harcamalarda kullandıkları anlaşılmıştır. Yapılan incelemeye ilişkin raporda, 1992-1998 yılları arasında bir kısım mülki amirlerin "sınır ticareti belgesi karşılığında bağış topladıkları" ve bu bağışlarla "lüks makam otoları, konuk ağırlama giderlerini karşıladıkları" belirlenmiştir. Valilikler, kaymakamlıklar, yerel yönetim birlikleri, diğer kamu kuruluşları ile kamu personeli tarafından kurulan dernek ve vakıflarla, belirli işlemler için belirli miktarlarda bağış alınmış, bu bağış yapılmadığı takdirde işlem yapılmamış veya kamu otoritesi kullanılarak engel konulmuştur. Bu tür gelişmeler üzerine 10.04.2003 tarihinde çıkarılan 2003/5408 numaralı Bakanlar Kurulu Kararnamesinin 13. maddesinde bu tip yanlış uygulamalar dikkate alınarak, kurulacak Sınır Ticaret Merkezlerinde yapılacak ticari işlemlerde mülki idare amirlikleri, il özel idareleri, belediyeler ile vakıf ve derneklerin nam ve hesabına her ne ad altında olursa olsun kesinti yapılamayacağı hükmü yer almıştır (Mercan, 2011).

2.7. Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulması ve İşletilmesi

Sınır ticaretinin uygulamasında birçok sıkıntının yaşandığı bilinmektedir. Özellikle kaçakçılık, iç piyasanın bozulması gibi nedenlerle bu ticaretin kapsamı

daraltılmıştır. Sınır ticareti yapılan illerdeki ortak sorunların azaltılması ve sınır ticaretine işlerlik kazandırılması amacıyla organizasyon yapısında stratejik değişiklikler yapılmıştır. 2001’de Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) tarafından yapılan değişikliklerden sonra yeni bir model geliştirilerek Sınır Ticaret Merkezleri Projesi uygulanmaya başlamıştır. Bu proje ile sınır illerine her iki ülkenin mallarının satılabileceği satış mağazaları kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda Suriye, İran, Irak ve Nahçıvan ile ülkemiz arasında ticaretin geliştirilmesi, üretimin artırılması, ihracatın geliştirilmesi ve sınır ticaretinin tabana yayılması amaçlanmaktadır. Sınır Ticaret Merkezlerinin, sınır ticaretinin mevcut şekline bir alternatif olarak açılması ve işletilmesi 10.04.2003 tarihli Sınır Ticaret Merkezlerinin Kurulmasına İlişkin Karar çerçevesinde Bakanlar Kurulu tarafından verilen izin sonucunda ele alınmıştır. 20 ili kapsayan bu karar Gümrük ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 13.12.2003 tarihli 25315 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan yönetmelikle yürürlüğe girmiştir (Kara, 2005).

Dış Ticaret Müsteşarlığından alınan bilgilere göre; Sınır Ticaret Merkezleri kurulması için, ilgili valiliklerce Dış Ticaret Müsteşarlığına talepte bulunulur. Valilik talebi; Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir Komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın onayı ile kararlaştırılır. Sınır Ticaret Merkezleri, İl Özel İdaresi tarafından işletilir.

Sınır Ticaret Merkezlerinin inşa ve işletilmesi ile mağazaların kiraya verilmesine ilişkin uygulamalar, ilgili valilikçe hazırlanan ve Gümrük Müsteşarlığınca uygun görülen Sınır Ticaret Merkezleri Yönergesi çerçevesinde il özel idaresince yerine getirilir. Sınır Ticaret Merkezlerinin fiziki olarak düzenlenmesi, eşya ve stok kontrollerinin yapılması ile bu merkezlere giriş ve çıkışlara ilişkin usul ve esaslar Gümrük Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanlıkça tespit edilir. Sınır ticaret merkezleri ve bu merkezlerin bulunduğu iller ile gümrük kapıları daha önce yer verilen tablo 2.2’ de gösterilmiştir.

Resmi kurumlardan alınan bilgilere göre sınır ticaretinin yapılabilmesi için bu ticaretin yapılacağı ilde en az iki yıl yerleşik olmak, ilgili bakanlık ve bu ildeki valilik tarafından belirlenmiş şartları yerine getirdikten sonra ilgili valilik tarafından verilecek “Sınır Ticareti Belgesi” ve “İthalat Uygunluk Belgesi” ne sahip olmak gerekmektedir. Sınır ticareti sadece ilgili ilde en az iki yıldır faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişiler

tarafından yapılabilmektedir. Karar kapsamındaki sınır illerinde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacirin sınır ticareti yoluyla ithalat ve ihracat yapabilmelerini ve ilgili Sınır Ticaret Merkezinde mağaza kiralayabilmelerini temin için ilk aşamada ilgili valilikler tarafından Sınır Ticareti Belgesi düzenlenir. Sınır Ticareti Belgesi ve İthalat Uygunluk Belgesi İl Değerlendirme Komisyonunun uygun görüşü üzerine düzenlenir. Sınır ticaretinin amacına uygun olarak yürütülmesi hususunda, ilgili valilikler sorumludur. İthalat işlemleri, Vali veya Vali Yardımcısı başkanlığında toplanan ve oybirliğiyle karar alan İl Değerlendirme Komisyonunca tanzim edilen İthalat Uygunluk Belgesi kapsamında gerçekleştirilmektedir.²

Sınır ticaretinin yetkili makamlar tarafından alınan kararlar çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Karar kapsamındaki bir komşu ülkeye sınırı bulunan yetkili sınır illerine ithalat için yıl bazında İthalat Kotaları veya İthalat Değer Limitleri kapsamında tahsisat yapılır. İthalat Uygunluk Belgelerinin düzenlenmesinde esas alınmak üzere, il ihtiyacı kapsamında bir yıl için uygun görülen İthalat Kotaları ve/veya İthalat Değer Limitleri, Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme neticesinde belirlenerek valiliklere bildirilir.³

2.8. Sınır Ticaretinde İthalat ve İhracat İşlemleri

Sınır ticareti ile yapılan ithalat ve ihracat işlemleri, işlem ve vergi yönünden normal dış ticarete göre farklılıklar arz etmektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığından alınan bilgilere göre; sınır ticareti kapsamında yapılacak ürün giriş ve çıkışı yetkili gümrük kapısından veya Sınır Ticaret Merkezinden yapılır. Sınır ticareti kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri için gümrük beyannamesi düzenlenir. Sınır ticareti yoluyla yapılacak ithalatta tek ve maktu vergi uygulanır. Tek ve maktu vergi; Gümrük Vergisi oranı sıfır, Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır. Buna göre; İthalatta, gümrük vergileri hariç (%100 muafiyet), KDV'nin ve ÖTV'nin tamamı, tahsil edilmektedir.

² Geniş bilgi için bkz.: DTM, Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.dtm.gov.tr, (24.01.2011)

³ : Geniş bilgi için bkz.: DTM, Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.dtm.gov.tr, (24.01.2011)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE TÜRKİYE – İRAN DIŞ TİCARETİ

3.1. Türkiye’nin 1980 Sonrası Dış Ticaretinin Genel Gelişimi

Ülkemizde uygulanan ekonomi politikaları 1923’ten günümüze farklılık arz etmektedir. Bunun sonucunda dış ticaret rakamlarının da bu dönemlere göre artış ya da azalış gösterdiği söylenebilir. *“Türkiye’nin 1923-2007 döneminde izlediği politikalara bakıldığında, ilk dikkat çekici tespit, değişik dönemlerde farklı büyüme, kalkınma ve sanayileşme politikalarının uygulanmasıdır. Bununla birlikte, 1980 öncesinde genelde ithal ikameci sanayileşme stratejinin izlendiği, buna karşın 1980 sonrası ihracata dönük sanayileşme tercihinde bir süreklilik olduğu da görülmektedir...”* (Üzümcü, 2008: 290). Bu bağlamda 1923 - 2007 arasında uygulanan sanayileşme ve kalkınma politikalarının, dünya ekonomisindeki gelişmeler ve bu gelişmelerin etkilerine bağlı olarak şekillendiği söylenebilir.

1960-1980 arasında ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve bundan asıl amacın ekonomide dışa bağımlılığı azaltmak olduğu gözlenmiştir. Fakat belirlenen hedeflere ulaşamadığı ve dışa bağımlılığın arttığı görülmüştür (Bulut, 2007: 616). Ülkemizde 1980’li yıllara kadar tarıma dayalı ihracatın geliştirilmeye çalışıldığı ve aynı zamanda sanayi ürünlerine dayalı ithalatın yüksek rakamlara ulaştığı görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde, 1970’li yılların sonlarına doğru ciddi sıkıntılar olduğu bilinmektedir. Bu sıkıntıların başlıca sebepleri arasında ekonominin dışa kapalı bir yapıda olması ve dolayısıyla izlenen ithal ikameci sanayileşme politikaları gösterilebilir. Ekonomideki sıkıntıları gidermek üzere 24 Ocak 1980’de ekonomide köklü dönüşümleri amaçlayan bir İstikrar Programı yürürlüğe konmuştur. İthal ikameci sanayileşme politikası terk edilerek, ihracata ağırlık ve öncelik veren bir sanayileşme modeli benimsenmiştir (Karluk, 2004: 236-237).

Uygulanan bu istikrar programından sonra Türkiye, geleneksel politikaları değiştirerek ithalatın serbestleştirilmesine ve ihracatın teşvikine yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Bu yeni politikalar temelde piyasa mekanizmasının işleyişini yaygınlaştırmak ve Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirmek amacına yönelik olduğu bilinmektedir. 24 Ocak 1980 İstikrar Programında dış ticaret politikasına yönelik amaçlarından biri teknik olarak dış ticaret dengesini sağlamaktır. Buna bağlı olarak ekonomide dış dengenin sağlanması, gereken döviz kazancından daha az döviz harcayan bir yapı oluşturulmaktadır. Bu dönemde ithalatta serbestlik eğilimleri giderek artmıştır. İhracatta ise döviz kuru politikasının yanı sıra vergi iadesi ve düşük maliyetli kredilerle teşvik edilmiştir (Yılanlıoğlu, 2008).

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde dışa açılma ve dünya ile bütünleşme çabaları hız kazanmıştır. Bu doğrultuda dünyanın gelişmiş ülkeleriyle birlikte, dünya ticaretinin serbestleştirilmesini, üye ülkelerin ticaret ve ekonomi alanındaki ilişkilerinin geliştirilmesini hedefleyen ve GATT ’ın yerini alan Dünya Ticaret Örgütü’ne üye olunmuş, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’nın kurulmasına öncülük edilmiş, Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği gerçekleştirilmiştir (Özcan, 1997).

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980 Kararları ile değişimler görülmüş, ihraç ürünlerinin içeriği tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine doğru kaymaya başlamıştır. Döviz ve kambiyo kontrollerinin kaldırılması, ihracatta teşviklerin sağlanması, yabancı sermaye dolaşımının serbest hale getirilmesi gibi dış ticaretin artırılmasına yönelik adımlar olumlu sonuçlar vermeye başlamış, Türkiye’nin uluslararası ticarete rekabet edebilmesine olanak sağlanmak istenmiştir. Ülkemizin dış ticaret rakamlarının AB ile yapılan ve 1 Ocak 1996’da yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşmasından başlayarak yüksek rakamlara ulaştığı, ithalat ve ihracatta AB’ne üye ülkelerin bu rakamların artmasında önemli etken olduğu göze çarpmaktadır (Aksoy, 2010).

Tablo 3.1’de yer alan TÜİK verilerine bakıldığında görüleceği gibi uygulanan politikaların etkisiyle ülkemiz dış ticaret hacmi 1980 sonrası ciddi artışlar kaydetmiş, ayrıca ilerideki tablolarda görüleceği gibi, ürün kompozisyonunda çok önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1980 yılında 2,9 milyar dolar, 1985 yılında 8 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılında 12,9 milyar dolar, 2000 yılında 27,7 milyar dolar düzeyine ve 2012 yılında ise 152,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

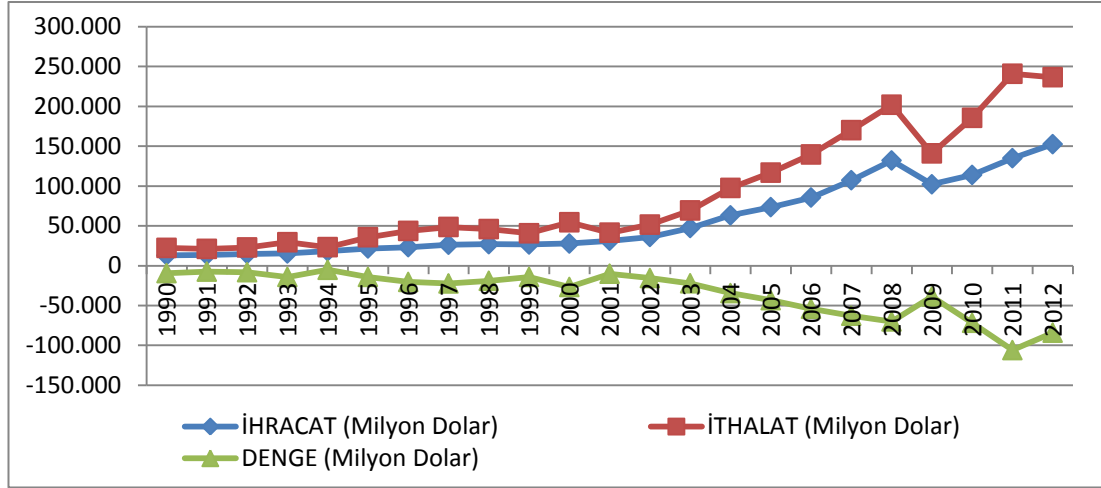
Tablo:3.1.Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi 1980 - 2012 (Milyon Dolar ve %)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1980	2 910	7 909	-4 999	10 819	36,8
1981	4 702	8 933	-4 230	13 636	52,6
1982	5 746	8 843	-3 096	14 589	65,0
1983	5 728	9 235	-3 507	14 963	62,0
1984	7 134	10 757	-3 623	17 891	66,3
1985	7 958	11 343	-3 385	19 301	70,2
1986	7 457	11 105	-3 648	18 562	67,1
1987	10 190	14 158	-3 968	24 348	72,0
1988	11 662	14 335	-2 673	25 997	81,4
1989	11 625	15 792	-4 167	27 417	73,6
1990	12 959	22 302	-9 343	35 261	58,1
1991	13 593	21 047	-7 454	34 640	64,6
1992	14 715	22 871	-8 156	37 586	64,3
1993	15 345	29 428	-14 083	44 773	52,1
1994	18 106	23 270	-5 164	41 376	77,8
1995	21 637	35 709	-14 072	57 346	60,6
1996	23 224	43 627	-20 403	66 851	53,2
1997	26 261	48 559	-22 298	74 810	54,1
1998	26 974	45 921	-18 947	72 895	58,7
1999	26 587	40 671	-14 084	67 258	65,4
2000	27 775	54 503	-26 728	82 278	51,0
2001	31 334	41 399	-10 065	72 733	75,7
2002	36 059	51 554	-15 495	87 613	69,9
2003	47 253	69 340	-22 087	116 593	68,1
2004	63 167	97 540	-34 373	160 707	64,8
2005	73 476	116 774	-43 298	190 250	62,9
2006	85 535	139 576	-54 041	225 111	61,3
2007	107 272	170 063	-62 791	277 335	63,1
2008	132 027	201 964	-69 937	333 991	65,4
2009	102 142	140 928	-38 785	243 071	72,5
2010	113 883	185 544	- 71 661	299 427	61,4
2011	134 907	240 842	- 105 935	375 749	56,0
2012	152 478	236 545	- 84 066	389 023	64,5

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri, <http://www.tuik.gov.tr>. (15.05.2013)

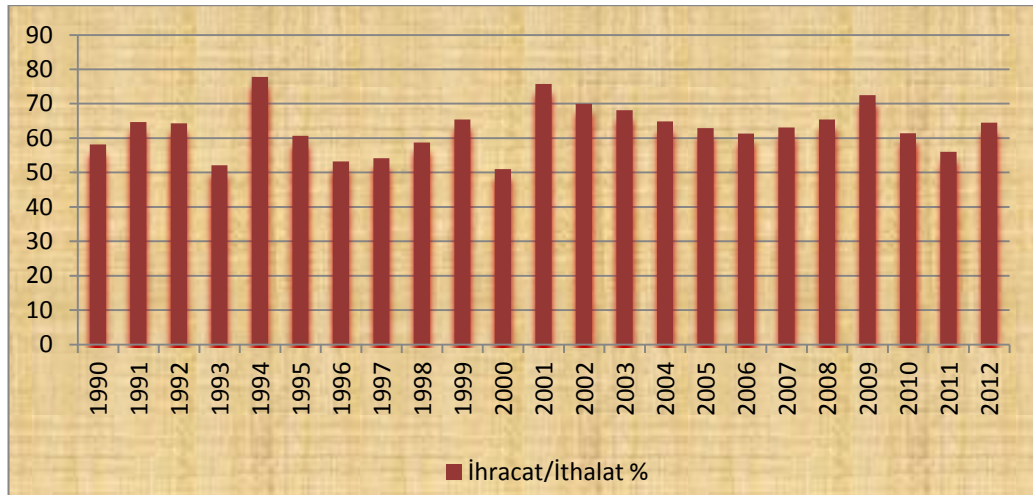
Tablo:3.1'de görüldüğü gibi, 1980'den itibaren Türkiye dış ticareti sürekli artış göstermiştir. Bu bağlamda 1980 yılında toplam dış ticaret hacmi 10,8 milyar dolar iken 2000'de 82 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat 1980'den 1990 yılına kadar önemli artış kaydetmiş; 1980'de 2,9 milyar dolar olan ihracat 2000'de 27,7 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat 1980'de 7,9 milyar dolar iken 2000'de 54 milyar doları aşmıştır. Türkiye'nin dış ticaret hacminde 2000–2012 yılları arasında önemli artış

yaşanmış ve 2000’de 82 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2012’de 389 milyar dolara ulaşmıştır. 2000’de 27,7 milyar olan ihracat 2012’de 152,5 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı şekilde ithalat da yükselmiş, 2000 yılında 54,5 milyar dolar olan ithalat, 2012 yılında 236,5 milyar doları aşmıştır.

Grafik:3.1. Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi (1990-2012)

Grafik 3.1’de görüldüğü gibi 1990-2012 yılları arasında Türkiye dış ticaretinde ithalat ve ihracat genel olarak paralel bir artış göstermiştir. 2009 mali krizinin de etkisiyle dış ticarete bir azalma olmuş, buna karşın 2010 yılından itibaren artış devam etmiştir. Dış ticaret dengesinde sürekli açık verildiği görülmektedir.

Grafik:3.2. Türkiye’de İhracatın İthalatı Karşılama Oranının Gelişimi

Grafik 3.2’ de ise 1990-2012 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranları verilmiştir. Buna göre ihracatın ithalatı karşılama oranlarının farklılıklar arz ettiği

görülmektedir. 1990-2012 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı sürekli %50'nin üstünde olmakla beraber 1994, 2001 ve 2009 yıllarında dış ticarete azalma olduğu için ihracatın ithalatı karşılama oranlarının %70'in üstüne çıktığı görülmektedir.

3.2.Türkiye'nin 1980 Sonrası Dış Ticaretinin Sektörlere ve Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye ekonomisinde 1980'den sonra köklü değişimlerin meydana geldiği ve bu değişimlerin dış ticarete de yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda tarımsal üretim aleyhine endüstriyel üretimin lehine genişlemenin söz konusu olduğu söylenebilir. Türk dış ticaretinin büyük sıçrama kaydettiği bu dönemde dışa dönük sanayileşme politikasının gereklerinden olan ihracatı teşvik mekanizmaları hayata geçirilmiştir (Dikkaya ve Özyakışır, 2008:142-143).

3.2.1. Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı

Dış ticaret verilerine göre Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda tarım sektörünün toplam ihracattaki payı %78 olmuş ve 1980'li yıllara kadar en fazla ihracat yapılan sektör olarak üstünlüğünü sürdürmüştür. 1981'de sanayi sektörünün ihracat içindeki payı, tarım sektörünün payını geçmiş ve bu tarihten itibaren sürekli olarak büyümeye devam etmiştir. Bu bağlamda ürün kompozisyonunda da çok önemli değişiklikler meydana gelerek ihracatımız içinde tarım ürünlerinin payı gerilemiş, sanayi mallarının payında ise çok önemli artışlar meydana gelmiştir. Sanayi sektöründeki bu artışın sonucu olarak tarım sektörünün ihracat içindeki payı daha sonraki yıllarda %10'a kadar inmiştir. Sanayi sektörünün Türkiye ihracatındaki payı 1923'de %20 olarak gerçekleşmiştir. İhracatımız içinde önemli bir paya sahip olmayan madencilik sektörü ihracatı, 1923 yılında ihracatın %2'sini oluşturmuştur (Özcan, 1997).

Tablo 3.2'de görüldüğü gibi tarımsal ürünlerin ihracat içindeki payı 1980'de %56 iken 1985'de %20,8 düzeyine gerilemiş, 1990'da ise %15 olmuştur. Bu hızlı gerileme devam ederek tarım ürünlerinin ihracat içindeki payı 2000 yılında %6 oranına düşmüş ve 2012'de %3,4 olmuştur. Buna karşılık imalat sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı 1980'de %36 iken ihracatın teşvik edildiği ortamda 1985'de ihracatta %76 oranında bir pay almaya başlamıştır. Beş sene içinde ortaya çıkan bu önemli yapısal dönüşüm hızla devam etmiş, imalat sanayi ürünleri ihracatının toplam

ihracattaki payı 2000’de %92 oranına ulaşmış ve 2012’de %93,9 olarak gerçekleşmiştir. Tarım ürünlerinde olduğu gibi, madencilik ürünlerinin ihracat içindeki payı da gerilemiştir. Bu bağlamda madencilik ürünlerinin ihracat içindeki payı 1980’de %6,6 iken 1990’da %2,5 düzeyine gerilemiş, 2000’de bu oran %1,4 olurken, 2012 yılı itibarıyla da %2,1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo:3.2.Türkiye’de İhracatın Sektörlere (ISIC Rev3) Göre Dağılımı 1980–2012 (Milyar Dolar ve %)

Yıllar	Tarım		Madencilik		Sanayi		Toplam
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	
1980	1,629	56.0	191	6.6	1,065	36.6	2,91
1981	2,173	46.2	193	4.1	2,297	48.8	4,703
1982	2,083	36.2	174	3.0	3,449	60.0	5,746
1983	1,837	32.1	188	3.3	3,666	64.0	5,728
1984	1,694	23.7	239	3.4	5,151	72.2	7,134
1985	1,653	20.8	242	3.0	6,049	76.0	7,958
1986	1,785	23.9	243	3.3	5,393	72.3	7,457
1987	1,788	17.5	272	2.7	8,085	79.3	10,19
1988	2,289	19.6	359	3.1	8,970	76.9	11,662
1989	1,833	15.8	411	3.5	9,288	79.9	11,625
1990	2,025	15.6	326	2.5	10,504	81.1	12,959
1991	2,369	17.4	285	2.1	10,830	79.7	13,593
1992	1,923	13.1	267	1.8	12,429	84.5	14,715
1994	2,033	11.2	263	1.5	15,674	86.6	18,106
1995	1,840	8.5	391	1.8	19,260	89.0	21,637
1996	2,153	9.3	369	1.6	20,526	88.4	23,224
1997	2,354	9.0	404	1.5	23,313	88.8	26,261
1998	2,357	8.7	364	1.3	24,065	89.2	26,974
1999	2,058	7.7	385	1.4	23,958	90.1	26,587
2000	1,659	6.0	400	1.4	25,518	91.9	27,775
2001	1,976	6.3	349	1.1	28,826	92.0	31,334
2002	1,754	4.9	387	1.1	33,702	93.5	36,059
2003	2,121	4.5	469	1.0	44,378	93.9	47,253
2004	2,645	4.2	649	1.0	59,579	94.3	63,167
2005	3,468	4.7	810	1.1	68,813	93.7	73,476
2006	3,611	4.2	1,146	1.3	80,246	93.8	85,535
2007	3,883	3.6	1,661	1.5	101,082	94.2	107,272
2008	4,177	3.2	2,155	1.6	125,188	94.8	132,027
2009	4,536	4.4	1,683	1.6	95,449	93.4	102,143
2010	5,091	4.5	2,687	2.4	105,467	92.6	113,883
2011	5,353	4.0	2,805	2.0	125,963	93.4	134,907
2012	5,189	3.4	3,161	2,1	143,197	93,9	152,478

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri. (10.06.2013)

Sektörlere göre ihracatın gelişimine bakıldığında 2003-2011 döneminde Türkiye’nin ihracat çeşitlenmesi hem ürün hem de ülke bazında artmıştır. Elde edilen sonuçlar, makine ve ulaştırma, demir çelik, giyim ve tekstil gibi ana sektörlerde ihracatta pazar çeşitlenmesinin arttığına işaret etmektedir. Benzer şekilde, AB, Orta Doğu ve Kuzey Amerika başta olmak üzere, bölgelere yapılan ihracatta ürün çeşitlenmesi artmıştır. Sektörel gelişim açısından 2000’li yılların başından itibaren

Türkiye'nin ihracatında yapısal bir dönüşüm olduğu daha sermaye yoğun sektörlerin ihracatın sürükleyici sektörleri haline geldiği bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, makine ve ulaştırma araçları toplam ihracat içinde en fazla paya sahip sektör konumundadır (Aldan ve Aydın, 2012).

2012 yılında 152,6 milyar dolar ile yeni bir rekor kıran ihracat, ekonomik büyümenin lokomotifi olmuş, 2011 yılında %56 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2012'de %64,5'e yükselerek son üç yılın en yüksek değerine ulaşmıştır. 2012 yılında ihracatın sektörel dağılımında en önemli payı sanayi sektörü almıştır. Sanayi sektörü detaylı incelendiğinde, %12,5'lik pay ile en yüksek ihracat otomotiv endüstrisinde gerçekleşmiş, bu alt sektörü %10,6 ile hazır giyim ve konfeksiyon, ardından çelik sektörü %10,2 oranı ile izlemiştir (Karagöl, 2013). Öte yandan 2012'de tarım ve ormancılık ürünleri ihracatı %0,5 azalmış, madencilik ve taş ocaklığı %12,7, imalat ihracatı ise %13,8 oranında artmıştır.⁴

Tablo:3.3.Türkiye’de İthalatın Sektörlere (ISIC Rev3) Göre Dağılımı 1990-2012 (milyon dolar ve %)

Yıllar	Tarım		Madencilik		Sanayi		Diğer		Toplam
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	Değer	%	
1990	1137.0	5.1	4211.6	18.9	16403.1	73.5	547.9	2.5	22302
1991	675.1	3.2	3314.2	15.7	16446.9	78.1	610.0	2.9	21047
1992	924.0	4.0	3332.8	14.6	18005.2	78.7	607.5	2.7	22871
1993	1357.0	4.6	3348.1	11.4	23861.6	81.1	860.1	2.9	29428
1994	881.6	3.8	3345.2	14.4	18156.0	78.0	885.7	3.8	23270
1995	1907.1	5.3	4081.9	11.4	28554.9	80.0	1163.4	3.3	35709
1996	2165.7	5.0	5082.0	11.6	35207.2	80.7	1170.3	2.7	43627
1997	2416.7	5.0	5128.0	10.6	39802.3	82.0	1210.0	2.5	48559
1998	2125.4	4.6	3747.5	8.2	39024.9	85.0	1022.5	2.2	45921
1999	1648.5	4.1	4245.7	10.4	33935.8	83.4	840.0	2.1	40671
2000	2123.2	3.9	7096.8	13.0	44200.2	81.1	1081.0	2.0	54503
2001	1409.3	3.4	6576.8	15.9	32686.1	79.0	726.0	1.8	41399
2002	1702.6	3.3	7192.3	14.0	41383.0	80.3	1274.6	2.5	51554
2003	2535.4	3.7	9020.5	13.0	55689.8	80.3	2091.6	3.0	69340
2004	2757.4	2.8	10980.9	11.3	80447.3	82.5	3346.3	3.4	97540
2005	2801.4	2.4	16321.2	14.0	94208.3	80.7	3419.1	2.9	116774
2006	2902.4	2.1	22033.8	15.8	110378.8	79.1	4228.6	3.0	139576
2007	4640.6	2.7	25314.1	14.9	133938.1	78.8	6139.0	3.6	170063
2008	6391.9	3.2	35650.0	17.7	150252.3	74.4	9628.5	4.8	201964
2009	4593.8	3.3	20624.6	14.6	111030.5	78.8	4648.2	3.3	140928
2010	6456.7	3.5	25932.5	14.0	145367.0	78.3	7754.8	4.2	185544
2011	8895.2	3.7	37331.4	15.5	183930.3	76.4	10636.1	4.4	240841
2012	7446.6	3.1	42246.8	17.8	176234.9	74.5	10616.4	4.4	236544

Kaynak: TÜİK, <http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2>, (10.06.2013)

⁴ <http://ekonomi.bugun.com.tr/ihracat-152-milyar-dolara-yukseldi-haberi> (15.06.2013)

Türkiye'nin ithalatının 1990-2012 döneminde sektörel dağılımının yer aldığı, yukarıdaki Tablo 3.3'e bakıldığında, Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatının özellikle gümrük birliği sonrası giderek arttığı ve 1990-2000 döneminde 675 milyon dolar (1991) ile 2,4 milyar dolar (1997) arasında değişim gösterdiği izlenmektedir. 2003 sonrası hızla artan tarımsal ürün ithalatı, 2006'da 3 milyar dolara yaklaşırken 2008'de 6,4 milyar dolara ulaşmış, 2009 küresel krizinin etkisiyle görece gerilese de 2011'de 8,9 milyar dolar olmuş, 2012'de ise bir miktar gerileyerek yaklaşık 7,5 milyar dolar olmuştur. Tablo 3.2 ile karşılaştırıldığında görülebileceği gibi Türkiye gümrük birliği sonrası dönemde genel olarak işlenmemiş tarım ürünlerinde (buğday, canlı hayvan, ve et gibi) net ithalatçı hale gelmiştir. Öte yandan tarım ürünleri ithalatının payına bakıldığında oransal olarak tarımsal ürün ihracat payına yakın bir düzeyin gerçekleştiği ve bu payın %2 ile %5 arasında bir oranın oluştuğu görülmektedir.

Türkiye'nin sanayi ürünleri ithalatının miktarının 1990-2012 döneminde düzenli biçimde arttığı da yine tablo 3.3'de görülmektedir. Bu bağlamda 1990'da 16,4 milyar dolar (%73 pay) ile ithalatın en önemli kısmını oluşturan sanayi ürünleri, Türkiye'nin sanayileşmesine paralel olarak 2000 yılında 44,2 milyar dolara (%81'lik pay) ve 2012'de ise 176,2 milyar dolara (%74,5 pay) ulaşmıştır. Sanayi ürünlerinin görüleceği gibi Türkiye ihracatı içindeki payı %74-%85 aralığında gerçekleşmiştir.

Tablo 3.3'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin madencilik ürünleri ithalatının 1999'a kadar 3-5 milyar dolar arasında kaldığı buna karşın 2000 yılı sonrası hızla artarak yaklaşık 7.2 milyar dolar düzeyinden 2012'de 42,2 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Bu gelişimde hiç kuşkusuz Türkiye'nin iktisadi büyüme sürecine paralel olarak enerji ihtiyacının artmasıyla ham petrol ithalatının miktar olarak artması ve petrol fiyatlarının artmasının (Brent petrolün varil fiyatı 30 dolar düzeylerinden 147 dolar düzeyine çıkmıştır) etkisi bulunmaktadır. Madencilik ürünleri ithalatının toplam ithalat içindeki payı, 1990'da %18.9 iken 1999'da %10.4 düzeyine gerilemiş, 2000 sonrası payı artarak 2008'de %17.7 oranına ulaşmış, küresel kriz sonrası oransal pay görece bir miktar gerilese de 2012'de %17,8 olmuştur.

Öte yandan 2012 yılında tarım ve ormancılık ithalatı %16,3, imalat ithalatı %4,2 ve diğer ithalat kalemi % 0,7 oranında gerilemiş, buna karşın balıkçılık ithalatı %15,4, madencilik ve taş ocakçılığı ithalatı %13,2 artış kaydetmiştir.

3.2.2. Dış Ticaretin Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Türkiye dış ticaretinin 1980 sonrasında ihracatta en fazla giyim eşyası demir çelik elektrikli makine ve cihazlar ile meyve, fındık, narenciye kabuğu ve kavun gibi gıda maddelerinden, ithalatta ise en fazla makineler, mekanik cihazlar, mineral yakıtlar, kara taşıtları ve parçaları ile elektrikli makine cihazlardan oluştuğu görülmektedir (Özcan, 1997).

Türkiye'nin ihracatındaki gelişme ve değişimler sektörel analiz yanısıra dış ticaretin geniş ekonomik kategorilere göre (BEC) sınıflaması dikkate alınarak da incelenebilir. Bu sınıflama biçiminde ihracatı oluşturan mal grupları tablo 3.4'de görüldüğü gibi; yatırım veya sermaye malı, hammadde ve aramaları ve tüketim malları biçiminde ayrılmaktadır.

Tablo 3.4.:Türkiye'nin İhracatının Geniş Ekonomik Gruplara (BEC) Göre Dağılımı :1990-2012 (Milyon \$ ve %)

Yıllar	Yatırım		Tüketim		Hammadde-Aramalı		Toplam
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	
1990	284,3	2,2	6622,6	51,1	6051,6	46,7	12959
1991	340,3	2,5	6882,9	50,6	6369,0	46,9	13593
1992	486,7	3,3	7835,3	53,2	6388,6	43,4	14715
1993	542,2	3,5	8213,2	53,5	6585,4	42,9	15345
1994	721,7	4,0	9153,3	50,6	8225,5	45,4	18106
1995	830,2	3,8	11840,4	54,7	8960,4	41,4	21637
1996	1120,1	4,8	12317,9	53,0	9767,0	42,1	23224
1997	1327,1	5,1	13860,7	52,8	11048,8	42,1	26261
1998	1411,1	5,2	14365,1	53,3	11182,7	41,5	26974
1999	1796,4	6,8	13892,3	52,3	10840,9	40,8	26587
2000	2175,7	7,8	13986,7	50,4	11565,1	41,6	27775
2001	2658,2	8,5	15261,5	48,7	13368,6	42,7	31334
2002	2790,2	7,7	18464,8	51,2	14657,3	40,6	36059
2003	4344,0	9,2	24125,3	51,1	18494,5	39,1	47253
2004	6530,8	10,3	30501,9	48,3	25945,6	41,1	63167
2005	7997,7	10,9	34835,4	47,4	30289,8	41,2	73476
2006	9423,4	11,0	37790,5	44,2	37788,3	44,2	85535
2007	13754,5	12,8	43695,9	40,7	49403,0	46,1	107272
2008	16725,4	12,7	47076,9	35,7	67733,8	51,3	132027
2009	11116,8	10,9	40733,0	39,9	49734,0	48,7	102143
2010	11771,1	10,3	45320,5	39,8	56380,7	49,5	113883
2011	14191,7	10,5	52218,8	38,7	67941,7	50,4	134907
2012	13733,9	9,0	55557,8	36,4	82656,6	54,2	152464

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri.

Türkiye'nin dış ticaretinin geniş ekonomik kategorilere göre sınıflaması dikkate alınarak bakıldığında, tablo 3.4'de görüldüğü gibi, bu dönemdeki ihracat artışına paralel biçimde ihracat içinde bu üç mal grubu ihracatı da miktar olarak artmıştır. Bu çerçevede yatırım malları ihracatı 1990'da 284 milyon dolar düzeyinde iken 2000 yılında 2,1

milyar dolara ve 2012’de 13,7 milyar dolara ulaşmıştır. Tüketim malları ihracatı da benzer biçimde 1990’da 6,6 milyar dolarken 2000’de yaklaşık 14 milyar dolara ve 2012’de yaklaşık 55,6 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye’nin ihracatında görece daha önemli ağırlığa sahip hammadde ve ara malları ihracatı ise 1990’da yaklaşık 6 milyar dolar düzeyinden 2000’de 11,5 milyar dolara yükselmiş, küresel krizin etkisiyle 2009’daki görece gerileme (49,7 milyar dolar) sonrası yeniden artarak 2012’de 82,6 milyar dolar gibi bir düzeye ulaşmıştır.

Tablo 3.4’de görüldüğü gibi Türkiye’nin ihracatında, yatırım veya sermaye mallarının payı oransal olarak 1990-2012 döneminde bir iki yıl hariç sürekli artış göstermiş ve 1990’da %2,2 gibi çok küçük bir oranda iken 2008’de %12,7 gibi bir orana yükselmiştir. Küresel kriz sonrası ise hem miktar ve hem de oransal olarak gerilemiş, 2012’de ise oransal payı %9 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin tüketim malları ihracının toplam ihracat içindeki payı 1990-2012 döneminde %54-%35 arasında değişmiştir. Toplam ihracatın zaman zaman yaklaşık yarısını oluşturan tüketim malları ihracatının oransal olarak son dönemde gerilediği görülmektedir. Türkiye’nin hammadde ve ara malı ihracının toplam ihracat içindeki payının da tüketim mallarına benzer biçimde %54 ile %39 arasında değiştiği gözlenmektedir. Bununla birlikte bu tür malların ihracat içindeki payı son dönemde oransal olarak daha fazla yer tutmaktadır. Bu bağlamda 2003 yılında % 39 olan hammadde ve ara malı ihracatının toplam ihracat içindeki payı yükselerek 2012’de %54,2 olmuştur. Yine 2012 yılında bir önceki yıla göre, ara malı ihracatı %21,7, tüketim malı ihracatı %6,5 artış gösterirken, sermaye malları ihracatı %3,1 oranında azalma göstermiştir.

Türkiye’nin ithalatının mal gruplarına (geniş ekonomik kategorilere-BEC) göre dağılımının yer aldığı Tablo 3.5’de görüldüğü gibi Türkiye’nin ithalatında, hammadde ve ara malı ithalatı önemli yer tutmaktadır. Hammadde ve ara malları ithalatı 1980’de yaklaşık 6,7 milyar dolar düzeyinde iken 1990’da 16,1 milyar dolara, 2000’de 36 milyar dolara ve 2012’de yaklaşık 175 milyar dolara ulaşmıştır. Hammadde ve aramaları ithalatının toplam ithalat içindeki payına bakıldığında, 1980’de %85 civarında bulunan ithalat içindeki payı 1990’da %72,4 ve 2000 yılında %66 düzeyine gerilemiştir. Küresel kriz öncesi petrol fiyatlarının çok fazla yükseldiği 2008’de hammadde ve ara malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı %75 düzeyini bulmuş, daha sonra bir miktar gerilese de 2012’de yine yaklaşık %74 pay alır hale gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye’nin

hammadde ve ara malları ithalatındaki bu yüksek veriler nedeniyle 2000 yılı sonrası dışa bağımlılığının giderek arttığı söylenebilir.

Öte yandan yatırım malları ithalatının miktarı ve payı da 1980-2012 döneminde önemli değişimler göstermiştir. Yatırım malları ithalatı 1980’de yaklaşık 800 milyon dolar ve %10 civarında ithalat içinde bir paya sahipken 1993’de 7,3 milyar dolarla ithalat içindeki payı %25’e yaklaşmıştır. 2000 yılında 11,3 milyar dolarla ithalat içindeki payı %20,9 olan yatırım malları ithalatı, 2011’de 37,2 milyar dolara ulaşmış ve 2012’de bir miktar gerileyerek 33,9 milyar dolarla ithalatta %14,3 pay almıştır. Yatırım malları ithalatının 2001-2011 döneminde oransal olarak gerilemesinde hammadde ve aramalı ithalatı yanı sıra tüketim malları ithalatının artmasının da etkisi olmuştur.

Tablo 3.5.:Türkiye’nin İthalatının Geniş Ekonomik Gruplara (BEC) Göre Dağılımı : 1980-2012 (Milyon \$ ve %)

YILLAR	Yatırım		Tüketim		Ham madde-Aramalı		Toplam
	Değer	%	Değer	%	Değer	%	
1980	798	10,1	364	4,6	6,747	85,3	7,909
1981	1,135	12,7	379	4,2	7,417	83,0	8,933
1982	1,237	14,0	423	4,8	7,183	81,2	8,843
1983	1,271	13,8	409	4,4	7,555	81,8	9,235
1984	1,406	13,1	523	4,9	8,828	82,1	10,757
1985	1,825	16,1	665	5,9	8,853	78,0	11,343
1986	2,332	21,0	814	7,3	7,955	71,6	11,105
1987	2,375	16,8	1,014	7,2	10,767	76,1	14,158
1988	2,548	17,8	958	6,7	10,827	75,5	14,335
1989	2,529	16,0	741	4,7	12,515	79,3	15,792
1990	4,020	18,0	2,099	9,4	16,153	72,4	22,302
1991	4,280	20,3	1,650	7,8	14,995	71,2	21,047
1992	4,815	21,1	1,773	7,8	16,196	70,8	22,871
1993	7,332	24,9	2,503	8,5	19,455	66,1	29,428
1994	5,195	22,3	1,342	5,8	16,633	71,5	23,270
1995	8,094	22,7	2,330	6,5	25,198	70,6	35,709
1996	10,254	23,5	4,021	9,2	29,114	66,7	43,627
1997	11,108	22,9	5,052	10,4	32,120	66,1	48,559
1998	10,661	23,2	5,005	10,9	29,907	65,1	45,921
1999	8,727	21,5	4,820	11,9	26,854	66,0	40,671
2000	11,365	20,9	6,928	12,7	36,010	66,1	54,503
2001	6,940	16,8	3,813	9,2	30,301	73,2	41,399
2002	8,400	16,3	4,898	9,5	37,656	73,0	51,554
2003	11,326	16,3	7,813	11,3	49,735	71,7	69,340
2004	17,397	17,8	12,100	12,4	67,549	69,3	97,540
2005	20,363	17,4	13,975	12,0	81,868	70,1	116,774
2006	23,348	16,7	16,116	11,5	99,605	71,4	139,576
2007	27,054	15,9	18,694	11,0	123,640	72,7	170,063
2008	28,021	13,9	21,489	10,6	151,747	75,1	201,964
2009	21,463	15,2	19,290	13,7	99,510	70,6	140,928
2010	28,818	15,5	24,735	13,3	131,445	70,8	185,544
2011	37,270	13,4	29,692	12,3	173,140	71,9	240,841
2012	33,925	14,3	26,699	11,3	174,930	73,9	236,545

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret Göstergeleri.

Tüketim malları ithalatı, tablo 3.5’de görüldüğü gibi, 1980 yılında sadece 365 milyon dolar düzeyinde ve oransal olarak ithalat içinde %4,6 gibi küçük bir paya sahipken 1987’de 1 milyar dolar düzeyini aşmış ve oransal olarak ithalat içindeki payı %7,2 olmuştur. Bununla birlikte tüketim malları ithalatındaki asıl artış 1996 yılında Gümrük Birliğine girilmesi sonrası olmuş ve 1996’da tüketim malları ithalatı 4 milyar doları aşmış ve ithalat içindeki payı %9,2 olmuştur. Bu yıldan sonra tüketim malları ithalatının miktarı ve payı (2001 krizi ve 2002 yılı hariç) artmaya devam etmiştir. Bu çerçevede tüketim malları ithalatı küresel kriz öncesi 2008’de 21,5 milyar dolara ulaşırken ithalat içindeki payı %10,6 olmuştur. 2009 yılında tüketim malları ithalatı küresel krizin etkisiyle bir miktar gerileyerek 19 milyar dolar düzeyine inmiş, ancak krizin etkisinin geçmesi sonrası yeniden artmaya başlamış ve 2012’de 26,7 milyar dolar düzeyine ulaşırken ithalat içindeki payı da %11,3 olmuştur. Tüketim malları ithalatının payının 2003 sonrasında %10 düzeyinin üzerinde kalması, bu dönemde dış ticaretin yapısındaki önemli bir değişimi ve iktisadi büyüme paralelinde kişi başına gelir artışının ithal tüketim malları talebini artırdığının da bir göstergesi olmuştur.

Öte yandan Gümrük ve Dış Ticaret Bakanlığı ile TÜİK verilerine bakıldığında dış ticaretin mal gruplarına göre dağılımı ile ilgili olarak, 2012’de Türkiye’nin sermaye malı ithalatı bir önceki yıla oranla %9, tüketim malları ithalatı %10,1 düşerken, ara malı ithalatı %1 ve diğer ithalat kalemi %34,1 artış kaydetmiştir. Bu bağlamda 2012 yılı verilerine göre 236,5 milyar dolarlık ithalatın 33,9 milyar doları sermaye (yatırım) malı, 174,9 milyar doları ara malı (ham madde), 26,7 milyar doları tüketim malından oluşmakta ve buna göre 2012’de ithalatın %14,3’ü sermaye malı, %74’ü ara malı, %11,3’ü tüketim malları biçiminde paya sahip olmaktadır.

3.3. Türkiye’nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye, dış ticaretinin çok büyük bir bölümünü gelişmiş ülkelerle yürütürken bu durum günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Türkiye’de uzun yıllar ihracat ve ithalat yapılan ülkelerin aynı olduğu gözlenmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri İngiltere, İtalya, Fransa, Almanya ve ABD ilk sıralarda yer almışlardır. 1980 sonrasında da durum çok fazla değişmemiştir. Aynı ülkelerin yine ön sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen ithalat verilerinde de yine aynı durum göze çarpmaktadır. Avrupa ülkeleri ve ABD’nin ithalatta da önemli bir paya sahip oldukları

görülmür. İslam Konferansı Teşkilatı ülkelerine, Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi ülkelere, BDT üyesi ülkelere ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne gerçekleştirilen ithalat daha düşük düzeydedir (Özcan, 1997).

Tablo:3.6.Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülkelere Göre Dağılımı (2010-2012, Milyon Dolar)

Ülke Grupları/Yıllar	2010		2011		2012	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Avrupa Serbest Ticaret İşbirliği (EFTA)	2.416	4.002	1.887	5.845	2.601	5.238
Afrika, Karayipler ve Pasifik (ACP)	2.494	1.753	3.946	3.476	4.229	2.699
Akdeniz Havzası Ülkeleri	14.911	5.792	14.897	7.023	16.718	6.190
Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC)	19.064	12.212	21.822	18.862	37.977	20.386
Güney-Doğu Asya Ülkeleri İşbirliği (ASEAN)	1.492	5.003	1.684	6.639	1.281	6.039
Latin Amerika Ülkeleri	1.612	3.541	2.310	5.346	2.747	5.085
Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı	1.331	5.174	1.442	8.411	1.619	7.267
Avrupa Birliği 27 (AB 27)	52.685	72.179	62.347	91.128	59.204	87.447
Kuzey Amerika Ser.Tic.An.(NAFTA)	4.387	13.728	5.604	18.045	6.869	15.951
Güney Amerika Ortak Pazarı	850	2.022	1.153	3.025	1.376	2.386
Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)	14.357	68.367	18.038	84.293	19.884	82.710
Bağımsız Devletler Topluluğu(BDT)	10.288	28.908	13.376	33.159	15.076	35.248
OECD Ülkeleri	57.394	94.162	67.113	121.327	66.300	113.723
Karadeniz Ekonomik İşb.Taşkilatı (KEİ)	14.456	32.979	17.767	38.770	18.789	41.509
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	7.617	11.607	9.291	17.305	16.564	16.429
Türk Cumhuriyetleri	3.921	2.923	5.039	3.642	5.841	3.558
İslam Konferansı Teşkilatı (İKT)	32.469	22.200	37.325	31.417	55.221	31.690
Gelişmekte Olan Ülkeler(D-8)	6.438	12.987	7.579	19.477	14.939	17.815
Gelişmiş Ülkeler (G-8)	40.417	78.678	48.507	97.067	48.069	94.275
Sınır Komşusu Ülkeler	16.197	12.038	19.842	18.504	28.164	18.995

Kaynak: TÜİK. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/>, (20.05.2013)

Tablo 3.6'da görüldüğü gibi 2010-2012 yılları arasında gerçekleşen ihracat ve ithalat rakamlarına göre Türkiye, en fazla AB (27), Gelişmiş Ülkeler (G8) ve OECD Ülkeleri ile ihracat gerçekleştirmiştir. 2012 yılı ihracat rakamları ele alındığında, AB (27) gerçekleşen ihracatta 2012 yılında görece düşüş yaşanmıştır. Öte yandan 2012 yılında en çok ihracat yapılan ülke 13 milyar dolar ile Almanya, ikinci sırada ise 10,7 milyar dolar ile Irak yer almıştır. Irak'ı 8 milyar dolar ile İngiltere takip etmektedir. 2012 yılında devam eden borç krizine rağmen Türkiye'nin ihracatının yüzde 38,6'sı AB ülkelerine gerçekleşirken, ihracat yapılan ülkelerin çoğunluğunu AB ülkelerinin oluşturduğu gözlenmiştir (Karagöl, 2013).

3.4. Türkiye'nin Son Dönemde Komşularıyla Dış Ticaretinin Gelişimi

Tablo 3.7' ye bakıldığında görülebileceği gibi, ülkemizin komşu olduğu ülkelerle dış ticaretinin çok fazla olmadığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte son yıllarda İran ve Irak ile yapılan dış ticarete ciddi artış görülmektedir.

Tablo 3.7. Türkiye'nin En Fazla Dış Ticaret Yaptığı 30 Ülke

Ülke Adı	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
Almanya	13.125.720.321	21.400.571.309
Çin	2.833.203.231	21.295.192.270
Fransa	6.198.717.863	8.589.894.053
İtalya	6.373.916.870	13.344.467.084
İngiltere	8.695.190.169	5.629.451.515
Rusya Federasyonu	6.681.195.281	26.625.286.073
İspanya	3.718.494.292	6.023.617.719
Belçika	2.359.732.121	3.690.309.340
Yunanistan	1.401.676.673	3.539.868.997
Avusturya	1.000.891.593	1.634.276.919
İsviçre	2.124.554.454	4.304.863.872
Polonya	1.853.895.399	3.058.078.422
Romanya	2.496.394.006	3.236.424.993
Bulgaristan	1.681.239.296	2.753.813.793
Ukrayna	1.829.446.595	4.394.199.797
İsveç	1.185.659.363	2.135.409.915
Azerbaycan	2.584.774.759	339.935.938
Kazakistan	1.069.058.357	2.056.085.650
Türkmenistan	1.480.254.729	303.506.879
Cezayir	1.813.172.384	924.933.549
Libya	2.139.444.299	416.151.649
Mısır	3.679.214.338	1.342.050.607
ABD	5.605.056.526	14.130.399.750
Brezilya	1.002.777.296	1.770.094.120
Irak	10.822.912.631	149.327.537
İran	9.921.668.125	11.964.778.631
İsrail	2.329.732.789	1.710.401.176
Suudi Arabistan	3.676.803.167	2.171.061.332
BAE	8.174.619.909	3.596.545.417
Hollanda	3.247.103.870	3.660.634.277

Kaynak:TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr> , (15.03.2013).

Öte yandan Türkiye'nin çevresindeki ülkelerle ticaret hacminin arzu edilen seviyenin çok gerisinde olduğu bilinmektedir. Bunun temel nedenleri arasında 1 Ocak 1995'de yürürlüğe giren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Kuruluş Anlaşması ve 1 Ocak 1996'da AB ile oluşturulan Gümrük Birliği (GB) ile buna bağlı olarak gerçekleştirilen

serbest ticaret anlaşmalarının (STA) getirdiği yükümlülükler çerçevesinde yapılan düzenlemeler bulunmaktadır. Tek taraflı olarak Türkiye'yi bağlayan Gümrük Birliği Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1996 yılından bu yana ülkemiz gerek ihracat, gerekse ithalât politikasını bu anlaşmanın sınırladığı ölçüde gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Yakın çevresi ve sınırdaş ülkelerle son derece yüksek bir dış ticaret potansiyeline sahip Türkiye imza koyduğu anlaşmalar gereği bu imkânı kullanamadığı görülmektedir (Aksoy, 2004).

Öte yandan Türkiye'nin komşu ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaretin bölgede gelişen olaylar ve ülkemizin bu olaylar karşısındaki tutumuna bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Ülkemizin konum olarak stratejik öneme sahip olması nedeniyle bölgede gelişen olaylara müdahil olması komşularıyla olan ticari ilişkilerine de yansımaktadır. Ermenistan yanı sıra, son yıllarda İran'a uygulanmakta olan ambargo, Körfez Savaşı ve en son Suriye'de gelişen olaylar Türkiye dış ticaretinde etkili olmuştur. Buna bağlı olarak Türkiye'nin komşularıyla yeterli olmasa da dış ticaretini sürdürdüğü, bunlar arasında İran ve Rusya Federasyonu'nun öne çıktıkları görülmektedir.

Tablo:3.8. Türkiye'nin Komşu Ülkelerle Dış Ticareti (2010-2012, Milyon Dolar)

Yıllar/Ülkeler	2010		2011		2012	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Bulgaristan	1.497	1.7020	1.622	2.474	1.681	2.753
Yunanistan	1.455	1.541	1.553	2.568	1.401	3.539
Rusya Fed.	4.628	21.600	5.992	23.952	6.681	26.625
Ermenistan	0.016	2.626	0.218	0.132	0.240	0.221
Gürcistan	769	290	1.092	314	1.253	180
Azerbaycan	1.550	252	2.063	262	2.584	339
İran	3.044	7.645	3.589	12.461	9.921	11.964
Irak	6.036	153	8.310	86	10.822	149
Suriye	1.844	452	1.609	336	498	67

Kaynak:TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr> , (15.03.2013).

Türkiye'nin komşu ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticaret verilerinin yer aldığı Tablo 3.8'de görüldüğü gibi komşu ülkeler ile Türkiye'nin dış ticareti beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Buna karşın özellikle son yıllarda İran ile gerçekleştirilen dış ticaret hacminde ciddi artışlar görülmektedir. Rusya Federasyonu ile öteden beri dış ticaretin diğer komşu ülkelere nazaran daha yüksek olduğu bilinmektedir. Komşu ülkeler içerisinde Ermenistan ile dış ticaretin yok denecek kadar az olmasının nedenleri arasında Türkiye - Ermenistan - Azerbaycan arası siyasi sorunlar bulunmaktadır.

3.5. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gümrüklere Göre Dağılımı

Tablo:3.9. Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gümrüklere Göre Dağılımı (2012)

Gümrük Adı	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
İzmit	3.841.545.696	2.668.607.611
Derince	7.071.398.984	11.721.080.392
Dil ovası	2.987.014.562	11.441.004.938
Sakarya	410.596.474	116.495.216
Gebze Güm Müdürlüğü	816.392.502	5.346.889.079
Kocaeli Petrokimya Ür.Ihtisas	2.683.064.011	8.618.897.952
Karadeniz Ereğlisi Güm. Md.	65.552.031	103.325.034
Zonguldak Güm. Md.	30.486.112	21.731.362
Karabük Güm. Md.	1.272.408	1.275.745
Bartın Güm. Md.	10.556.225	16.843.075
Malatya	78.628.010	40.178.596
K.Maraş	278.990.287	263.423.789
Sivas Gümrük Müdürlüğü	26.083.578	9.159.275
Mardin	694.110.143	1.241.293
Nusaybin	543.567.767	8.404
Batman	15.944.214	53.218
Diyarbakır	87.584.333	12.097.486
İpek yolu	1.323.107.410	765.137
Samsun	1.123.315.139	1.879.231.347
Ordu	124.989.336	38.218.150
Ünye Gümrük Md	53.389.133	17.345.035
Çorum	49.197.145	955.533
Karadeniz Ereğli	430.738.809	1.077.762.221
Zonguldak	117.937.304	334.410.712
Karabük	40.630.048	20.355.718
Bartın	128.324.098	172.488.360
Tekirdağ Güm. Md.	76.246.748	153.637.812
Çorlu Havalimanı Gümrük Md.	1.457.225	5.098.493
Avrupa Serbest Bölge Güm..Md.	16.975.796	43.969.662
Çerkezköy Güm. Md.	82.654.644	265.936.216
Çanakkale Güm. Md.	15.858.570	15.428.686
Biga Güm. Md.	446.411.052	680.282.380
Trabzon	562.060.163	431.790.773
Rize	369.520.985	16.058.534
Hopa Güm. Md.	41.750.830	3.712.626
Giresun	152.672.405	54.440.175
Gürbulak Güm. Md.	898.423	345.059
Dilucu Güm. Md.	5.342.639	
Erzurum Güm. Md.	3.315.013	1.177.359
Doğubeyazıt Güm. Md.	15.143.817	5.702.187
Van Güm. Md.	2.961.532	1.214.380
Esendere Güm. Md.	15.105.450	
Kapıköy Güm. Md.	1.103.470	
Türkgözü Güm. Md.	25.901	
Hopa	455.228.131	66.174.637
Türkgözü Güm. Müd.	373.328	
Gizli veri		39.470.543.163
TOPLAM	152.478.451.065	236.545.109.865

Kaynak: TÜİK. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret>

Türkiye'nin 2012 yılı dış ticaretinin gümrüklere göre dağılımının yer aldığı Tablo:3.9'da görüldüğü gibi, Türkiye gümrükleri içerisinde en fazla ithalat ve ihracat

Marmara Bölgesi gümrüklerinden yapılmaktadır. İzmit, Derince, Dilovası, Gebze ve Kocaeli gümrük müdürlüklerinden yapılan ithalat ve ihracat diğer gümrüklere oranla çok yüksektir. Bu gümrükleri İpekyolu ve Samsun Gümrük Müdürlükleri izlemektedir. Ayrıca sınır illerine ait gümrük müdürlüklerinden yapılan dış ticaretin çok düşük kaldığı görülmektedir. Gümrük Müdürlükleri içerisinde Van Gümrük Müdürlüğü ile yine Van'da bulunan Kapıköy Gümrük Müdürlüğü'nün ihracat ve ithalat rakamlarının çok düşük olduğu gözlenmektedir.

3.6. Türkiye – İran Dış Ticaretinin Gelişimi ve Sorunları

Türkiye ve İran arasında ikili dış ticaretin geliştirilmesine yönelik birçok anlaşmalar yapılmış ve protokoller imzalanmıştır. Özellikle 2002 yılı ve daha sonraki yıllarda yapılan anlaşmalar artmış ve buna bağlı olarak dış ticaret hacmi de artış göstermiştir.

Tablo:3.10. Türkiye – İran Arasında Yapılan Dış Ticaret Anlaşmaları

Anlaşma/Protkol	İmza Tarihi
Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	12.05.1980
Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması	09.03.1982
Ticaret Anlaşması	21.12.1996
Yatırımların, Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması	21.12.1996
Deniz Ticaret Seyrüsefer Anlaşması	21.12.1996
Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardım Anlaşması	23.11.2000
Türk Eximbank-İran İhracat Garanti Fonu (EGFİ) Mutabakat Zaptı	14.06.2001
Türkiye- İran 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.12.2001
Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ) Anlaşması	17.06.2002
Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı	26.09.2002
Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması	02.10.2002
Türkiye-İran 19. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	21.02.2007
Ortak Ticaret Komitesi 3. Dönem Toplantısı	13.12.2007
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 4. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	31.05.2008
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	12.10.2008
Enerji Mutabakat Zaptı	17.11.2008
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.11.2008
Türkiye-İran 4. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı	27.04.2009
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 6. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	07.2009
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	03.02.2010

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı web sitesi, <http://www.ekonomi.gov.tr>

3.6.1. Türkiye-İran İkili Dış Ticaretin Genel Gelişimi

Dış ticaret açısından bakıldığında İran, Türkiye'nin ithalat ve ihracat yapabileceği çok büyük bir potansiyeldir. 78 milyonu aşan nüfusu, 1.648.195 km² yüzölçümü, 154.5 milyar varil (dünya rezervlerinin %10,3'ü) petrol rezervi ile dünya sıralamasında Venezüella ve Suudi Arabistan'ın ardından üçüncü, 33.6 trilyon metreküp doğalgaz rezervi ile de dünya sıralamasında Rusya Federasyonu'nun ardından ikinci (dünya rezervlerinin %17'si) olarak bu potansiyele sahip olduğunu göstermektedir (Çakıroğlu. 2013).

Tablo:3.11. İran'ın Dış Ticaretinin Gelişimi (2000–2012) (milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2001	25.689	16.709	8.980	42.398
2002	24.440	20.617	3.823	45.057
2003	33.750	24.798	8.952	58.548
2004	41.697	31.976	9.721	73.673
2005	56.252	40.041	16.211	96293
2006	77.012	40.772	36.240	117.784
2007	88.733	44.942	43.791	133.675
2008	113.668	57.401	56.267	171.069
2009	78.830	50.768	28.062	129.598
2010	101.316	65.404	35.912	166.720
2011	130.500	61.760	68.740	192.260
2012	95.500	56.500	39.000	152.000

Kaynak: www.wto.org

Öte yandan Tablo 3.11'de görüldüğü gibi İran'ın dış ticaret hacmi 2012' de bu ülkeye uygulanan ambargoya rağmen önemli bir düzeydedir. Bunun en önemli nedeni İran'ın sahip olduğu petrol ürünleri potansiyelidir.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)'nın 2011 yılında hazırlamış olduğu raporda İran genel olarak ekonomide merkezi planlamanın hâkim olduğu, petrol ve diğer büyük ölçekli işletmeler üzerinde devlet mülkiyetinin devam ettiği, kırsal bölgelerde tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu, özel ticari faaliyetlerin ise sınırlı düzeyde olduğu bir ekonomik yapıdan oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca 137,5 milyar varil ile dünya petrol rezervleri açısından ikinci sırada yer alan İran ekonomisinin yapısı petrole göre belirlenmektedir. Dolayısıyla uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar neticesinde İran ekonomisi birçok iniş ve çıkış yaşamıştır. Toplam ihracat gelirinde petrolün payı %80-85'i bulmaktadır. Dünya genelindeki eğilim İran'da özellikle petrol sektörüne yatırım yapmak yönünde olup, son yıllarda petrol sektörü dışında özellikle ilaç sanayi, tarım, motorlu kara taşıtları, halı, deri, havyar, metal cevherleri ve sınırlı olmak üzere sanayi ürünleri sektörlerine yatırımlar artmaktadır. İran dış ticaret fazlası veren bir

ülke olmakla birlikte, toplam ihracatının yaklaşık %80'ni ve devlet bütçesinin %60'nı petrol gelirleri oluşturmaktadır. Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki artış devlet gelirleri üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. İran ayrıca nükleer faaliyetlerine ilişkin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin çıkartmış olduğu kararlar ile ekonomik yaptırımlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu yaptırımlarla daha çok İran'ın uluslararası faaliyette bulunan banka ve temsilcilikleri ile İran ile iş yapan belli şirketlere finansman sağlayan kurumların hedef alındığı bilinmektedir.

Adı geçen raporda da belirtildiği gibi; İran ve Türkiye gerek taşıdıkları coğrafi konum ve komşuluk nedenleri gerekse sahip oldukları tarihi geçmiş ile ötelere beri çeşitli alanlarda ilişkileri bulunan iki ülkedir. Taşıdığı büyük işbirliği potansiyeline rağmen İran ile ekonomik ve ticari ilişkilerimiz son yıllara kadar İran'daki kapalı rejimden kaynaklanan sorunlar, yaşanan siyasi krizler, korumacı ekonomi siyaseti ve buna bağlı ithalat-ihracat kontrolü, yüksek tarifeler, tarife dışı engeller, ulaşım ve sınır kapılarındaki yetersizlikler, bankacılık sistemindeki sorunlar, İran'a komşu illerimizin sanayi ve ticari altyapısının yeterince gelişmemiş olması, karayolu ve demiryolları ağlarının yetersizliği, uçak seferlerinin sayısının düşük düzeyde kalması ve sınır kapılarında karşılaşılan sorunlar nedeni ile sınırlı kalmıştır.

Öte yandan Bölgeyle paylaşılan ortak tarih ve özellikle Türkiye'nin son dönemde benimsediği "Komşu Ülkelerle Sıfır Sorun Politikası" beraberinde Ortadoğu, Körfez ve Kuzey Afrika ülkeleri ile her geçen gün artan işbirliğini de getirmektedir. Bu politikanın ilk aşamasında Irak, İran ve Suriye başta olmak üzere, Ortadoğu ülkelerine odaklanılmış ve bu ülkeler ile ticari ve ekonomik ilişkilerimizin özel program ve projeler ile desteklenmesi sağlanmıştır. Ekonomik veriler incelendiğinde Türkiye'nin doğusundaki ülkelerin gelişme potansiyelinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı İran ve Azerbaycan gibi ülkelerin dünyadaki ekonomik yönden stratejik değerini yükseltmektedir. Türkiye'nin yönelebileceği yükselen pazarlar doğu ve kuzeyindeki ülkeler olup aynı zamanda bu bölge dünyanın en hızlı büyüyen pazarları olan Çin ve Hindistan'a olan yakınlığı nedeniyle de ayrı bir önem taşımaktadır. Dışa açılmak ve petrol dışı gelirlerini artırmak isteyen İran, komşu ülkeler başta olmak üzere birçok ülke ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek; sanayi ve turizm alanları başta olmak üzere tüm sektörlerde iş birliği yapmak istemektedirler. 2000'li yılların başından itibaren ise ticari ilişkilerin hacmi düzenli bir yükseliş seyretmiştir. Fakat Türkiye aleyhine büyük

bir dış ticaret dengesizliği söz konusudur. İran'ın nükleer meselesinin olumsuz etkisi kendini piyasada gösterse de ticari ilişkilerde bir gerileme olmamıştır. Ülkemizin son zamanlarda komşu ülkelerle ekonomik ve ticari konular dahil tüm ilişkileri geliştirmek konusundaki kararlı tutumu da İran pazarında Türk iş adamlarının varlığının başat bir konuma ulaşmasına neden olmuştur.⁵

Türkiye ile İran arasındaki dış ticaretin yeterli olmadığı ve her iki tarafın faydasına olacak yeni projelerin uygulanması gerektiği birçok çalışmada yer almıştır. Bu çalışmalarda yer verilen görüşlere göre son yıllarda Türkiye - İran arasındaki ekonomik ilişkilerin artırılması ve ticaretin kolaylaştırılması amacıyla bölgenin kalkınmasına olumlu katkı sağlayacak bazı önemli projelerin gündeme geldiği ve bu projelerden birisinin de İran-Türkiye sınırının her iki tarafında da “serbest bölge” lerin kurulması olduğu belirtilmiştir. Bu projeye göre İran tarafı ucuz enerji. Türkiye ise teknoloji ve altyapı ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Bu bölgeler. üretim maliyetleri açısından da avantajlı konuma getirilecek ve üçüncü ülkelerle ticaretin önü açılacaktır. Bu proje, otoyollar, havaalanları, demir yolları gibi başka yatırımları da tetikleyecek olup, sınır bölgelerinin kalkınması açısından önemli katkı sağlayacaktır. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin artırılması amacıyla dönük olarak Tebriz-Erzurum- Trabzon demiryolu projesi de iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirecek bir diğer önemli projedir.

Tablo: 3.12. Türkiye – İran Dış Ticareti (2000 – 2012, Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2000	236	816	-580	1.052
2001	361	840	-479	1.201
2002	334	921	-587	1.255
2003	534	1.861	-1.327	2.394
2004	813	1.962	-1.149	2.775
2005	913	3.470	-2.557	4.383
2006	1.067	5.627	-4.560	6.694
2007	1.441	6.615	-5.174	8.057
2008	2.030	8.200	-6.170	10.229
2009	2.025	3.406	-1.381	5.431
2010	3.044	7.645	-4.600	10.689
2011	3.590	12.461.	-8.871	16.051
2012	9.922	11.965.	-.2043	21.887

Kaynak: TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp>, (15.05.2013)

Tablo 3.12’de görüldüğü gibi Türkiye ile İran arasında gerçekleşen dış ticaret 2000 yılından itibaren sürekli artış göstererek özellikle son yıllarda önemli değerlere ulaşmıştır. Bu çerçevede, Türkiye’nin İran’a ihracatı 2000 yılında sadece 236 milyon

⁵KUDAKA, TRA1 Düzey 2 bölgesi İçin İran Pazar Araştırma Raporu, 2011, <http://www.kudaka.org.tr/>, (15.05.2013)

doları 2012’de 9,9 milyar dolara ulaşmış, bu ülkeden yapılan ithalat ise 816 milyon dolardan 2012 yılında yaklaşık 12 milyar dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1 milyar dolardan 21 milyar dolara ulaşmıştır. Bununla birlikte 2012 yılı hariç genel olarak bu ülke ile yapılan dış ticaret açıkları sürekli artış göstermiş, örneğin 2000 yılında 580 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 2008’de 6 milyar doları aşmış ve 2011’de 8,8 milyar dolara yaklaşmıştır.

Öte yandan son dönemde meydana gelen Suriye’de ki karışıklıklar nedeniyle iki ülke arasında gerginlik yaşandığı görülse bile, bu durumun ikili dış ticareti çok fazla etkilemediği söylenebilir. Ayrıca, İran, Türkiye’nin Orta Asya’ya açılımında en kısa güzergâh olması ve gerekli alt yapı olanaklarını sunabilmesi açılarından önem taşımaktadır. Aynı şekilde Türkiye’de İran’ın batı pazarlarına yönelik kara ulaşımında ve Trabzon, Ceyhan gibi limanlarla bu pazarlara yapılacak deniz taşımacılığında en kısa güzergâh olma ayrıcalığı bulunmaktadır. Bu potansiyelin değerlendirilebilmesi açısından iki ülke arasındaki işbirliğinin artırılması yerinde olacaktır.

3.6.2. Türkiye-İran Dış Ticareti: Mal Grupları ve Fasillara Göre Dağılım

Türkiye-İran dış ticaretinin mal gruplarına göre gelişimi Tablo 3.13’de görülmektedir.

Tablo: 3.13. Türkiye – İran Dış Ticaretinin Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2008 – 2012, Milyon Dolar)

Mal Grupları	2008		2009		2010		2011		2012	
	İhraç	İthal	İhraç	İthal	İhraç	İthal	İhraç	İthal	İhraç	İthal
Yatırım Malları	275	8	254	9	336	13	491	9	343	12
Hammadde (Aramallar)	1190	8162	1295	3366	1992	7599	2337	12423	8910	11921
Tüketim Malları	564	29	474	29	714	31	759	28	667	30

Kaynak: TÜİK. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret>, (15.05.2013)

Tabloda (Tablo:3.13) görüldüğü gibi yatırım ve tüketim mallarında Türkiye’den İran’a ihracatın fazla olduğu, hammadde (ara malları) bakımından ise İran’ın daha üstün olduğu görülmektedir. Ayrıca anılan sektörlerle ilgili olarak uzun yıllar düşük düzeyde seyreden dış ticaret hacmi özellikle son yıllarda önemli artışlar kaydetmiştir. Türkiye’nin ara malları ithalatında İran’a verdiği dış açıkta petrol ve doğalgaz ithalatı önemli bir yer tutmakta ve bu mal grubundaki dış açık, petrol ve doğalgaz fiyatlarının artış eğiliminde olduğu günümüzde devam etmektedir.

Türkiye'nin İran'la sınırı bulunan Doğu İlleri, GAP illeri, Erzurum ve Trabzon illerinin, İran'ın yaygın biçimde Türkçe konuşulan Doğu ve Batı Azerbaycan Eyaletleriyle ticarî ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi büyük önem arz ettiği bilinmektedir. Bu ticari ve ekonomik ilişkinin sınır ticareti yoluyla geliştirilmesi her iki ülke açısından daha faydalı olacaktır. İthalat ve ihracat ürünlerine bakıldığında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin hiç de az olmaması gerektiği görülmektedir. *“Türkiye'nin İran'a ihracatında, bu ülkede dinamik halde bulunan inşaat sektörü ile bağlantılı olarak demir-çelik ve inşaat malzemeleri gıda maddeleri, oto yedek parçaları, hayvansal ve bitkisel yağlar, tarımsal hammaddeler, madencilik ürünleri, çeşitli sanayi mamulleri önemli yer tutmaktadır. Türkiye'nin İran'dan gerçekleştirdiği ithalatta, ham petrol ve türevleri ile doğalgaz başta olmak üzere, tarımsal ürünler, maden cevherleri ve döküntüleri, demir dışı metaller, çeşitli kimyasal maddeler, metal dışı mineral mamuller önemli yer tutmaktadır”* (Tan ve Altundal, 2008).

Tablo:3.14. Fasıllara Göre Türkiye'nin İran'a İhracatı (2008-2012, Dolar)

YIL	MAL GRUPLARI	MİKTAR
2008	Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	11.755.492
	Demir ve Çelik	205.872.325
	Elektrikli makine ve cihazlar	120.596.880
2009	Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	20.390.163
	Demir ve Çelik	227.840.846
	Elektrikli makine ve cihazlar	115.028.646
2010	Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	44.422.092
	Demir ve Çelik	562.512.690
	Elektrikli makine ve cihazlar	134.288.650
2011	Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	50.868.109
	Demir ve Çelik	451.713.101
	Elektrikli makine ve cihazlar	194.731.894
2012	Dokunabilir maddelerden hazır eşya; takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya; paçavralar	16.655.563
	Demir ve Çelik	615.414.145
	Elektrikli makine ve cihazlar	166.841.130

Kaynak:TÜİK. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret>. (15.05.2013)

Bu bağlamda Tablo 3.14'de görüldüğü gibi, fasıllar itibarıyla bakıldığında Türkiye'nin İran'a ihracatında önemli ürünler otomotiv ve yan sanayi, kazanlar ve makineler, tütün, demir çelik, mineral yakıtlar, elektrikli makineler, ağaç ve ahşap eşya, plastikler, demir-çelik eşya ve sentetik suni devamsız lifler önemli yer tutmaktadır.

Bu çerçevede 2008-2012 yılları arasında ihracatta en önemli mal grubunu demir ve çelik oluşturmaktadır. Son 5 yılda demir ve çelik ihracatı 205,8 milyon dolardan 615,5 milyon dolara ulaşmıştır. Bunun yanında ‘elektrikli makine ve cihazlar ile dokunabilir maddelerden hazır eşya grubunun da ihracatta önemli payı olduğu, 2012 yılı itibariyle 166,8 milyon dolar tutarında ihracat gerçekleştirildiği görülmektedir.

Türkiye’nin İran’dan fasıllara göre en fazla ithalatta bulunduğu mal grupları da Tablo:3.15’de yer almaktadır.

Tablo:3.15. Fasıllara Göre Türkiye’nin İran’dan İthalatı (2008-2012, Dolar)

YIL	MAL GRUPLARI	MİKTAR (\$)
2008	Mineral yakıtlar. mineral yağlar ve onların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	7.551.392.075
	Elektrikli makina ve cihazlar. ses kaydetme-verme. televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları;aksam-parça- aksesuarı	2.025.389
	Motorlu kara taşıtları. traktörler. bisikletler. motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam. parça. aksesuarı	17.156.339
2009	Mineral yakıtlar. mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	3.050.503.241
	Elektrikli makina ve cihazlar. ses kaydetme-verme. televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları;aksam-parça- aksesuarı	7.165.895
	Motorlu kara taşıtları. traktörler. bisikletler. motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam. parça. aksesuarı	18.918.782
2010	Mineral yakıtlar. mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	6.711.575.049
	Elektrikli makina ve cihazlar. ses kaydetme-verme. televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları;aksam-parça- aksesuarı	1.455.936
	Motorlu kara taşıtları. traktörler. bisikletler. motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam. parça. aksesuarı	23.222.034
2011	Mineral yakıtlar. mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	11.020.140.817
	Elektrikli makina ve cihazlar. ses kaydetme-verme. televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları;aksam-parça- aksesuarı	3.405.185
	Motorlu kara taşıtları. traktörler. bisikletler. motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam. parça. aksesuarı	9.190.092
2012	Mineral yakıtlar. mineral yağlar ve onların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler; mineral mumlar	10.698.231.559
	Elektrikli makina ve cihazlar. ses kaydetme-verme. televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları;aksam-parça- aksesuarı	5.083.118
	Motorlu kara taşıtları. traktörler. bisikletler. motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam. parça. aksesuarı	17.396.014

Kaynak:TÜİK. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret>, (25.05.2013)

Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği mal grupları içinde 2008-2012 yılları arasında fasıllara göre mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ilk sırada yer almaktadır. Yine tabloda görüldüğü gibi, elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme verme cihazları; aksam-parça-aksesuarı ile motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı grupları da diğer iki önemli faslı oluşturmaktadır. Birinci grupta yer alan malların ithalat miktarı 2012 yılında 10,698 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Diğer iki gruptan elektrikli makine ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme verme cihazları; aksam-parça-aksesuarı grubu 5 milyon dolar, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı grubu da 17,3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

3.6.3. İki Ülkenin Dış Ticaretinde Son Dönem Gelişmeler ve Sorunları

Van İli'nin İran'a komşu olması aslında önemli bir avantaj olması gerekirken her iki taraftan kaynaklanan sebeplerden dolayı bu avantaj Van iline ve bölge ekonomisine yansımamıştır. Türkiye-İran ekonomik ilişkileri genel olarak İran'ın izlediği devletçi verimsiz ekonomik sistem ve buna bağlı olarak ithal ikameci politikasından kaynaklanan sınırlamalar nedeniyle gerçek potansiyelini yansıtmamaktadır. Bu nedenle dış ticarete İran lehine sürekli bir dengesizlik söz konusudur. Ayrıca bölgede uzun yıllardan beri süregelen güvenlik, ulaşım v.b. sebeplerden dolayı Türkiye tarafının da sınır ticareti ile ilgili adımları yeterince attığı ve bu ticareti öncelediği söylenemez.

Türkiye ile İran arasındaki ticaretteki durgunluğun temel nedenleri arasında İran'ın ithalatını tümüyle Merkez Bankası kontrolünde ve izniyle yapmasının etkisi de bulunmaktadır. Türkiye-İran arasındaki siyasî ilişkilerin iyiye gitmediği dönemlerde İran makamlarının kamu kuruluşlarınca yapılan ithalatı başka ülkelere yönlendirdiği görülmektedir. Öte yandan kamu kuruluşlarının ithalatlarında genelde bağlı muamele ve "counter trade" (karşılıklı ticaret) gibi alternatif ödeme şekillerini ön plana çıkarmaları ya da asgari bir yıllık kredili ithalat yapmak istemeleri, bu tür tekliflerin ise firmalarımızca genelde kabul edilmemesi bulunmaktadır (Tan ve Altundal. 2008).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VAN İLİNDE SINIR TİCARETİNİN GELİŞİMİ VE ÜLKE - İL EKONOMİSİNE ETKİLERİ

4.1. Van İli Coğrafi Yapısı

Ülkemizin doğusunda yer alan Van İli 24.476 km² genişliğinde toprak sahibidir. İl topraklarının denizden yüksekliği 1512 ile 2400 metre arasındadır. İlin sınırları kuzeyinde Ağrı ili Doğubayazıt, Diyadin ve Hamur ilçeleri, batısında Van Gölü ve Ağrı ili Patnos ilçesi, Bitlis ili Adilcevaz, Tatvan, Hizan ilçeleri, Güneyinde Siirt ili Pervari ilçesi, Hakkâri ilinin Beytüşşebap ilçesi ile Yüksekova ve Hakkari merkez ilçesi, doğusunda İran devlet sınırı bulunmaktadır.

Van Gölü içerisinde Akdamar, Adır, Çarpanak ve Kuş adaları mevcuttur. Gölün doğudan batıya uzunluğu 125 km. eni ise 65 km.dir. Göl derinliği ortalama 100 m. Olup, en derin yeri 451 m.dir. Göl çevresindeki yerleşim merkezlerinde karasal iklim hâkimdir. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarıyla, Van ili tarihini, Kalkolitik Çağa, çevresindeki bazı yerleşim merkezlerinin ise Mezolitik Çağa kadar uzandığı anlaşılmıştır. Van Kalesi'nin 6 km. güneyinde yer alan Ernis ve Tilkitepe mezarlığındaki kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan kültürel bulgular bunu doğrulamaktadır.⁶

Van ili, İran, Irak, Azerbaycan Ermenistan ve Nahçıvan ülkeleri ile ülkemiz arasında merkezi bir konumdadır. Avrupa'nın doğuya açılan kapısı olarak ucuz iş gücü, zengin enerji ve maden kaynakları potansiyeli olan İran sınırında sınır ticaret merkezi bulunan yatırım anlamında çok ciddi avantajları barındıran bir merkezdir. Geçmiş dönemlerde de ticaretin ve geçiş yollarının (İpek Yolu) merkezinde olması Van'ın ticaret potansiyelini artırıcı coğrafi özelliği olarak dikkat çekmektedir.

Van'da bugün merkez ilçe dâhil 12 ilçe vardır. Bunlar; Bahçesaray, Başkale, Çaldıran, Çatak, Edremit, Erciş, Gevaş, Gürpınar, Muradiye, Özalp, Saray adlarını

⁶ Bkz: Van Valiliği Resmi web sitesi, <http://www.van.gov.tr>, (10.10.2012)

taşıır. Son olarak TBMM’de kabul edilen yasayla diğer illerle birlikte Van’ın da büyükşehir olması kabul edilmiş ve bu kanun Resmi Gazetenin 06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı nüshasında yayımlanmıştır.⁷

Şekil: 4.1. Van İl Haritası

Kaynak: www.van.gen.tr

Öte yandan Van ilinin gerek yurtiçine gerekse yurtdışına kara hava ve demiryolu (özellikle tren ile Van gölü feribot bağlantılı İran’a düzenlenen tarifeli seferler) ile ulaşım açısından önemli olanaklara sahip olması, kentin, İran ile komşu olması, Asya ve Türkî Cumhuriyetlere açılan bir kapı konumunda olması Van’ın önemini artırmaktadır. Ayrıca Van sınır ticareti imkânı yanı sıra, inanç, kıyı turizmi ve arkeolojik turizm açısından da zengin bir konumda bulunmaktadır. Son olarak nüfusun her geçen yıl giderek artması, ilin sınır bölgesinde ulaşımın rahat olmasına karşılık sanayileşememiş ve köyden kente göç edenlerin yoğunlukta bulunduğu

⁷ Resmi Gazete, www.resmigazete.gov.tr,

gecekondu ve varoşlara sahip bir kent örneği olarak da görülebilmektedir (Koç, 2012: 7-8).

4.2. Van İlinin Cumhuriyet Öncesi Kısa Tarihçesi

Ülkemizin doğusunda bulunan ve doğudaki sınır ili olan Van'ın tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Tarihi kaynaklardan edinilen bilgilere göre Van'ın bu günkü yerleşim yeri ve çevresi birçok millete ev sahipliği yapmış, tarihin bilinen hiçbir döneminde önemini kaybetmemiştir. Urartulardan günümüze kadar tabii özelliklerinden kaynaklanan, bölgedeki en güzel yaşam alanlarından biri olarak değerini koruduğu gibi ticari olarak da (özellikle “İpek Yolu” üzerinde bulunmasından dolayı) cazibe merkezi olmuştur.

Van ve çevresinin coğrafya ve savunma bakımından önemli bir yer olduğu için çok eski dönemlerden beri yerleşim yeri olduğu, bölgede bulunan mezar kalıntıları ve eski eserler tarafından da bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bu tarihin yapılan kazılar sonucunda Yeni Çağ, Kalkolitik Çağ ve Tunç Çağının başlarına kadar gittiği kabul edilmektedir (Abdulkadiroğlu ve Yiğit, 1993: 2).

Van'ın tarihi M.Ö. 7000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Şehri ilk kuran Asur Kraliçesi Semiramis'dir. Van'ın daha önceki ismi Truşba (Tuşba) idi. Bu bölgeye önce Hurriler yerleşmişlerdir. Sonra Urartular, Medler, Persler, Makedonyalılar, Büyük İskender, Partlar, Sasaniler ve Bizans hâkim olmuşlardır. M.S. 675 yılında Müslümanlar bu bölgeyi fethetmiştir. Daha sonra bölge yine Bizanslılara, bunları yenen Selçuklulara ve sonra İlhanlılara, Celahiroğullarına, Karakoyunlara, Akkoyunlara ve Safevilere ev sahipliği yapmıştır (Yıldız, 2010: 91).

Anadolu'nun giriş kapısının Van İli olması buranın önemini artırmıştır. Bu nedenle Anadolu'ya ilk Türk akınları Van bölgesinden başlamış, Çağrı Bey yerleşebilecek yeni bir yurt bulmak amacıyla 1018 yılında Van yöresine gelmiştir. Büyük bir direnişle karşılaşmayan Türkler kitleler halinde Anadolu'ya akmaya başlamıştır. 1065'de şehir ve çevresi Alparslan tarafından fethedilmiştir. Malazgirt zaferi ile Van yöresinde Türk – İslam egemenliği pekişmiştir. Bu zaferle Bizans Devletinin askeri gücü kırılmış ve bu bölgeye yerleşen Türkmen boyları ile Van ve çevresi Anadolu'ya giriş kapısı olmuştur (Yıldız, 2010: 92).

Selçuklular ve beylikler döneminde Van Bölgesi'nde çok sayıda cami, Medrese, mescit, kümbet, köprü, han, hamam yapılmıştır. Bu gün de var olan tarihi eserler o dönemlerden kalmıştır (Belli, 2007: 144).

Yıldız'a göre; Selçuklulardan sonra, Van bölgesi bir süre İlhanlıların, onlardan sonrada Celayirliler'in yönetiminde kalmış 13. yüzyılda ise Van bölgesi el değiştirerek Karakoyunluların yönetimine geçmiştir. Karakoyunluların baş şehri Erciş olmuştur. Bu tarihten sonra Van kısa süreli el değiştirmelere sahne olmuştur. 16. yüzyılın ilk yarısında bölge Osmanlı ve Safevi İmparatorlukları arasında çekişme konusu olmuştur. Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferinde yöreye geçici olarak hâkim olmuştur. Nihayet Kanuni Sultan Süleyman İran'la sürüp giden anlaşmazlığa son vermek için 1533'de bir sefer düzenlemiştir. 1534'de Adilcevaz-Erciş-Van kolaylıkla alınmıştır. Böylece Van, kesin olarak Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Osmanlı Devleti burayı eyalet haline getirmiştir. Bunun başlıca sebebi, Van'ın iktisadi, ticari ve siyasi yönden taşıdığı önem olmuştur. Zira Van, Ortadoğu'yu Anadolu'ya hatta Avrupa'ya bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmaktaydı. 1548'de Kanuni Sultan Süleyman tekrar İran'a sefer düzenlemiştir. Ancak, İstanbul'a dönünce Şah Tahmasb Van'ı tekrar ele geçirmiştir. 1551-1554 yıllarında Erciş, Ahlat, Adilcevaz'a tekrar hakim olmuştur. Kanuni üçüncü defa İran seferine çıkmıştır. Bu sefer sonunda Safeviler tümüyle Doğu Anadolu'dan çıkarılmışlardır. 1555'de Amasya anlaşması yapılarak Van yöresi Osmanlılara kalmıştır (Yıldız, 2010: 92).

XVII. yüzyılda Van Osmanlı İmparatorluğuna bağlı önemli bir yönetim merkezi halindedir. Adilcevaz, Erciş, Bargiri, Muş, Kargör, Kesani, Mahmudi, Berdea, Ovacık, Bitlis, Ahlat, Yakça ve Doğu Beyazıt sancakları Van'a bağlı durumdur (Demirpolat, 1997: 8).

1882'de Van Ermeni olaylarına sahne olmuştur. Üç Ermeni elebaşının yönetimindeki 1500 Ermeni isyancı şehirden uzaklaştırılmıştır. 1895'den itibaren Van'da Ermeni çeteleri şehri kundaklamış ve bir Ermeni-Türk çatışmasına yol açmıştır. Şehir I. Dünya Savaşında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 1915'de Ruslar tamamen şehre hâkim olmuşlardır. Rusların yardımlarıyla Ermeniler de Van'a girmişlerdi. 2 Nisan 1918 günü şehir işgalden kurtarılmıştır. Bu süre içerisinde vaktiyle 100 binin üstünde olan il nüfusu üç bine düşmüştür. 3 yıla yaklaşan bir işgalden sonra 2 Nisan 1918'de Van'ı işgalden kurtarıldığında Ruslarla işbirliği yaparak silahlı baskın yapan Ermeniler

bu bölgeden çıkarılmıştır. Ruslar ve Ermeniler işgal esnasında Van'ı yakıp yıkmış ve harabe haline getirmişlerdir (Yıldız, 2010: 93).

4.3. Cumhuriyet Dönemi'nde Van'ın Genel Durumu

Kurtuluş savaşından sonra ülkenin genel durumuna paralel olarak Van ilinde de sosyal ve ekonomik sıkıntılardan dolayı gelişim çok yavaş seyretmiştir. 29 Ekim 1923'de Van vilayet merkezi olmuş, 8 Mayıs 1929'da Van Milli İktisat Bankası açılmıştır. 1930 yılından itibaren yo, köprü, su, elektrik gibi altyapı tesislerinin devlet ve belediye tarafından inşasına girişilmiştir. 1 Kasım 1937'de Atatürk TBMM'nin açış nutkunda Van'da bir üniversite kurulması talimatını vermiştir. 1945'te Van Erkek Sanat Enstitüsü, 1946'da Van Lisesi, 1947'de Van Kız Sanat Enstitüsü, 1949'da Atatürk Lisesi açılmıştır. 1955'de NATO yol şebekesinin bir parçası olması nedeniyle Van-Başkale - Hakkâri yolu açılmıştır. Van Esnaf ve Sanatkârları Kefâlet Kooperatifi 1961'de, Van Ticaret ve Sanayi Odası 1962'de kurulmuştur. Van Ticaret Lisesi 1963'de eğitim-öğretime açılmış, aynı yıl Erciş Sulama şebekesi işletmeye açılmıştır. 1964'de Van Radyosu kuruldu. Aynı yıl Van-Erciş yolu ulaşım açıldı. Sağlık Koleji eğitim - öğretime açıldı. 1967 yılında Van ziraat Meslek Okulu açıldı. 1968 yılında Van Hidro-Elektrik Santrali işletmeye açıldı ve sanayide gelişme sağlandı. 1970 yılında il merkezinde Stadyum. Van Çimento Fabrikası, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Van Et ve Balık Kurumuna bağlı tesis ve kombinayla, Yem Fabrikası, Yün İpliği Fabrikası, Van Peynir - Tereyağı Fabrikası kuruldu. Bu durum, hayvancılığın gelişmesini sağladı. Aynı yıl ulaşım alanında. Van - İran Ulaşım Transit Yolu ile Van Havaalanı ulaşım açıldı. 1971'de Van-İran Demir Yolu işletmeye açıldı. 1972 yılında Muradiye Sulama Şebekesi çalışmaya başlamıştır.⁸

Bütün bu gelişmelere karşın Cumhuriyet dönemiyle birlikte yeniden yapılandırılmaya çalışılan ilin ciddi gelişme kaydettiği söylenemez. Van İli'nin merkeze yani Ankara'ya uzak oluşu, nüfusun özellikle dış göç alınarak yeniden yapılandırılması ve bölgedeki diğer iller gibi güvenliğin ön planda tutulmasıyla ekonomik gelişimi istenen düzeye ulaşamamıştır.

⁸ Bkz: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, www.yyu.edu.tr, (10.11.2010)

4.4. Van İlinin Demografik Özellikleri

Ülkemizin en doğusunda bulunmasına ve merkezi yönetime olan uzaklığına rağmen Van ili nüfus açısından bölgedeki ağırlığını korumuştur. Doğu Anadolu Bölgesindeki en kalabalık nüfusa sahip illerden biri olan bu şehrimizdeki ekonomik durum maalesef beklenen düzeyde olmamıştır. 1990'lı yıllara kadar şehrin merkez nüfusunun 150.000 civarında olduğu. 1990 yılından sonra güvenlik gerekçesiyle Van ve çevresinden yoğun göçler sonucunda şehirde nüfus patlaması olduğu görülmektedir.

Bir başka çalışmada Van ile ilgili olarak Koç şunları belirtmektedir: *"Van ili hem göç alan hem de göç veren bir konumdadır. Örneğin 1985-1990 arası dönemde net göç (-0.40) olmuştur. Bu da ilin sosyo-ekonomik yapısının bozulmasına neden olmaktadır. Öte taraftan 1927-97 yılları arasında Van nüfusu. 1935-40 yılları arası hari, daima ülke ortalamasının üzerinde artmıştır. 2008 yılına gelindiğinde adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre ilin toplam nüfusu 1.004.369 olmuştur. 2007-2008 yılı verilerine göre kentin aldığı göç 21.187 kişidir. 2010 yılına gelindiğinde ise adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre ilin toplam nüfusu 1.035.418'dir. 2009 yılına göre kent 13108 kişi yani %1.27 artış göstermiştir. Bu yoğun göç. diğer illerden olduğu gibi. Van merkezinden uzakta yeni göçle oluşmuş yeni mahallelerde ikamet etmektedir"* (Koç, 2012: 6-7).

TÜİK verilerine göre Van'ın nüfusu 1927 yılında 6980 iken 1935'te 9400, 1944'de 12000 olarak tespit edilmiştir. Van İli'nin 1965'de nüfusu 32 bindir. 1970'lerde İran demiryolunun açılmasıyla Van'da gelişme görülmüştür. Nüfusun sürekli gelişme gösterdiği Van 1990'lı yıllarda yoğun iç göç almış ciddi bir nüfus patlaması yaşamıştır. Halen özellikle çevre illerden göç almaya devam eden Van'ın nüfusu 2012 verilerine göre toplam 1.022.532 olup bunun 522.144'ü erkek, 497.388'i kadınlardan oluşmaktadır.⁹

4.5. Van İlinin Eğitim Durumu

Türkiye'de eğitim sorunu Cumhuriyet Dönemi'nden beri var olagelmıştır. Yapılan araştırmalarda diğer bölgelere oranla doğu ve güneydoğu bölgelerinde bu sorunun daha büyük boyutlara ulaştığı belirtilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Van ilinde de bu eğitim sorununun büyük boyutlarda olduğu bilinmektedir. Bu

⁹ TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, (10.11.2010)

bağlamda Van ilinde gelenek, görenek, töre ve din gibi toplumsal ve ahlaki bazı değerlerin güçlü olduğu. iç ve dış göçler, ataerkil aile yapısı, çok eşlilik, erken yaşta evlendirilme gibi sorunların varlığının eğitimi olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Van ilinde 1994-1995 öğretim yılında kızların % 35'i, 2001'de kızların % 62'si ilköğretim okuluna gidebilmektedir. Her 100 öğrenciden 38'i ilköğretimden yararlanamamaktadır. 1995- 2004 yılları arasında ilköğretim okullarına devam eden kız öğrenciler açısından yıllık ortalama artış oranı Van ilinde % 8.9 ile oldukça yüksek düzeydedir. 2000 yılı genel nüfus sayımına göre ülkemizde okuma yazma bilen erkek oranı %93.86, kadınlarda bu oran %80.64'tür. Okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde %6.14, kadınlarda ise %19.36'dır. Van ilinde ise kadınların % 48'i okuma yazma bilmemektedir (İlhan, 2009).

Tablo 4.1. Van İli Eğitim Göstergeleri (2011)

	Eğitim Göstergeleri	Birim	Van	Türkiye	Sıra (81 İl İçinde)
1	Okur-Yazar Nüfus Oranı	Yüzde	89,70	95,13	74
2	İlköğretimde Okullaşma Oranı (Net)	Yüzde	86,77	98,67	81
3	Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (Net)	Yüzde	26,71	67,37	81
4	İlköğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Kişi	22	20	67
5	Genel Ortaöğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Kişi	14	16	27
6	Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Kişi	14	16	20
7	İlköğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Kişi	37	30	71
8	Genel Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Kişi	28	28	57
9	Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Kişi	28	35	24
10	Yüksekokul veya Fakülte Mezunu Oranı (15 yaş ve üzeri)	Yüzde	5,14	10,24	78

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, (25.06.2013)

Tablo 4.1'den de anlaşılacağı gibi Van ilinin eğitim göstergeleri Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. Hem okullaşma oranı hem de eğitim veren kurum sayısı açısından Türkiye ortalamasının altındadır. Ayrıca yükseköğretim mezunu oranı ile son sıralarda yer almaktadır.

Öte yandan 2012'de Van ilinde yaşanan deprem nedeniyle eğitim açısından da ciddi sorunlar meydana gelmiş, okul, derslik ve öğretmen açısından ilde yetersizlikler

oluşturmuştur. Van ilindeki eğitim verilerine göre 2012 yılında Van ili genelinde 1.337 okul/kurum, 7.133 derslik, 306.267 öğrenci ve 11.570 öğretmen olduğu belirtilmiştir. Derslik başına düşen ortalama öğrenci sayısı ilköğretim kurumlarında 52, ortaöğretim kurumlarında 44, mesleki ve teknik eğitim kurumlarında ise 31 olarak belirtilmiştir.¹⁰

Van'daki en önemli eğitim ve kültür kurumlarından biri de Yüzüncü Yıl Üniversitesi'dir. Yüzüncü Yıl Üniversitesi 20 Temmuz 1982'de kurulmuş ve çeşitli fakülteleriyle faaliyettedir. Van gölü kenarında yerleşik olan Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin ile bağlı ilçelerde fakülte ve yüksek okulları bulunmaktadır.

4.6. Van İlinin Ulaşım Özellikleri

Van bölge ulaşımında önemli bir yer olan 5 km. uzaklıktaki iskele kesimiyle bütünleşecek biçimde gelişmektedir. Ankara'ya 1249 km. uzak olan kent Tatvan üzerinden ülkenin demiryolu ağına bağlanır. Güneydeki havaalanından Türkiye'nin diğer merkezlerine düzenli uçak seferleri yapılmaktadır. Aşağıdaki şekilde Van iline ait ulaşım haritasına yer verilmiştir.

Şekil:4.2. Van İli Ulusal Ulaşım Bağlantısı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, <http://www.kalkinma.gov.tr>, (25.05.2013)

Van ilinin uzun süreden beri kara, hava, demiryolu ve feribot ulaşımına sahip olduğu bilinmektedir. Kara ve hava yolları ile Türkiye'nin birçok iline, demir yolları ile diğer iller ve İran'a, feribot ile de Bitlis İli Tatvan ilçesine ulaşımın sağlanması Van ili

¹⁰ Bkz. Van İl Milli Eğitim Müd. resmi web sitesi, <http://van.meb.gov.tr/>

açısından büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Eskiden uzun süre yolların kapalı olması ulaşımı olumsuz etkilemekteydi. Ancak son zamanlardaki yatırımlar ile bölgede ulaşım sıkıntısının hemen hiç kalmadığı kabul edilmektedir. Özellikle havayolu hem ulusal hem de uluslara arası ulaşım açısından son derece önem arz etmektedir.¹¹

4.7. Van İlinin Ekonomik Durumu

Eskiden beri Van İlinin ekonomisi tarım, ticaret, sanayi ve az da olsa turizme bağlı olmuştur. Karasal iklimin hüküm sürmesi, bölgede ulaşımın güçlüğü diğer alanlardaki gelişimi olumsuz etkilemesi, bölge halkını zorunlu olarak tarım ve hayvancılığa yönlendirmiştir. Sulama kanallarının ve barajların yapılması da Van'ın tarım ve hayvancılığına olumlu katkılar sağlamıştır. Ayrıca İlimizin var olan tabii güzellikleri ve denizi aratmayan nitelikteki gölüyle de Türkiye'nin potansiyel turizm merkezi olabileceği kabul edilmektedir (Abdulkadiroğlu ve Yiğit, 1993: 762).

Cumhuriyet döneminde Doğu bölgesinin önemli bir şehri olan Van en fazla gelişimini eski başbakanlardan Ferit Melen döneminde gerçekleştirmiştir. Bunda Ferit Melen'in Vanlı olmasının payı elbette büyüktür. Hala ilde hayırla anılan Ferit Melen döneminde ilk defa bölge müdürlükleri açılmış, bayındırlık anlamında ilde gelişmeler yaşanmıştır. Bunun dışında Cumhuriyet döneminde Van ilinin ciddi ekonomik yatırımlar konusunda şanslı olmadığı, bölgedeki diğer illerin gölgesinde kaldığı vurgulanmaktadır. Son zamanlarda diğer bazı illerle birlikte büyükşehir olması yönünde karar alınan ilin ekonomik sıkıntılarının fazlalığı dikkat çekmektedir. İlin ticaretine çok büyük katkılar sağlaması muhtemel Van Gölü kıyılarının yeterince kullanılmadığı, şehrin tarihi ve turistik açıdan hak ettiği yerde olmadığı söylenebilir.

Ekonomik anlamda Van İli diğer bölge illeri gibi, ülkenin genel ekonomik seviyesinin çok altında bulunmaktadır. Bölgede hüküm süren karasal iklime yoğun göç ve güvenlik sorunları eklenince zaten var olan işsizlik sorunları had safhaya ulaşmıştır. Konum olarak çok uygun yerde olmasına rağmen hak ettiği yatırımlar yapılamamıştır. Eskiden beri ipek yolu ticaret merkezi ve geçiş güzergâhı olan ilimizin Türkiye'nin en büyük gölüne sahip olması, bol akarsu kaynakları ve eşsiz doğal güzellikleri ile tarihi ve turistik yerlerinin çok fazla olması da ekonomisini canlandırmaya yetmemiş ya da bütün bunların yeteri kadar değerlendirilemediği belirtilmiştir.

¹¹ DAKA, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, <http://www.daka.org.tr/>

Van iline ait 1987-2001 arası GSYİH verileri aşağıdaki tabloda verilmiştir. TÜİK'in 2001 yılı sonunda il düzeyinde GSYİH verilerini vermeyi bırakması nedeniyle il düzeyinde Van ili GSYİH verisi de 2001 yılında sona ermektedir. Bu bağlamda Van ilinin 1987'de sabit fiyatlarla 278 milyar TL civarındaki GSYİH düzeyinin 2001 yılı sonunda 450 milyar TL düzeyine ulaştığı görülmektedir. İlin GSYİH büyüme oranının ise oldukça istikrarsız olduğu (%10,5 ile -%4,3) olduğu söylenebilir. İlin GSYİH düzeyinin cari fiyatlarla dolar cinsinden ise 1987'de 319 milyon dolardan 2000 yılında 971 milyon dolara ulaştığı, ancak 2001'de krizin etkisiyle 769 milyon dolara indiği dikkati çekmektedir. Van ilinin GSYİH düzeyinin Türkiye GSYİH düzeyi içindeki payı ise çok düşük (%0,4) durumdadır.

Tablo 4.2. Van İli GSYİH Düzeyinin Gelişimi (1987-2001)

Yıllar	Cari Fiyatlarla 000 000 TL	Cari Fiyatlarla İllerin Payı %	Cari Fiyatlarla 000 000 \$	1987 Fiyatlarıyla 000 000 TL.	Sabit Fiyatlarla İllerin Payı %	Sabit Fiyatlarla Gelişme Hızı %
1987	278.033	0.4	319	278.033	0.4	0.0
1988	458.107	0.4	321	276.834	0.4	-0.4
1989	844.988	0.4	394	298.477	0.4	7.8
1990	1.620.364	0.4	615	316.855	0.4	6.2
1991	2.820.879	0.4	668	324.243	0.4	2.3
1992	4.954.642	0.5	710	347.698	0.4	7.2
1993	9.054.896	0.5	810	357.048	0.4	2.7
1994	16.684.718	0.4	568	347.721	0.4	-2.6
1995	33.926.441	0.4	735	332.823	0.3	-4.3
1996	60.369.165	0.4	740	355.813	0.3	6.9
1997	121.422.453	0.4	795	374.583	0.3	5.3
1998	243.108.379	0.5	938	406.489	0.4	8.5
1999	371.281.560	0.5	879	400.352	0.4	-1.5
2000	610.047.942	0.5	971	442.405	0.4	10.5
2001	931.783.539	0.5	769	450.100	0.4	1.7

Kaynak: TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr>. (26.05.2012)

Van İlinin nüfusuna oranla sanayi sektörünün fazla gelişmediği (%2.4) gözlemlenmektedir. Neredeyse bütün hükümetler döneminde, alınan kararlarla kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasına rağmen istenen sanayi hamlesi gerçekleştirilememiştir. Yöre iklimine paralel olarak sanayisinin de dokuma ve gıda sektörü ağırlıklı olduğu söylenebilir. İlin tarım ve hayvancılık faaliyetleri ekonomik yapısının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. En önemli sanayi kuruluşları olarak 1989 yılında kurulan Erciş Şeker Fabrikası, Et ve Balık Kurumu, Van-Et, Van Çimento göze çarpmaktadır. Bunların yanı sıra un ve yem fabrikaları, tıbbi gazlar sanayi, tuğla ve

kiremit fabrikası, briket imalathaneleri, tuz fabrikası, teneke ve çivi fabrikasıdır. Küçük sanayi olarak sanayi sitesi ve mobilyacılar ve marangozlar sitesi örnek verilebilir.¹²

Sınır illerimiz içerisinde en uzun kara sınırı olan illerden biri olması, kalabalık ve genç nüfusa sahip olmasına rağmen yeterli yatırımların yapılmadığı/yapılmadığı Van ilinde kişi başına düşen gayri safi milli hâsılanın oldukça düşük olduğu, buna bağlı olarak ilin refah düzeyinin son derece düşük olduğu bilinmektedir. Bölgedeki köyler ve mezralarda yaşayan nüfusun şehir merkezine göç etmesi sonucu işsizliğin son derece yüksek olduğu, tarımın ve hayvancılığın durma noktasına geldiği belirtilmektedir. Bütün bunlar şehrin sosyal ve ekonomik dokusunun yeniden ele alınarak gerekli tedbirlerin bir an önce uygulanmasını ve yatırımların hemen yapılmasını zorunlu hale getirmiştir.

4.8. Van İlinin Dış Ticareti

Türkiye'nin sınır illerinden biri olmasına rağmen Van ilinin dış ticarete fazla etkin olduğu söylenemez. İlin kendi potansiyeli (bir milyonu aşan nüfusu) ve sınırı bulunduğu komşu ülke İran'ın yukarıda belirtilen dış ticaret potansiyeli göz önünde bulundurulursa dış ticaret açısından diğer illerle karşılaştırıldığında iyi konumda olduğu söylenemez. Aşağıda Van iline ait 1996 – 2012 yılları arasında gerçekleşen ithalat ve ihracat değerleri verilmiştir.

Tablo: 4.3. Van İli Dış Ticaretinin Gelişimi (1996-2012)

Yıllar	İhracatçı Firma Sayısı	İhracat Değeri (000\$)	İthalatçı Firma Sayısı	İthalat Değeri (000\$)
1996	65	10.853	38	7.457
1997	29	5.388	18	1.563
1998	15	1.420	26	3.608
1999	16	1.460	55	6.598
2000	22	1.929	65	31.811
2001	20	1.742	18	1.397
2002	22	1.427	42	12.022
2003	22	2.839	32	15.471
2004	49	7.462	41	11.174
2005	47	13.415	34	6.607
2006	56	15.306	43	10.372
2007	43	13.473	48	13.042
2008	34	13.073	38	5.498
2009	44	17.341	65	12.715
2010	50	18.824	148	21.836
2011	54	20.127	476	38.566
2012	43	21.708	126	33.291

Kaynak: TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr>. (03.05.2013)

¹² <http://www.van.gen.tr>, 10.10.2012

Tablo 4. 3' e bakıldığında Van ilinin ihracat ve ithalat değerlerinin 1996'dan sonra giderek azaldığı, 2000 yılındaki ithalattaki artıştan sonra, özellikle ihracatın 2002'den itibaren artış gösterdiği görülmektedir. 2002 yılında 1,427 milyon dolar ihracat ve 12, 022 milyon dolar ithalat söz konusu iken 2012 yılında 21,708 milyon dolar ihracat ve 33,291 milyon dolar ithalatın gerçekleştirildiği gözlenmiştir.

Öte yandan ihracatçı firma sayısında 1996 sonrası 2003 yılına kadar görece bir azalma görülürken 2003 sonrası ortalama olarak Van ili ihracatını 40-50 firmanın gerçekleştirdiği gözlenmektedir. Buna karşın ithalatta bulunan firma sayısının ihracatçı firma sayısına benzemekle birlikte özellikle son üç yılda firma sayısının çok fazla arttığı, hatta 2011'de 476 firmanın ithalatta aracı olduğu dikkati çekmektedir.

Van ilinde ithalatın tarım ve hayvancılık ürünleri ağırlıklı olduğu, ihracatın ise gıda ve içecek, tekstil ürünleri, kimyasal madde ve ürünler, mineral ürünler ile mobilya ağırlıklı olduğu görülmektedir (Tan ve Altundal, 2008). Van ilinden 2011 ve 2012 yılında yapılan ihracatın ülkelere göre dağılımı Tablo 4.4'de görülmektedir.

Tablo 4.4. Van İli İhracatının Ülkelere Göre Dağılımı (2011-2012)

ÜLKELER	2011 (Bin Dolar)	2012 (Bin Dolar)
ALMANYA	18	32
AVUSTURYA	3	8
AZERBEYCAN-NAHCIVAN	0	63
BİRLEŞİK DEVLETLER	31	30
BİRLEŞİK KRALLIK	49	226
BREZİLYA	9	0
FRANSA	94	36
GÜRCİSTAN	234	848
IRAK	446	2.984
İSRAİL	30	68
İRAN (İSLAM CUM.)	17.100	15.921
İSPANYA	67	0
İTALYA	3	7
JAPONYA	0	306
KAPIKÖY STM	556	0
LİBYA	0	205
MACARİSTAN	7	0
PORTEKİZ	0	89
ROMANYA	34	0
TÜRKMENİSTAN	280	609
YUNANİSTAN	12	10
TOPLAM	18.973	21.443

Kaynak: TİM, Türkiye İhracatçılar Meclisi, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat>

Bu çerçevede Tablo:4.4’de açıkça görüldüğü gibi 2011 ve 2012 yıllarında ülke bazında gerçekleştirilen ihracat rakamlarında komşu ülkeler olan İran, Irak ve Gürcistan ilk sıralarda yer almaktadır. Tabloda yer alan değerler merkezi Van ilinde bulunan ihracatçı firmalar baz alınarak verilmiştir. Ayrıca Türkmenistan ile yapılan ihracat düzeyinin de 2012’de artışı dikkat çekmektedir.

Van ilinden 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen ihracatın mal gruplarına göre dağılımı da Tablo 4.5’de yer almaktadır.

Tablo 4.5. Van İli İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2011- 2012)

SEKTÖRLER	2011	2012
Ağaç Mamülleri ve Orman Ürünleri	3.247	3.587
Çelik	3.330	2.919
Çimento Cam Seramik ve Toprak Ürünleri	687	828
Değerli Maden ve Mücevherat	10	4
Demir ve Demir Dışı Metaller	1.564	1.251
Deri ve Deri Mamulleri	343	128
Diğer Sanayi Ürünleri	483	88
Elektrik – Elektronik	441	586
Fındık ve Mamulleri	19	9
Halı	195	116
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	884	1.764
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	33	121
İklimlendirme Sanayii	210	222
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	2.879	3.643
Kuru Meyve ve Mamulleri	0	137
Maden ve Metaller	9	314
Makine ve Aksamları	1.288	1.896
Meyve Sebze Mamulleri	29	212
Savunma ve Havacılık Sanayii	441	1.083
Su Ürünleri ve Hayvancılık Mamulleri	649	37
Taşıtlı Araçları ve Yan Sanayi	592	1.021
Tekstil ve Hammaddeleri	1.496	1.192
Yaş Meyve ve Sebze	140	286
Zeytin ve Zeytinyağı	3	1
TOPLAM	18.973	21.443

Kaynak:TİM, Türkiye İhracatçılar Meclisi, <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat>

Tablo 4.5’de görüldüğü gibi 2011 ve 2012 yıllarında Van ilinden gerçekleştirilen ihraç malları arasında ağaç mamulleri ve orman ürünleri ile çelik ilk sıralarda yer almaktadır. Daha sonra kimyevi maddeler, demir ve demir dışı metaller, makine ve aksamları, tekstil ve hammaddeleri de en fazla ihraç edilen mallar arasındadır.

4.9.Van İli Sınır Ticaretinin Gelişimi

Ülkemizdeki sınır illerinden biri olan Van’da uzun bir süreden beri gümrük kapısı ve Gümrük Müdürlüğü bulunmaktadır. Van İli Saray İlçesi Kapıköy Gümrük Müdürlüğü ilk olarak demiryolu hudut kapısı olarak hizmete açılmış ve üç büyük demiryolu hudut kapısından biridir. Bu nedenle hem sınır ticaretinin hem de iki ülke arasındaki turizm sektörünün gelişme göstermesi beklenmektedir.

En son 2012 yılı itibariyle Kapıköy Gümrük Müdürlüğünden alınan bilgilere göre Van İli Kapıköy Sınır Kapısından ihracatı gerçekleştirilen ürünler şunlardır:

Hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri, yaş meyve ve sebze, meyve sebze mamulleri, kuru meyve ve mamulleri, fındık ve mamulleri, zeytin ve zeytinyağı, tütün, kesme çiçek, su ürünleri ve hayvansal mamuller, ağaç mamulleri ve orman ürünleri, tekstil ve hammaddeleri, deri ve deri mamulleri, halı, kimyevi maddeler ve mamulleri, hazır giyim ve hazır giyim, gemi ve yat, elektrik-elektronik, makine ve bilişim, makine ve aksamları, demir ve demir dışı metaller, demir çelik ürünleri, çimento ve toprak ürünleri, değerli maden ve mücevherat, diğer sanayi ürünleri, madencilik ürünleri (Kapıköy Gümrük Müdürlüğü, 2012).

4.9.1.Van İlinde Sınır Ticareti Ortamı ve Sınır Kapısı

Türkiye’nin doğu sınırı 1693 Kasr-ı Şirin anlaşmasına dayanmaktadır. Bu tarihten itibaren değişmeyen sınır yapısı ile en istikrarlı sınırimız olması açısından önemlidir. Ülkemizin 7.816km deniz. 2.949 km kara olmak üzere 10.765 km sınır uzunluğu bulunmaktadır. Van ilinin İran İslam Cumhuriyeti ile arasındaki sınırın uzunluğu 285 km.dir. En güvenli sınırimız olan ve özellikle son zamanlarda çok iyi ilişkiler içinde bulunduğumuz bu ülkeyle dış ticaretin ve sınır ticaretinin miktar açısından tatmin edici olmadığı bilinmektedir.

Van ilinde sınır ticareti son 10 yıldır daha etkin uygulanmakta, fakat transit geçiş olanağı bulunmamaktaydı. Yakın zamana kadar sürücüler İran’a gidip gelirken, taşımacılık işlerinde çok zorlu olan Tendürek geçidini aştıktan sonra Ağrı ili

Doğubayazıt ilçesi Gürbulak Sınır Kapısını ya da çok sayıda ve tehlikeli virajların bulunduğu Van'ın Başkale ilçesi yolunu kullanarak Hakkâri ili Yüksekova ilçesi Esendere Sınır Kapısı'nı kullanmak zorunda kalıyorlardı.

İlk defa 2010 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Van'ın Saray ilçesi Kapıköy Kara Hudut Kapısı uluslararası taşımacılığa açılması Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Van ili ticari açıdan sıçrama yapmasının yanında yatırımcılar açısından da bu yol sevindirici olmuştur. Çünkü Van ilinde bulunan Kapıköy sınır kapısı'nın Van hava alanına mesafesi 100 km. Kapıköy Van merkeze 90 km, Kapıköy Gaziantep İhtisas Gümrüğü 790 km, Kapıköy Trabzon Limanı 750 km ve Kapıköy Mersin Limanı 1.000 km.dir. Bu mesafeler diğer sınır kapılarına (Esendere ve Gürbulak) göre yatırımcılar ve taşımacılar açısından çok daha uygun ve kısadır (Vatsovizyon, 2010: 20). Bütün bu sebeplerden dolayı yerel yöneticilerin ve sivil toplum kuruluşlarının yoğun ısrarları neticesinde başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, hükümet yetkilileri konuyu en yüksek düzeyde İranlı yetkililerle görüşmüş ve varılan mutabakat sonucu bu hudut kapısından transit geçiş konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna rağmen transit geçişinde sadece küçük araçlara izin verildiği ve tırlar için aynı imkânın söz konusu olmadığı bilinmektedir.

4.9.2. Van İli Sınır Ticaretinin 2000 Yılı Sonrası Gelişimi

Kapıköy Demiryolu Hudut Kapısı 07.10.1971 tarihli ve 7/3238 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile hudut kapısı ilan edilmiştir. Kapıda bulunan A sınıfı Kapıköy Gümrük Müdürlüğü 24 saat hizmet vermektedir. Ülkemizin üç büyük demiryolu hudut kapısı arasındadır. Hâlihazırda doğuya açılan tek demiryolu hudut kapımızdır. Kapıköy, 22.05.2010 tarih ve 2010/411 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile daimi kara hudut kapısı olarak ilan edilmiştir. Hali hazırda hem karayolu hem demiryolu hudut kapısı olarak hizmet vermektedir.¹³

Bu bağlamda bu hudut kapısından Van ili gümrük müdürlüğü kayıtlarına göre 2000 yılı sonrası yapılan normal dış ticaret Tablo 4.6 ve 2004 sonrası yapılan sınır ticareti ise Tablo 4.7'de yer almaktadır. Tablo 4.6 ve 4.7' de görüldüğü gibi, Van ili gümrük kapısından yapılan ihracat ve ithalat değerleri ile sınır ticareti kapsamında yapılan dış ticaret yıllara göre farklılık arz etmektedir. Sınır ticareti 2004 yılından beri sürekli bir artış göstermektedir. Gümrük kapısından yapılan normal dış ticaret ise, 2000

¹³ Gümrükler Genel müdürlüğü, <http://www.gumrukticaret.gov.tr>, (11.12.2012)

yılından sonra azalmış, 2003 yılından itibaren artışa geçerek 2012 yılında ihracat 77.621.590 dolara, ithalat ise 25.596.937 dolara ulaşmıştır.

Tablo:4.6. Van İli Gümrük Müdürlüğü Üzerinden Gerçekleşen Dış Ticaret (2000-2012)

Yıllar	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
2000	26.238.495	36.374.548
2001	15.085.861	1.003.637
2002	756.740	7.199.844
2003	1.929.224	2.435.896
2004	3.543.960	341.676
2005	4.525.088	331.965
2006	7.942.177	2.364.496
2007	12.095.309	899.994
2008	11.212.140	2.390.058
2009	65.009.895	1.126.986
2010	68.726.457	2.152.926
2011	57.335.413	5.788.318
2012	77.621.590	25.596.937

Kaynak: TÜİK. <http://www.tuik.gov.tr>. (03.05.2013)

Tablo:4.7. Van İli Sınır Ticaretinin Gelişimi (2004-2012)

Yıllar	İhracat (Dolar)	İthalat (Dolar)
2004	93.311	2.318.354
2005	588.791	6.975.123
2006	222.033	6.564.143
2007	463.051	8.618.430
2008	506.206	9.908.313
2009	1.978.652	6.742.964
2010	2.762.836	13.335.426
2011	5.566.157	12.122.055
2012	21.708.000	33.291.000

Kaynak: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. <http://www.daka.org.tr>. (10.02.2013)

Öte yandan ihracat ve ithalat değerlerinin Van ilinde sınır ticaretinin rahatlıkla yapıldığı zamanlarda yüksek, sınır ticaretine yani ihracat ve ithalat ürünlerine sınırlamalar ve yasaklar uygulandığı dönemlerde bu değerlerin değerlerinin çok düşük hatta yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Kapıköy Gümrük Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre sınır ticareti kapsamında 2010 ve 2011 yılında yapılan ihracat-ithalat eşya cinsleri ise şunlardır:

2010 Yılı İhracat Eşya Cinsleri: Mobilya ve Malzemesi, Ekin Tırmığı, Saman Yabası, Oto Yedek Parçası, Kemer, Hidrolik Sistemde Kullanılan Rekor, Dirsek, Nipel, Dişli TE, MDF, Ayakkabı Boyası, Ayakkabı Sünger, Ayakkabı Parlaticı Set, Panç Balon, Tırpan, Uyku Seti, Koyun Makası, Yapıştırıcı, Ayakkabı Tabanı, Yazma, Başörtü, Cam Tepsi Setleri, Koltuk Örtüsü, Düğme, Yaylık Tel,

2010 Yılı İthalat Eşya Cinsleri: Kivi, Karpuz, Biber, Patlıcan, Hurma, Pekmez, Kuru Soğan, Kara Lahana, Domates, Beyaz Lahana,

2011 Yılı İhracat Eşya Cinsleri: İnşaat malzemeleri, Mobilya, Sanayi Yan Ürünleri, Sanayi Makineleri, Orman Ürünleri, Deri Ürünleri, Ev Alet ve Gereçleri.

2011 Yılı İthalat Eşya Cinsleri: Kara Lahana, Kivi, Karpuz, Patlıcan, Kuru Soğan, Hurma, Ceviz içi, Badem içi.¹⁴

Görür tarafından yapılan araştırmada sınır ticareti ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: “... 2010 yılında sanayi-tarım oranının % 70-30 olduğu daha sonra bu oranın % 50-50 olarak değiştirildiği belirtilmektedir. Sınır Ticareti kapsamında İran’dan yapılacak ithalat için toplam 100 milyon dolarlık ithalat değer limiti İran sınırındaki dört ile bölüşülmektedir. Van en büyük payı almaktadır. 2010 yılında 56 milyon dolar, 2011 yılında 51 milyon dolar, 2012 yılında ise 51 milyon dolar ile bu limitin yarısına yakını alırken; Hakkâri 2011 yılı için 13 milyon dolar ve 2012 yılı için aynı şekilde 13 milyon dolar almıştır. Geri kalan miktar diğer iki il, Ağrı ile Iğdır illerine bölüşülmektedir. Van ilinde 2011 Ekim ayı itibariyle 710 kişi Sınır Ticaret Belgesine sahip olduğu bilinmektedir...” (Görür. 2012).

Tablo:4.8. Van İlinde Sınır Ticareti Kapsamında İthalat ve İhracat Limitleri

ÜLKE:İRAN	SANAYİ (*000 \$)	TARIM (*000\$)	ÜRÜN BAZINDAKİ İTHALAT LİMİT ORANI	TOPLAM
2010	39.200	16.800	% 5	56 Milyon \$
2011	25.500	25.500	% 5	51 Milyon \$
2012	25.500	25.500	% 5	51 Milyon \$

Kaynak: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı. <http://www.daka.org.tr>. (10.02.2013)

Sınır ticareti ile ilgili olarak yetkililer, sınır ticaretinin Van ve bölge açısından çok önemli olduğunu vurgulayarak Van’ın 100 milyon dolarlık ithalat kotası olduğunu bunun %70’inin sanayi ürünleri, %30’unun ise tarım ürünleri ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Ayrıca şu ana kadar kaliteli ve ucuz sanayi ürünlerinin olmadığından dolayı

¹⁴ Bu bilgiler Van Kapıköy Gümrük Müdürlüğünden alınmıştır.

bu kotanın genellikle meyve ve sebze üzerinden kullanıldığını dile getirmişlerdir (Vatsovizyon, Şubat 2010: 20).

Yaşanan iki büyük deprem (23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011) sonrası Van için yapılması planlanan yatırım ve projelerden bir kısmı gümrük kapısı ve sınır ticareti ile ilgili olmuştur. Bölgeye yaptığı ziyarette Gümrük ve Ticaret Bakanı tarafından yapılan açıklamada; Doğu Anadolu Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü'nün Van'a kurulmasının kararlaştırıldığı ve gerekli hazırlıkların yapılarak bina yapımına başlandığı, sadece küçük araçların geçişine izin verilen sınır kapısından transit ticaretin yapılacağı eşyayı taşıyacak tırların geçişine imkân tanıyacak yapının oluşturulacağı vurgulanmıştır. Ayrıca gümrük kapısına tren için X-Ray cihazı kurulacağı ve bölgedeki laboratuvarların akredite edilerek sınır ticaret işlemlerinin süresinin kısaltılacağı açıklanmıştır.

Öte yandan 2012 yılında gerek depremin yarattığı olumsuzluklar gerekse de yerel yönetimlerin istenen düzeyde ilgi göstermemesi sınır ticareti açısından sönük bir yıl olduğu söylenebilir. Sınır Ticaret Merkezinin sorunlarının devam etmesi, uygulanan kotaların yersiz ve zamansız olması sınır ticaretinin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır.

4.10. Sınır Ticaretinin Van İli Ekonomisine Muhtemel Etkileri ve Sorunlar

Sınır ticaretinde gelinen son noktanın, alınan kararların uygulanmasına bağlı olarak bölge halkı açısından ümit verici olduğu söylenebilir. Türkiye'nin 12 sınır ilini kapsayan yeni sınır ticareti kanunuyla Sınır Ticaret Merkezleri (STM) lağvedilerek, bu merkezler il özel idareleri tarafından işletilecektir. Sınırdaki kurulan ticaret merkezlerinde esnaf ve tüccara mağaza kiralama imkânı verilecektir. Yerleşik esnaf, komşu ülkelere doğrudan ithalat ve ihracat yapabilecektir. Bir esnaf ve tüccar ayda 50 bin dolar kadar ithalat yapabilecektir. Hâlihazırda sanayi ürünlerine ilaveten tarım ürünleri de gümrük vergisinden muaf tutulacaktır. İthalatta 'miktar kotası tahsis' uygulamasına alternatif olarak ithalat değer limiti uygulaması getirilecek, 30 milyon dolar değerinde tarım ve 70 milyon dolar değerinde sanayi ürünleri uygun görülebilecek bir ülkeden ithal edilebilecektir (Vatsovizyon, Şubat 2010: 22).

Yapılan düzenlemeye göre; bir ürün için yıl içinde düzenlenen ithalat uygunluk belgesinin toplam değeri ilgili ilde bir yıl içinde tahsis edilen sanayi ya da tarım ürünleri değer limiti yüzde 5'i geçemeyecek ve ithal ürünleri sınır ticaretinin yapıldığı illerle sınırlı olacaktır. Esnafa ithalat uygunluk belgesi sadece sanayi il müdürü ile sanayi ve

ticaret odası yetkilisi tarafından imzalanacaktır. İthal edilen ürünün komşu ülke menşeli olması hükmü geçerli olacaktır.

Sınır ticaretinin düzgün uygulanması ve artırılmasının bölge halkı açısından birçok avantaj sağlayacağı belirtilmektedir. Sınır ticaretinin istenilen düzeyde gerçekleştirilmesi halinde ve burada ticaret yapan insan sayısının artırılması durumunda illegal ticaretinde o kadar azalacağını, sınır hattındaki vatandaşların yaşadığı ekonomik sıkıntılarında minimize edilebileceği bilinmektedir.

Van ilinin komşu olduğu İran'ın Hoy ve Urmiye kentleri arasında sıkı bir ilişki eskiden beri mevcuttur. Siyasi sınırlar ülkelerin insanlarını birbirinden tamamen koparamamıştır. Sınırın her iki tarafında ikamet eden insanların genellikle aynı dil, inanç, örf ve adetleri paylaştıkları düşünüldüğünde bu hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Bu insanların akrabalık bağları devam etmektedir. Bu durum sınır ticaretine olumlu yönde etki etmektedir. Birbirlerini tanıyan ve dillerini bilen insanların diğer tarafın neye ihtiyaç duyduğu ve hangi ürünlerin ticaretinden kazançlı çıkabileceklerini tahmin etmeleri zor olmasa gerek. Kapsamı genişletilen ve kontrollü yapılan sınır ticaretinden her iki ülkenin de kazançlı çıkabileceği yetkililer tarafından da kabul edilmektedir.

2010 yılında Van ile İran İslam Cumhuriyeti Hoy kenti esnaflarının bulunduğu Sınır Ticaret Merkezleri, Van'ın Saray ilçesi Kapıköy-Razi Sınır Kapısı'nda düzenlenen törenle açılmıştır. Bu alternatif dış ticaretin bölge halkına refah getireceği ve her iki tarafın bundan faydalanabileceği yetkililer tarafından vurgulanarak Türkiye ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki kara sınırının 285 kilometre olduğu ve bu sınır hattında legal ticaret yapabilecek tek yerin Kapıköy olduğu belirtilmiştir. Sınır hattında yeni kapılar ve yeni pazarların oluşturulması gerektiği belirtilerek sınır ticaretinin arttırılması, buna ek olarak hem Başkale-Salmas, hem de Çaldıran bölgesinde yeni kapıların açılarak, yeni pazarların oluşturulması için çalışmaların yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Kapıköy-Razi Sınır Kapısı'ndan transit taşımacılığın başlamasıyla bu pazarın öneminin artacağı yine yetkililer tarafından dile getirilmiştir. Yetkililer tarafından yapılan açıklamalarda: *“Sınır ticareti ile ilgili olarak 2009 Temmuz ayından itibaren Van'da bulunan esnaflara sınır ticareti belgesi verilmeye başlandı. son sınır ticareti kararnamesi ile bu hakkın hem sanayi ve ticaret odasına kayıtlı tüccarlar, hem de Van sınırlarındaki iki yıl vergi mükellefi olan bütün esnaflara verildiği belirtilerek söz konusu ticaretin ne kadar güçlendirildiği, burada ticaret yapan insan sayısının artırılabilirdiği*

oranda illegal ticaretin ve sınır hattındaki vatandaşların yaşadığı sıkıntıların da o kadar azalacağı” belirtilmiştir (Vatsovizyon, Şubat 2010: 23-25).

Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalarda son dönem (son 10 yıl) haricinde devlet yetkililerinin ve yerel yöneticilerle STK temsilcilerinin bu güne kadar sınır ticaretinin gelişimine gerekli önemi vermediklerini belirtmek gerekir. Dünyada uzun süredir uygulanan sınır ticaretinin ülkemizde ve özelde ilimizde neden yıllarca uygulanmadığı sorgulanmaktadır. Sürekli olarak bölgede asayiş, güven ve istikrar eksikliğinden bahsedildiği halde bunlara karşı en iyi tedbir olarak dile getirilen sınır ticaretinin geliştirilmesi, tabana yayılması ve bölge halkının beklentilerine cevap verecek duruma getirilmesi bu güne kadar mümkün olamamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 2005 yılında oluşturulan 10/238 esas numaralı araştırma komisyonunun kaçakçılıkla ilgili verilerine göre Van ilinde sadece akaryakıt ürünlerinden 120 milyon dolar tutarında vergi kaybı meydana gelmekte ve bu kaybın sınır ticaretinin tabana yayılması ve geliştirilmesiyle önlenebileceği ya da en aza indirilebileceği belirtilmiştir¹⁵.

Yukarıda da belirtildiği üzere aslında bölgedeki asıl beklenti sınır ticaretinde ithal edilen ürünler içinde akaryakıtında yer almasıdır. Sınırın bir tarafında çok ucuz benzin ve motorin diğer tarafında ise dünyanın en pahalı benzin ve motorini geçim sıkıntısı çeken bölge halkını ister istemez zor şartlarda, katır sırtında da olsa kaçak akaryakıt getirmeye adeta teşvik etmektedir. İran tarafından getirilen benzin ve motorin Van şehir merkezine gelinceye kadar en az üç satıcının elinden geçmekte ve buna rağmen ülkemizdeki petrolden çok daha ucuza satılmaktadır. Hatta sınıra yakın yerlerdeki fiyatlar ¼ oranında fark etmektedir (Deniz, 2011)

Sınır ticareti ile bölgede eksikliği hissedilen ve pahalı ürünler ithal edilerek ülkemiz tarafında üretilen ve İran tarafında bulunmayan ürünlerin ihraç edilmesi her iki tarafın faydasına olduğu gibi bölge ekonomisine dolayısıyla ülke ekonomisine yarayacaktır. Bölgedeki iş adamlarının da dile getirdiği sıkıntılardan birisi sınır ticaretine konu olan ürünlerin yetersiz miktardaki kotalarla sınırlandırılması ve bürokratik engellerin zaman zaman artırılmasından dolayı ürünlerin bozulması ya da tamamen değersiz hale gelmesidir.

¹⁵ TBMM, www.tbmm.gov.tr, (12.06.2012)

Bölgede sınır ticaretinden dolayı yatırım yapma isteğinin arttığı dile getirilmektedir. Sınır ticaretinin bu güne kadar ülke ortalamasının üstünde seyreden ilimizdeki göçleri de engelleyebileceği beklentiler arasındadır. Nitekim sınır ticaretinin az da olsa canlandığı dönemlerde bölgeden göçlerin neredeyse durduğu ve iş için farklı bölgelere giden genç nüfusun bölgedeki ekonomik faaliyetlere katıldığı bilinmektedir.

Sınır ticaretinin son yıllarda Van ilinin ekonomisini canlandığı ve esnaf için yeni bir ticaret kapısı olduğu başka bir çalışmada Mercan tarafından şu şekilde belirtilmiştir: “...Sınır ticaretinin Van ilinde ve bölgede yarattığı ticari hareketin yarattığı talep, bölge dışından önemli ölçüde nakliyeciler esnafına iş olanağı sağlamış, bu hareketin Van iline yarattığı canlılık ile konaklama ve yemek sektörünün gelişiminde göreceli bir çarpan etkisi yaratmıştır. Van ilinde son on yıldaki ihracat ve ithalat yapan firma sayılarındaki artış yaklaşık olarak %100'lük bir orana sahiptir. Değer olarak da ihracat ve ithalat da aynı dönemde sürekli artış göstererek yaklaşık olarak beş kat artmıştır. Bu durum Van ilinin giderek bir dış ticaret merkezi haline geldiğini göstermektedir. Van-Kapıköy sınır kapısındaki Sınır Ticareti Merkezi, gerek ticaret erbabına gerekse de turizm için bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlere kolay alışveriş imkânı sunmakta ve gününbirlik ticaretin gelişimi ile kısa sürede bölge ekonomisine olumlu katkılar sunacaktır” (Mercan, 2011).

4.11. Van İlinde Sınır Ticaretinden Beklentiler

Elde edilen verilere göre Van İlinde yapılmakta olan sınır ticareti yeterli olmayıp daha da artırılması beklenmektedir. Bu beklentinin birçok boyutlarının olduğu dile getirilmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal beklentiler bunların sadece birkaç tanesidir.

4.11.1. Ekonomik Beklentiler

Sınır ticaretinin başlaması bu ticaretin yapıldığı diğer bütün iller gibi Van İlimizde de heyecan uyandırmış, durağan olan il ekonomisi canlanmaya başlamıştır. Uzun bir süre komşu ülke olan İran ile gerekli ve yeterli anlaşmaların yapılamaması sınır ticaretinde beklenen gelişmelerin önünü tıkamıştır. Sınır ticaretinin uygulandığı ve geliştirilmesi için teşviklerin yapıldığı dönemlerde il esnafının ve bölge halkının umutlandığı ve bu ticareten faydalanmak için birçok yatırımda bulunduğu bilinmektedir. Yaklaşık on yıllık durgunluk ve bekleyişten sonra hükümet tarafından gerekli adımların atılmaya başlanması ve İran ile sınır ticareti anlaşmalarının yapılması dikkatleri bu ticarete çekmiştir.

Öte yandan İran ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin artırılması ve Bölge illerinin ekonomik kalkınması için İpek Yolu'nu canlandıracak bu ticaret rotasının yapılacak demiryolu ile tekrar canlandırılması planlanmaktadır. Zira bu rota sayesinde üreticilerinin rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyen karayolu taşımacılığının getirmiş olduğu maliyetler ve verimsizlik önlenmiş olacaktır.

Van ilinin 1997 yılında Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan kararname sonucunda İran İslam Cumhuriyeti ile yaptığı sınır ticareti sayesinde esnafın ciddi kazançlar elde ettiği bunun sonucunda yapılan yatırımlarla ilde organize sanayi bölgesi kurulduğu belirtilmektedir. Bu tarihten sonra şehir, üretim ve imalatla tanışarak sanayinin organize açılımını gerçekleştirmiştir.¹⁶

2010 yılı sınır ticareti yönünden Van için bir dönüm noktası olmuştur. Van Kapıköy Sınır Kapısı'nın transit geçişe açılması kararı büyük sevinç kaynağı olmuştur. Hiç kuşkusuz bu sadece Van ili açısından değil Bitlis ve Muş gibi mücavir illeri de olumlu yönde etkileyecektir. Bu kararın alınmasından hemen sonra birçok yatırımcı sınır ticareti ve bölge ile ilgili çalışmalara başlamıştır.

Belli aralıklarla ve ülkemiz yetkililerinin özel çabalarıyla yapılmaya çalışılan toplantılardan İran'ın Urumiye şehrindeki toplantı özel önem arz etmektedir. Ekim 2010 tarihindeki bu toplantıda her iki ülke yetkilileri var olan potansiyelin tam olarak ticari ilişkilere yansımadığını bunu geliştirmek ve sorunları aşmak gerektiğini belirterek sınır ticaretinin Ankara-Tahran arasındaki köprüyü oluşturacağını dile getirmişlerdir. Ayrıca önümüzdeki 5 yıllık süre içerisinde ticaret hacminin 30 milyar dolara çıkarılması için çaba göstereceklerini söylemişlerdir (Vatsovizyon, 2010: 23).

Hiç kuşkusuz sınır ticareti ve transit geçiş yolunun açılması Van ili başta olmak üzere bölge ekonomisine bir canlılık getirmiştir. Özellikle 2010 yılında sınır ticaretine yönelik olumlu çalışmaların resmi ve sivil kurum ve kuruluşlar aracılığıyla teşvik edilmesi, düzenlenmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu olmasından dolayı Van ilinde kurulan şirket sayısında önemli artış gözlemlenmiştir. 2010 yılının ilk 6 ayında kurulan ve odaya kayıt yaptıran şirket sayısı 2009 yılının tamamında kurulan şirket sayısına neredeyse eşit olmuştur (Vatsovizyon, Şubat 2010: 23).

¹⁶ VATSO, Van Ticaret ve Sanayi Odası Raporu (2012)

Konu ile ilgili olarak dönemin VATSO Başkanı Zahir Kandaşoğlu adı geçen dergide “*Tespitlerimize göre ilimizde şirket sayılarında gözlenen artışın birkaç sebebi var. Kapıköy Sınır Kapısının karayolu transit geçişi açılması için alınan kararın önemli bir etkisi olduğuna inanıyoruz. Ayrıca İran’la yapılacak ticarete halkın olumlu yöndeki beklentilerinin bu artışların olmasına neden olmuştur. Halkımızın bu beklentilerinin boşa çıkmaması gerekir. Van’da herkesin ortak beklentisi serbest bölgenin Van’da kurulmasıdır. Ancak Van’ın ekonomik anlamda kalkınması için halkın beklentilerinin karşılanması önemlidir. Öncelikle Van cazibe merkezi olmalıdır. Yatırımcılar için cazip olacak bir Van, ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacaktır. Van’ın potansiyellerinin harekete geçirilmesi için özellikle geniş kapsamlı, toplumun tüm kesimlerine hitap eden bir sınır ticaretinin başlatılması gerekir...*” diyerek bölge halkının sınır ticareti beklentisine vurgu yapmıştır (Vatsovizyon, Şubat 2010: 23-24).

4.11.2. Sınır Ticaretinden Sosyal ve Siyasal Beklentiler

Aynı zamanda bölgedeki güven ve istikrar açısından resmi kurumlar tarafından sınır ticaretinin olumlu etkiler doğuracağı dile getirilmektedir. Özellikle valilik, il emniyet müdürlüğü ve diğer kurumlar sınır ticaretinin geliştirilmesi ve tam uygulanması halinde bölgede kaçakçılık gibi olumsuzlukların ortadan kalkacağını ve meydana gelen olayların azalacağını belirtmişlerdir. Ayrıca kurulacak sınır ticaret merkezinden sonra serbest sanayi bölgesi kurulması ve İran tarafından da desteklenmesi beklenmektedir¹⁷.

Türkiye’de yapılan 2011 genel seçimlerinin ardından bölgede yaşanan yerel ve küresel hareketlilik yine sınır ticaretinin gerilemesine yol açmıştır. Sınır Ticaret Merkezinin kurulmasına rağmen istenen düzeyde ticari hareketliliğin olmaması, bu dönemde Türkiye ve İran arasındaki ikili ilişkilerin iyi olmaması Ortadoğu ve özelde Suriye’de ki gelişmelerin bunda etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu güne kadar verilen vaatlerin yerine getirilmediği bölge halkının beklentilerinin boşa çıktığı özellikle sınır ticareti yapan iş adamları tarafından dile getirilmektedir.

Van İli ile ilgili 2006 yılında hazırlanan “İl Sanayi Envanteri”nde de belirtildiği gibi ilimizde 1998 yılında Organize Sanayi Bölgesi (OSB) kurularak sanayinin gelişmesi için ilk ve önemli adımlardan biri atılmıştır. Ancak bölgenin hammadde kaynaklarına olan uzaklığı ve uygulanan teşvik yasalarında bölgeye yatırımı cazip kılacak tedbirlerin alınmaması nedeniyle, başta Organize Sanayi Bölgesi olmak üzere kentsel sanayinin

¹⁷ <http://www.van.gov.tr>, (10.05.2012)

gelişiminde istenen seviyeye ulaşamadığı gözlenmiştir. “İlk kez 1987 yılında Van-Kapıköy sınır kapısından İran ile sınır ticareti gerçekleştirilerek 2002 yılı başlarına kadar kentimizde gözle görülür bir ekonomik canlılık yaşanmıştır. Bu çerçevede 1500 şirket ve 1000 civarında gerçek kişi, sınır ticareti yapmaya yetkili belge sahibi olarak minimum 10’ar kişilik istihdam sağlayarak toplam 25.000 kişilik ek istihdam yaratmışlardır. Keza 1999 yılında sınır ticaretinden sağlanan vergi geliri 17,5 Trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Ancak sınır ticareti uygulamasına bu tarihten sonra getirilen yasaklar kenti içe dönük ve karamsar bir ekonomik tablonun işlevsiz figüranı haline dönüştürmüştür. Bu tarihten sonra kentimiz ülkemizin gelişmişlik sıralamasında 75. sıraya gerilemiş ve GSY_H payından kişi başına düşen gelir 900 doların altına düşmüş, işsizlik %20’lerin üzerine çıkmıştır” (Karakaş, 2006).

2000 yılından başlayarak azaltılan ve durma noktasına gelen sınır ticaretinin tekrar başlatılması bugünkü uygulamasından daha kapsamlı hale getirilmesi beklenmektedir. Bu çerçevede motorin ithalatının serbest bırakılması, hasat dönemleri esas alınmak suretiyle ithal ve ihracatı serbest olan tüm ürünlerdeki kota uygulamasının kaldırılması ve sınır ticaretinin istenen seviyeye gelmesinde önemli katkısı olacağı bilinen ihtisas gümrüğünün oluşturulması Van esnafının beklentileri arasındadır (VATSO Raporu, 2012).

Sınır ticareti uygulamalarının geliştirilmesi ve tabana yayılmasının öncelikle bölgedeki kaçakçılığın azalmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bölgede var olduğu bilinen akaryakıt ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelede sınır ticaretinin önemli rol oynayabileceği. Bölgedeki güven ve istikrarın artmasına yardımcı olacağı vurgulanmaktadır (Deniz, 2011).

Ayrıca sınır ticaretinin İran ile olan komşuluk ve dostluk ilişkilerini geliştireceği ve bu durumdan her iki ülkenin de kazançlı çıkabileceği iki ülke yetkilileri tarafından da dile getirilmektedir.¹⁸

4.12. Van İlinde Sınır Ticaret Merkezi İle İlgili Sorunlar

Van ilinden yapılan sınır ticaretinin azalmasının en önemli nedeni 01.09.2002 tarihli Milli Güvenlik Kurulu tarafından alınan tavsiye kararı neticesinde akaryakıt girişinin yasaklanmasıdır (Güneş ve Durmuş, 2010: 6).

¹⁸ DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, www.deik.org.tr, (01.01.2013)

Van İli'nde sınır ticaretinin hala birçok sorunu çözümlenmeyi beklemektedir. Bu sorunlar hem sınır ticaretinin gelişmesini engellemekte hem de yatırımcılar için bu alanı cazip olmaktan çıkarmaktadır. Bu nedenle özellikle İran tarafından kaynaklanan sorunların çözümü konusunda yetkililerin gereken çabayı göstermeleri beklenmektedir.

Konuyla ilgili olarak Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Van Şube Başkanı Abdulahat Arvas, sınır ticaretinin kanayan bir yara olduğunu ve geçici pansumanlar değil kalıcı tedavi gerektirdiğini vurgulayarak “...ehil olmayan, yasa ve mevzuattan bihabe, ürünün ne olduğunu anlamayan ve ticareti bilmeyen insanların sorumluluk sahibi edilmesi ile maalesef yaşanan bu sorun ilk değil ve böyle giderse son da olmayacaktır. Sınır ticaretinde çok az ürün ve yetersiz kotalarla ticaret erbapları oyalamaya tabi tutulmuştur. Bilhassa iki ülke arasında ki iklim farklılıkları çok büyük avantaj sağladığından sebze, meyve ve gıda ürünlerinde bile sınır ticareti faaliyeti, şahlanması gerekirken günden güne gerilemektedir. İlimiz coğrafi konumu itibari ile kalkınma konusunda paha biçilemez düzeydedir. İran ve Türki cumhuriyetlerine olan komşuluklarımız sadece harita üzerinde kalmakta, ne bölge insanı ne de ülkemiz bu potansiyelden yeterince faydalanamamaktadır. Sınır ticaretinin genişletilmesi ve tabana yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu sorun yıllardır sadece suni gündemlerde tutulmaktadır. Ne verilen sözler ne de vaatler yerine getirilmemiştir. Ticaretin çok daha aktifleşmesi için Kapıköy Sınır Kapısı; transit yolcu, araç ve bilhassa TIR taşımacılığına ivedilikle açılmalıdır. Sadece bu yolun açılması bile yeni iş kollarını tetikleyecektir” şeklinde açıklamada bulunarak sınır ticaretinin mevcut sorunlarına dikkati çekmiştir (Arvas, 2012).

Aşağıda Van Ticaret ve Sanayi Odası (VATSO) tarafından tespit edilerek yetkililere sunulan “Sınır Ticaret Merkezi Sorunları” yer almaktadır.¹⁹

“-İran İslam Cumhuriyetinin karşılıklılık ilkesi çerçevesinde Sınır Ticareti Yönergesini hazırlamamış olması münasebetiyle tüccarlarımızın muhatap olduğu İran makamlarının konu hakkında bilgi sahibi olmamaları veya konuya hâkim olmamaları ve buna bağlı olarak;

i. Sınır Ticaretine konu ürünlerin ithalatında zorunlu olan konsolosluk onayının temininde sorunlar yaşanması,

¹⁹ VATSO, Van Ticaret ve Sanayi Odası Raporu, (2010)

ii. Ülkemiz Tebriz ve Urumiye Konsolosluğunun uygulama konusunda bilgi sahibi olmaması,

iii. Konsolosluklara sunulan belgelerin tercüme işlemlerinde on güne varan bekleme süresi ve bunun doğurduğu zaman kaybı ve mali zararların çok olması,

iv. İran tarafından temin edilen menşe şahadetnamesi, proforma faturalar ve sağlık sertifikasının tercüme edilmesi esnasında talep edilen yüksek ücretler, İthale konu mal kotalarının miktarı ne olursa olsun alınan ücrete uygulanan standart tahsilât, maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır.

- İran tarafının Sınır Ticaret Yönergesinin hazır olmaması nedeni ile ihraç edilen sanayi ürünlerinde İran yetkililerinin malları kabulünde ret edilmelerin yaşanması,

- Sınır Ticareti kapsamında ithal edilecek ürünlerin Kapıköy Sınır Kapısına nakli esnasında kullanılan güzergâhta yer alan Kotor Deresi yol çalışmaları,

-Tarım ürünleri ithalatında ithale konu tarım ürünü için ülkemize geçmeden önce İran tarafından Bitki Sağlık Sertifikası alınmasına rağmen bahse konu ürün ülkemiz sınırına girdikten sonra da Sağlık Kontrolünden geçerken ürünün zayıyata uğraması ve her iki tarafta yapılan kontrolün doğurduğu maddi yük ve ürünlerin bozulma riskleri,

-Sanayi ürünleri ithalatı için hazırlanan listelerdeki GTIP numaralarının çelişkiler arz etmesi, örneğin ithal edilebilecek sanayi ürünleri listesinde bulunan plastik hammaddesinin petrol ve türevleri içinde yer alması nedeni ile sınır ticaretinin bu çerçevede mümkün olmaması,

-Gözetime tabii ürünlerin ithalatında uygunluk miktarlarının düşük olmasına karşılık gözetim belgesi taleplerinin karşılanmasında yaşanan güçlükler,

- İran Razi Sınır Kapısında soğuk hava deposunun bulunmaması,

- Saray Kaymakamlığı ile Hoy Kaymakamlığı arasında hazırlanan ortak protokole uyulmaması ve buna bağlı olarak;

i. İran tarafında mesai saatlerine riayet edilmemesi,

ii. İş ve işlemlerin mesai saatlerinin sona ermesi gerekçesi ile bitirilmemesi.

-22.05.2010 tarih 27588 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Kapıköy Kara Hudut Kapısının uluslar arası giriş-çıkılara açılması konusu İran İslam Cumhuriyeti ile uyumlu hale gelme ve karşılıklılık çerçevesinde ele alınmalıdır.

-Gümrük tarifesine konu ürünler için belirlenen CIF değerinin piyasa değerinden yüksek gösterilmesi istenilen miktarda ürün ithalatını engellemektedir.

-STM kapsamında ithalatı yapılan sanayi ürünlerinin tahlil ve analizi için ilimizde laboratuvar bulunmaması nedeniyle üyelerimiz zaman kaybına uğramaktadır”.

SONUÇ

Bu gün dünyada ülkeler arasındaki rekabetin asıl nedeninin doğal kaynakların dağılımı ve paylaşımı olduğu düşünüldüğünde dış ticaretin önemi daha da iyi anlaşılabilir. Doğal kaynaklarının yoğun olduğu birçok ülke teknolojiye yoksun olduğundan dolayı bunları işleyememekte ve bu durum teknolojik düzeyi yüksek üretim yapan teknoloji yoğun ülkelerin iştahını kabartmaktadır.

Sınır ticareti, ülkemizin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde yapılmakta olan bir dış ticaret çeşididir. Ekonomik, sınaî ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması amacıyla bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelere ticaret merkezleri vasıtasıyla ticaret yapılarak ihracatın artırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dâhiline ithalat ve ihracat yapılması imkânı vermektedir.

Sınır ticaretinin önemi, pratik olması, bürokratik işlemlerin sınırlı olması, bölgede oturan halkın imkânlarının değerlendirilebilmesi ve aynı zamanda ihtiyaçlarının karşılanması açısından daha elverişli olmasından ileri gelmektedir. Buna rağmen sınır ticaretinin kapsamının yıllar itibarıyla daraltılması, şartların ağırlaştırılması daha önce çok sayıda kişinin iştiğal ettiği bu ticaret türünü tercih edilebilir olmaktan çıkarmıştır. Bölgedeki yanlış uygulamalar ve sınır ticaretinin amacından saptırılmış olması bu duruma yol açmıştır. Bundan dolayı sınır ticareti uygulaması yoluyla yapılan ticaretin hacmi genel dış ticaret işlemleri içinde son derece küçük miktarlarda bulunmaktadır.

Ülkemizde sınır ticareti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sınaî ve ticari gelişmenin sağlanması, bölgeden yapılan ihracatın artırılması ve ayrıca sınır illerinin ihtiyaçlarının bir bölümünün ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması amacıyla yürürlüğe konmuştur. Dolayısıyla sınır ticareti Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin kalkınmasına yönelik yürürlüğe konulan uygulamalar içinde ekonomi ve ticaret hayatında etkisini çabuk gösteren bir politika özelliğini taşımaktadır.

Öte yandan bölge illerinin sanayi ve ticaret odaları temsilcileri bu konuda yoğun çalışma içerisinde. Ulusal ve uluslararası platformlarda sınır ticaretinin işlerlik kazanması ve bölge ekonomisine önemli katkılar sunması için gayret göstermektedirler.

Ekonomik anlamda ciddi bir potansiyele sahip, kültürel olarak da yakın hissettiğimiz İran İslam Cumhuriyeti ile sınır ticaretinin geliştirilmesi bu güne kadar yeterince ele alınamamışsa da, her iki ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı kabul edilen bu ticaretin geliştirilmesi için karşılıklı çaba gösterilmesi şarttır. Sınır ticaretinin eski yıllarda olduğu gibi önünün açılması halinde, istihdama çok büyük bir katkısının olacağı ifade edilmektedir. Böylelikle; bölgenin en önemli sorunlarından biri olan ve başta işsizlik olmak üzere geçim zorluğu ve başka nedenlerden dolayı batı kentlerine doğru yönelen göçün durmasına da neden olacağı düşünülmektedir.

Sınır ticareti kapsamında ithal edilen ürünlerin çeşitlerine kısıtlamanın getirilmesi, ithalat miktarlarının düşük olması, gerçek kişilerin sınır ticareti yapmasına olanak verilmemesi, bölgeye uygun olan tarımsal, bitkisel ve hayvansal ürünlerin sınır ticareti kapsamına alınmaması gibi başlıca nedenlerden dolayı sınır ticareti ile beklenen amaçlara ulaşılamadığı hususu çok fazla dile getirilmektedir.

Sınır ticareti Türkiye’de 1979’dan beri uygulanmasına rağmen, arzu edilen düzeye gelememiştir. Genel yapısı itibariyle normal dış ticarete oranla formalitelerinin daha az olması, fazlaca sermaye gerektirmediğinden herkesçe yapılabilir bir ticaret olduğu bilinmekte, fakat özellikle 2002’den itibaren sınır ticareti önemli ölçüde gerilemiş bulunmaktadır. Belki de yöre halkına sınır ticaretinin kendilerine kazandıracığı faydalar yeterli anlatılmadığından, orada yaşayanlar normal ticaretten vazgeçmemişlerdir. Ayrıca petrol ürünleri ithalatının olmadığı bir ticaret yeterince karlı gözükmediğinden il gereksinimlerini karşılamak için tarım ve sanayi ürünlerine de fazla bir yönelme olmamıştır.

Özellikle son yıllarda İran ile yapılan dış ticaret hacmi artış göstermekle birlikte bunun sınır ticaretine de yansımaları mümkün olabilir. Van ilinde sınır ticaretinin kapsamının genişletilerek daha uygun ve herkes tarafından yapılabilmesinin sağlanması halinde hem Van iline hem de bölge illeri ile birlikte ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Bu düzenlemelerin sadece Türkiye tarafından yapılması sorunu ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Aynı hassasiyetin komşu ülkeler ve özelde İran tarafından da gösterilerek gereken çalışmaların bir an önce yapılması beklenmektedir.

23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 tarihinde meydana gelen, şehrin çok ciddi anlamda sosyal ve ekonomik olarak olumsuz etkilenmesine yol açan depremlerin ardından sınır ticaretinin öneminin daha da arttığı bilinmektedir. Sınır ticaretine yönelik

yapılacak yeni teşvikler Van'ın yeniden ve daha güçlü bir şekilde ayağa kalkmasını sağlayabilecek potansiyele sahiptir.

Bu şekilde depremin uzun yıllara yayılan ekonomik ve sosyal etkisi kısa zamanda kırılacak, bölge sınır ticaretinin de etkisiyle ticari bir cazibe merkezi olabilecektir. Hiç kuşkusuz doğal güzellikleri, sahip olduğu ülkenin en büyük gölü, büyükşehir olması, hatırı sayılır genç ve üretici nüfusuna sınır eklenmesi Van ilini hak ettiği konuma getirecektir.

Bu bağlamda, bölgenin en önemli illerinden biri olarak Van ilini güvenlik, siyaset (ulusal ve uluslar arası), bürokrasi v.b. sorunlar yumağından kurtararak yirmi birinci yüzyılın medeniyet şehri yapmak, hükümetlere, politikacılara, eğitim camiasına, işadamlarına, esnafına ve yerel yöneticilerine düşen tarihi bir sorumluluktur.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, YİĞİT, Mehmet, **Van Kütüğü**, Ankara, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, 1993.
- ACAR, M, Sadık, **Uluslararası Reel Ticaret:Teori, Politika**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000.
- ALDAN, Altan, AYDIN, M, Faruk, “İhracatta Bölgesel ve Sektörel Çeşitlenme”, Ekonomi Notları , T,C,M,B, Sayı: 2012/18, <http://www.tcmb.gov.tr/research/ekonominotlari>, (Erişim Tarihi: 13.06.2013).
- ALKİN, Erdoğan, **Uluslar arası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.
- AKSOY, Gökçen, “*Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi*”, **Ankara Ticaret Odası Resmi Web Sitesi**, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=559&l=1>, (Erişim Tarihi: 20.01.2013)
- ARVAS, Abdulahat, “*Sınır Ticareti Kanayan Bir Yara*”, <http://www.abdulahatarvas.com>, (Erişim Tarihi: 15.11.2012)
- ATAY Melike, “*İğdır Ekonomisinin Gelişmesinde Ticaretin ve Özellikle Sınır Ticaretinin Yeri ve Önemi*”, **Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- BAŞKAYA, Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Maki, 2004.
- BELLİ, Oktay, **Tarih Boyunca Van**, İstanbul, Promat Basım Yayın, 2007.
- BULUT, Erol, **İktisat Analiz**, Ankara, Martı Kitabevi, 2007.
- ÇELİK, Kenan , “**Makro İktisada Giriş**”, Trabzon, Murathan Yayınları, 2009
- DAKA, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, **Sınır Ticareti Verileri**, , http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/sinir_ticareti.pdf, (Erişim Tarihi: 19.01.2013)
- DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, <http://www.deik.org.tr>, Erişim, 20,01,2013.

- DEMİRPOLAT, Enver, “*XX.Yüzyıl Van İli Tarihi ve İnanç Coğrafyası*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- DENİZ, Orhan, “*Türkiye-İran Sınırında Akaryakıt Kaçakçılığı ve Etkileri*”, **UTSAM** http://www.utsam.org/images/upload/attachment/utsas_2010_secilmis/Etkileri.pdf, (Erişim Tarihi: 15.07.2012)
- DEVİREN, Nurşen V, “*Yeni Dış Ticaret Teorileri*”, **Mevzuat Dergisi**, http://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm#_ftn6, Erişim Tarihi: 08.08.2012.
- DTM, Dış ticaret Müsteşarlığı, **Dış Ticaret Rakamları** <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=93&icerikID=83>, (Erişim Tarihi: 24.01.2010)
- DİKKAYA, Mehmet, **AB Yolunda Türkiye: Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikası**, İstanbul, Alfa Aktüel Yayınları, 2006.
- DİKKAYA, Mehmet, ÖZYAKIŞIR, Deniz, ÜZÜMCÜ, Adem, **Türkiye'nin Ekonomi-Politikası 1923-2007**, Ankara, Orion Kitabevi, 2008.
- DİKKAYA, Mehmet, ÖZYAKIŞIR Deniz, **Küreselleşmenin Ekonomi-Politikası**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2008.
- DİNLER, Zeynel, **İktisat**, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2009.
- DPT, “*Dokuzuncu Kalkınma Planı Dış Ticaret Özel İhtisas Komisyonu Raporu*”, www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3082/pdf, (Erişim Tarihi: 10.08.2012)
- DTM, T,C, Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, **100 Soruda Dış Ticaret**, Ankara, İGEME, 2009.
- DUMLUPINAR, Ümit, “*Dış Ticaretin Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Etkisi: 1981-2005 Türkiye Üzerine Bir Uygulama*”, **Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, <http://www.belgeler.com/blg/1g35/>, (Erişim Tarihi: 20.05.2012)
- DURA, Cihan, “*Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış*”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, , 2002.
- EKŞİ, Nuray, **Milletlerarası Ticaret Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2010.
- ERSİAD, Erciş Sanayici ve İşadamları Derneği, http://www.ersiad.org/dis_ticaret/sinir_ticareti.pdf, (Erişim Tarihi: :12.12.2012)

- ERSOY, Arif, **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- FREYSSINET, Jacques, **Az gelişmişlik İktisadı**, Ankara, Gazi Üniv, Yayınları, 1985.
- GÖRÜR, Oğuz Tuncay, “*Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Sınır Ticaret Raporu*” , http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/sinir_ticareti.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2012)
- GÜNEŞ, Emrah, “*Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi: 1998-2011 Dönemi Sektörel Analiz*”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- GÜNEŞ, Recep, DURMUŞ, Ahmet Fethi, CEYHAN, Mehtap, “*Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Sınır Ticareti: Sınır Ticaretinin Gelişimini Engelleyen Faktörler Ve Çözüm Önerileri*”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, <http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/970/file/AKY1.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.11.2012)
- İLHAN TUNÇ, Aynur, “Kız Çocuklarının Okula Gitmemem Nedenleri Van İli Örneği”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi**, Haziran 2009, Cilt:V1, Sayı:I, 237-269, <http://efdergi.yyu.edu.tr>, Erişim Tarihi: 20.05.2013.
- KARA, Mehmet, “Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:3.
- KARAGÖL, E.Tanas, “Türkiye’de İhracat: 2012 Yılı Değerlendirmesi”, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma Vakfı (SETA) 2012 Yılı İhracat Değerlendirmesi, <http://setav.org.tr/turkiyede-ihracat-2012-yili-degerlendirmesi>, (Erişim Tarihi: 10.6.2013)
- KARAKAŞ, Bülent, “*Van İl Sanayi Envanteri*”, **YYÜ-VATSO 2006**, http://www.bulentkarakas.net/dosyalar/van_il_sanayi_envanteri.pdf, (Erişim Tarihi: 20.01.2013)
- KARLUK, S.Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 2004.
- KOÇ, Yunus, “*Sosyo-Politik Parametreler Açısından Van’daki Siyasal Temsil Anlayışı: İl Merkezi Üzerine Bir Araştırma*”, **İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- KÖKÇE, Rıza, “1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Suriye Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi”, **Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- KUDAKA, “TRAI Düzey 2 Bölgesi İçin İran Pazar Araştırma Raporu”, 2011, <http://www.kudaka.org.tr>, (Erişim Tarihi: 20.05.2013)
- MERCAN, Ayşe Nur, “Sınır Ticaretinin Geliştirilmesi ve Sınırların Serbest Yerler Haline Dönüştürülmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Yıl:14 Sayı:158, Şubat 2011 <http://www.mevzuat.net/demo/ihracat/bk967782.aspx>, Erişim Tarihi: 11.11.2011.
- ORHAN,O,Z, ERDOĞAN, Seyfettin, **İktisada Giriş**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2010.
- ÖZCAN, H, Avni, “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler”, <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/dundenbugune.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.05.2013)
- ÖZÇİLOĞLU Mehmet, SAKAR M, Murat; “4-5-6 Kasım 2010 tarihinde Kilis 7 Aralık Üniversitesinde Yapılan 1,Uluslararası Sınır Ticareti Kongresinde Sunumu Yapılan Rapor”, <http://girisim.comu.edu.tr/dergi/1/6in1/m,ozciloglu&m,m,%20sakar.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.10.2012)
- ÖZEL, Hasan Alp, “Ticari Serbestleşmenin Teorik Temelleri ve Yeni Ticari Serbestleşme Teorileri”, **Kırklareli Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi** Cilt:1, Sayı:1, Mart 2012,
- ÖZTÜRK, Nazım, **Dış Ticaret, Kuram, Politika, Uygulama**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2009.
- ÖZTÜRK, Nurettin, “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri , Karşılaşılan sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2006, s.: 107-127.
- PAYA, Merih, **Makro İktisat**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2009.
- SUGÖZÜ, İbrahim Halil, ATAY, Melike, “Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı”, [www.iibf,sirnak.edu.tr/indir.php?id=Jl2LDr1k.pdf](http://www.iibf.sirnak.edu.tr/indir.php?id=Jl2LDr1k.pdf), (Erişim Tarihi: 05.05.2012)

- TAN, Mustafa, ALTUNDAL, Fuat, **Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu**, İstanbul, İTO Yayınları, 2008-26.
- ÜNSAL, M,Erdal, **Uluslar arası İktisat Teori,Politika ve Açık ekonomi Makro İktisadı**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2005.
- ÜZÜMCÜ, Adem, *Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Kalkınma Dinamikleri:1923-2007*, DİKKAYA, Mehmet, ÖZYAKIŞIR, Deniz, ÜZÜMCÜ, Adem, **Türkiye’nin Ekonomi-Politığı 1923-2007**, Ankara, Orion Kitabevi, 2008
- VAN Kapıköy Gümrük Müdürlüğü, Sınır Ticaret Rakamları, 2012
- Van Ekonomist Dergisi, “İran İle sınır Ticaretimiz Artıyor”, http://www.yenivanhaber.com/haber_detay.asp?haberID=327.
- VATSOVİZYON, **Van Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni**, Şubat 2010, Sayı:2.
- VATSOVİZYON, **Van Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni**, Mart 2010, Sayı:3.
- VATSOVİZYON, **Van Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni**, Ağustos 2010, Sayı:8.
- VATSOVİZYON, **Van Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni**, Eylül 2010, Sayı:9.
- YILANLIOĞLU, Zeynep, “*Türkiye ’nin Dış Ticaretinin Yapısal Dönüşümü (1980–2007)*”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.vanhavadis.comindex>, (Erişim Tarihi: 20.01.2013)
- <http://www.gumruk.gov.tr/tr-TR/sss/Sayfalar/SinirTicareti.aspx>,
(Erişim Tarihi: 15.12.2011)
- <http://www.igeme.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 11.11.2010)
- <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0001011.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.01.2011)
- http://www.kobifinans.com.tr/tr/bilgi_merkezi/, (Erişim Tarihi: 10.12.2011)
- <http://www.oaib.gov.tr/tr/sinir-ticareti>, (Erişim Tarihi: 15.12.2010)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (Erişim Tarihi: 20.05.2012)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16760.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.01.2013)
- <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/>, (Erişim Tarihi: 02.10.2012)
- <http://www.gumrukticaret.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 22.10.2012)
- <http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do>, (Erişim Tarihi: 10.11.2011)
- <http://www.vatso.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2010)
- <http://www.haberler.com/van-in-cehresi-yeni-sinir-ticareti-karariyla-haberi/>,
(Erişim Tarihi: 25.01.2011)
- <http://www.internethaber.com/van-sinir-ticaret-merkezi-acildi-305557h.htm#ixzz1B0uyfVi9>, (Erişim Tarihi: 24.01.2011)
- <http://www.van.gen.tr>. (Erişim Tarihi: :10.10.2012)
- <http://www.gumrukkontrolor.org.tr/Yayinlar/Dergiler/>, (Erişim Tarihi: 02.10.2012)
- <http://www.gumrukticaret.gov.tr/icerik/68/302/sinir-ticaretine-iliskin-bilgiler.html>,
(Erişim Tarihi: :20.05.2012)
- <http://www.msxlabs.org/forum/ekonomi/228986-dis-ticaret-politikasinin-kapsam-ve-amaci.html>, (Erişim Tarihi: 20.05.2012)
- <http://ekonomi.bugun.com.tr/ihracat-152-milyar-dolara-yukseldi-haberi>
(Erişim Tarihi: 15.06.2013)

EKLER

EK:1 SINIR TİCARETİ İLE İLGİLİ YAYIMLANAN İLK KARAR

Sayfa :14 RESMÎ GAZETE 20 Eylül 1979 — Sayı: 16760

Ticaret Bakanlığından:Sınır Ticareti Yönetmeliği

Madde 1 — 17/5/1979 tarih ve 7/17493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe konulan Dışsatımı Düzenleme Kararının 27'nci maddesi ile 9/6/1979 tarih ve 7/17793 sayılı Kararla öngörülen sınır ticareti, bölge gereksinmelerinin karşılanması amacı ile komşu ülkelerin sınır yörelerinde yaşayanlar ile yapılan ve esasları bu Yönetmelikle saptanan ticarettir, Bu nev'i ticaret, Dışsatımı Düzenleme Kararı ile İthalat Rejimi Kararma istisna teşkil edecek bir ticaret şeklidir,

Madde 2 — Sınır ticareti, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınarak Ticaret Bakanlığı ile Gümrük ve Tekel Bakanlığının birlikte saptayacakları gümrük kapılarından yapılır,

Madde 3 — Sınır ticaretine konu olabilecek mallar ve miktarları, ödeme şekilleri ile koşulları Ticaret Bakanlığınca her gümrük kapısı için ayrı ayrı saptanır ve ilgili Valiliklere bildirilir,

Madde 4 — Sınır ticareti konusunda, Ticaret Bakanlığı, Türk Parası Kıymetini Koruma ve Gümrük Yasalarına ilişkin Kararlar, Yönetmelikler ve Tebliğler ile Dışsatımı Düzenleme Kararı, İthalat Rejimi Kararı ve Yönetmelikleri hükümlerine ayrıcalık teşkil edecek uygulamalar için, ilgili Bakanlıkların görüşünü alarak, Valiliklere talimat verir,

Madde 5 — Sınır ticaretine konu her işlem için Gümrük İdarelerince tahakkuk varakası düzenlenir,

Madde 6 — Ticaret Bakanlığı, GİMA ve Kooperatif kuruluşları ile gerektiğinde diğer kamu kuruluşlarını, bağlı oldukları Bakanlığın uygun görüşünü alarak sınır ticareti konusunda görevlendirebilir,

Madde 7 — Bu Yönetmelikte öngörülen esaslar ve Ticaret Bakanlığının talimatları çerçevesinde sınır ticaretinin uygulanması ve izlenmesi için gerekli önlemleri almaya sınır illeri Valileri yetkilidir,

Madde 8 — Sınır ticaretinin uygulanmasından doğan dışalım ve dışsatım f i yat farkları için yerel T, C, Ziraat Bankası Şubesinde bir fon hesabı açılır, Bu fonun kullanılma şekline ait esaslar Ticaret Bakanlığının Onayı alınmak suretiyle ilgili Valiliklerce düzenlenir. Bu fon Ticaret ve İçişleri Bakanlıklarının denetimine tabidir.

Madde 9 — Bu Yönetmeliği Ticaret Bakanlığı yürütür.

Madde 10 — Bu Yönetmelik yayımlandığı tarihte yürürlüğe girer.

EK:2 SINIR TİCARETİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN KARAR

Karar Sayısı : 2008/14451

Ekli “Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar”ın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığının 28/7/2008 tarihli ve 29927 sayılı yazısı üzerine, 14/5/1964 tarihli ve 474 sayılı Kanunun 2 nci maddesi ile 4458 sayılı Gümrük Kanununun 16 ncı ve 172 nci maddelerine göre, Bakanlar Kurulu'nca 1/12/2008 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Abdullah GÜL

CUMHURBAŞKANI

Amaç

MADDE 1 – (1) Bu Kararın amacı; ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerine kara sınırı bulunan komşu ülkeler ile sınır ticareti kapsamında yapılacak ihracat ve ithalata ilişkin kuralları belirlemektir.

Kapsam

MADDE 2 – (1) Bu Karar, aşağıdaki tabloda gösterilen sınır illerimizden ilgili komşu ülkeyle yapılacak sınır ticaretine ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır.

YETKİLİ SINIR İLİ	YETKİLİ GÜMRÜK KAPISI	ÜLKE
ARTVİN	SARP	GÜRCİSTAN
ARDAHAN	TÜRKGÖZÜ	GÜRCİSTAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN
AĞRI	GÜRBULAK	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
HAKKARİ	ESENDERE	İRAN
ŞIRNAK	HABUR	IRAK
MARDİN	NUSAYBİN	SURİYE
ŞANLIURFA	AKÇAKALE	SURİYE
GAZİANTEP	KARKAMIŞ	SURİYE
KİLİS	ÖNCÜPINAR	SURİYE
HATAY	CİLVEGÖZÜ	SURİYE

Dayanak

MADDE 3 – (1) Bu Karar, 14/5/1964 tarihli ve 474 sayılı Kanunun 2 nci, 4458 sayılı Gümrük Kanununun 16ncı ve 172 nci maddelerine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

MADDE 4 – (1) Bu Kararda geçen;

a) Esnaf: Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan basit veya gerçek usulde vergiye tabi gerçek kişileri.

b) İl Değerlendirme Komisyonu: Bu Karar kapsamındaki illerin Vali veya Vali Yardımcısı başkanlığında İl Jandarma Komutanlığı ya da İl Emniyet Müdürlüğü temsilcisi, Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Tarım İl Müdürü, İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği temsilcilerinden oluşan komisyonu,

c) İthalat kotaları: Bu Karar kapsamındaki illerin valiliklerince talep edilen ve Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme neticesinde il ihtiyacı ölçütü kapsamında ithalatı uygun görülen ürün ve miktarlarını,

ç) İthalat değer limitleri: Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme neticesinde uygun görülecek ilgili bir komşu ülkeden veya ülkelerden bu Karar kapsamında yapılacak ithalat için, ithalat kotaları tahsisi yerine, il ihtiyacı ölçütü kapsamında il bazında tarım ve sanayi sektörü için belirlenecek yıllık değer limitlerini,

d) İthalat Uygunluk Belgesi: Bu Karar kapsamındaki illerde yerleşik Sınır Ticareti Belgesini haiz esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) adına ilgili gümrük kapısından ve Sınır Ticaret Merkezinden her bir ürünün ithalatı için ilgili İl Değerlendirme Komisyonu tarafından düzenlenmesi uygun görülen Ek – 1'deki belgeyi,

e) Sınır ticareti: Bu Karar kapsamındaki illerin ihtiyaçlarının bir kısmının sınır komşusu ülkelerden ithalat yoluyla daha düşük maliyetle karşılanması ve bu

illerimizden ihracatın artırılması suretiyle söz konusu illere ekonomik ve ticari canlılık kazandırılması amacıyla yapılan ticari işlemleri,

f) Sınır Ticareti Belgesi: Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren tacir ve esnafa ilgili Sınır Ticaret Merkezinde mağaza kiralama, sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapma yetkisi veren, ilgili valilik tarafından düzenlenen Ek - 2'deki belgeyi,

g) Sınır ticareti kapsamında ihracat: Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden Sınır Ticareti Belgesi ile yapılacak Türk menşeli ürün ihracatını,

ğ) Sınır ticareti kapsamında ithalat: Bu Karar kapsamındaki illerde Sınır Ticareti Belgesini haiz esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) tarafından ilgili gümrük kapısı ve Sınır Ticaret Merkezinden ithalat kotaları veya ithalat değer limitleri dâhilinde İthalat Uygunluk Belgesi ile yapılan ithalatı,

h) Sınır Ticaret Merkezi: Bu Karar kapsamında öngörülen sınırdaki kurulan ve sınır ticareti kapsamında ihracat ve ithalat yapılabilen alanların yer aldığı Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilen yerleri,

ı) Sınır Ticaret Merkezi işleticisi: Sınır Ticaret Merkezlerinin bulunduğu ildeki il özel idaresini,

i) Sınır Ticaret Merkezi mağazaları: Sınır Ticaret Merkezinde faaliyet gösteren mağazaları,

j) Tacir: Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldır yerleşik olarak faaliyette bulunan, 6762 sayılı Türk Ticaret Kanununa göre bir ticari işletmeyi kısmen bile olsa kendi adına işleten gerçek kişi ile aynı Kanunda belirtilen sayıda özel kişilerin sermayelerini bir araya getirerek belirli bir sözleşme akdi ile oluşturulan kolektif, komandit, limitet ve anonim şirket statüsünü haiz tüzel kişiyi (vakıf, dernek ve belediyeler ile diğer kamu kurum ve kuruluşları ve bunların kurdukları ya da ortak oldukları firmalar hariç), ifade eder.

Sınır Ticareti Belgesi

MADDE 5 – (1) Bu Karar kapsamındaki illerde en az iki yıldan beri yerleşik olarak faaliyet gösteren esnaf ve tacirin ithalat, ihracat ve ilgili Sınır Ticaret Merkezinde mağaza kiralamalarını teminen ilk aşamada ilgili valilikler tarafından Sınır Ticareti Belgesi düzenlenir.

(2) Bu Karar kapsamındaki illerde yerleşik esnaf ve tacirin Sınır Ticareti Belgesine ilişkin müracaatları, beş iş günü içinde ilgili İl Değerlendirme Komisyonuna sunulmak üzere, İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odasına yapılır, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından on iş günü içinde yapılan inceleme sonucunda müracaatları uygun görülen esnaf ve tacir adına ilgili valilik tarafından Sınır Ticareti Belgesi düzenlenir.

(3) Sınır Ticareti Belgesinin geçerlilik süresi bir yıl olup, süre sona erdiğinde talebi halinde ilgiliye valilikçe yeniden belge düzenlenebilir.

(4) Sınır Ticareti Belgesi hiçbir şekilde devredilemez, Sınır Ticareti Belgesinin devredildiğinin tespiti halinde, valilik tarafından belge iptal edilir ve ilgili ve/veya ilgilinin sahibi, kurucu ortağı veya yöneticisi olduğu firmalar adına bir daha valilikçe Sınır Ticareti Belgesi düzenlenmez.

İl Değerlendirme Komisyonu

MADDE 6 – (1) Bu Karar kapsamındaki illerde ithalat ve ihracata ilişkin hususlarda, Vali veya Vali Yardımcısı Başkanlığında İl Jandarma Komutanlığı ya da İl Emniyet Müdürlüğü temsilcisi, Defterdar, Gümrük Müdürü, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü, Tarım İl Müdürü, İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği temsilcilerinden oluşan İl Değerlendirme Komisyonu oybirliğiyle karar verir.

(2) İl Değerlendirme Komisyonunun sekretarya hizmetleri İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yerine getirilir.

İthalat kotaları ve ithalat değer limitleri

MADDE 7 – (1) Bu Karar kapsamındaki illerin valilikleri İl Değerlendirme Komisyonları tarafından il ihtiyacı kapsamında hazırlanan yıllık ürün talep listelerini, ürünlerin 12 haneli Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (G,T,İ,P) ve ürünlerin tam

isimlerinin belirtilmesi suretiyle, her yıl Ekim ayı sonuna kadar Dış Ticaret Müsteşarlığına bildirir.

(2) Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köy işleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme neticesinde il ihtiyacı kapsamında uygun görülen ithalat kotaları, İthalat Uygunluk Belgelerinin düzenlenmesinde esas alınmak üzere, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl Ocak ayının ilk beş iş günü sonuna kadar ilgili valiliklere bildirilir.

(3) Dış Ticaret Müsteşarlığının teklifi üzerine, Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köy işleri Bakanlığı ile yapılacak değerlendirme neticesinde uygun görülecek ilgili bir komşu ülkeden veya ülkelerden bu Karar kapsamında yapılacak ithalata, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen ithalat kotaları tahsisine yerine, il bazında yıllık tespit edilecek ithalat değer limitleri kapsamında izin verilebilir.

(4) İthalat değer limitleri; 30 milyon ABD Dolarına kadar tarım ürünleri ve 70 milyon ABD Dolarına kadar sanayi ürünleri olmak üzere ülke bazında yıllık toplam tutarın azami 100 milyon ABD Dolarına kadar olması kaydıyla, söz konusu sektörel değerlerin ilgili sınır illerine paylaştırılması suretiyle tespit edilir, Bu kapsamda yapılacak ithalat değer limitlerinin tespitinde, ilgili sınır illerinin nüfusu ve sınır ticareti kapsamında ilgili komşu ülke ile son üç yıl içinde gerçekleştirilen toplam ithalat ve ihracat değerleri göz önünde bulundurulur.

(5) İl Değerlendirme Komisyonu tarafından yıl içinde her bir ürün için düzenlenmesi uygun görülecek İthalat Uygunluk Belgelerinin toplam değeri, ilgili sınır ili bazında tarım ve sanayi sektörü için belirlenen yıllık ithalat değer limitinin %5'ini aşamaz.

(6) İthalat değer limitleri de, İthalat Uygunluk Belgelerinin düzenlenmesinde esas alınmak üzere, Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından her yıl Ocak ayının ilk beş iş günü sonuna kadar ilgili valiliklere bildirilir.

(7) Dış Ticaret Müsteşarlığı, ithalat değer limitleri kapsamındaki ithalat gerçekleştirmelerini üçer aylık dönemler itibarıyla değerlendirerek, ihtiyaç duyulması halinde, ilgili ürün ithalatının durdurulması dâhil, gerekli tedbirleri ilgili valiliklere duyurur.

(8) Tarım ve Köy işleri Bakanlığınca zorunlu görülmesi halinde, ithalat kotaları ve ithalat değer limitleri kapsamında yapılacak tarım ürünleri ithalatı, ülkemizdeki hasat dönemi dikkate alınarak, söz konusu Bakanlıkça mevsimsel kısıtlamaya tabi tutulabilir.

(9) Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından bildirilen ithalat kotaları ve/veya ithalat değer limitleri, ilgili valiliklerce beş iş günü içinde ilgili meslek kuruluşları aracılığıyla esnaf ve tacire duyurulur.

(10) İl Değerlendirme Komisyonu, il ithalat kotası veya il ithalat değer limiti dahilindeki tahsislerde, uygulamadan mümkün olduğunca çok sayıda esnaf ve tacirin yararlanabilmesi hususunu esas alır.

(11) İthalat kotaları ve ithalat değer limitleri yıl içinde değiştirilemez, Ancak, Dış Ticaret Müsteşarlığınca ilgili komşu ülkeyle aynı yıl içinde yürütülen ikili müzakerelerde ülkemize ithal edilmesi hususunda mutabakata varılan yeni ürünler, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen usul çerçevesinde miktar tespit edilmek suretiyle, ilgili illerin ithalat kotasına ilave edilebilir.

İthalat Uygunluk Belgesi

MADDE 8 – (1) Bu Karar kapsamında yapılacak ithalatta, ilgili gümrük idaresi, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından düzenlenmesi uygun görülen İthalat Uygunluk Belgesini arar.

(2) İthalat Uygunluk Belgesi taleplerine ilişkin müracaatlar beş iş günü içinde İl Değerlendirme Komisyonuna sunulmak üzere, sekretarya hizmetini yürüten İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odasına yapılır, İl Değerlendirme Komisyonu on iş günü içerisinde müracaatları inceleyerek sonuçlandırır.

(3) İl Değerlendirme Komisyonu tarafından müracaatları uygun görülen esnaf ve tacir (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) adına her bir ürün için bir İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenir.

(4) İthalat Uygunluk Belgesinin tanzimi, İl Değerlendirme Komisyonunun sekretarya görevini yürüten İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yerine getirilir.

(5) İthalat Uygunluk Belgesi, Sanayi ve Ticaret İl Müdürü ile İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odasının en az genel sekreter düzeyindeki yetkilisi tarafından imzalanır ve İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası tarafından mühürlenir.

(6) İthalat Uygunluk Belgesi üç nüsha düzenlenir. Birinci nüsha sekreteryada muhafaza edilir, ikinci nüsha ilgili gümrük idaresine gönderilir, üçüncü nüsha ise ilgili gümrük kapısında yapılacak işlemlerde ibraz edilmesi ve üzerine gümrük idaresince ilgili işlem kaydının düşülmesini teminen ilgili esnaf veya tacire (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) verilir.

(7) İthalat Uygunluk Belgesinin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren 45 gün olup bu süre uzatılamaz, Ancak, Tarım ve Köy işleri Bakanlığınca belirlenen tarım ürünlerinin ithalatında hasat dönemi dikkate alınarak bu belge daha kısa süreler için düzenlenebilir.

(8) İthalat Uygunluk Belgesi süresinin bir kısmının tarım ürünleri ile ilgili mevsimsel ithalat kısıtlamaları dönemine girmesi halinde bakiye süre kazanılmış hak teşkil etmez.

(9) İl Değerlendirme Komisyonunun çalışmaları ile İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmesine ilişkin usul ve esaslar valiliklerce düzenlenecek yönergelerle belirlenir.

(10) İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmesinde, il ihtiyacı ölçütü ile talep sahibinin vergi ve sosyal sigorta prim borcunun olup olmadığı, son bir yıla ait işletme cirosu ve esnaf ve tacirin sektörel faaliyet alanı ile daha önce adına tahsis edilmiş İthalat Uygunluk Belgeleri kapsamında gerçekleştirmiş olduğu ithalata ilişkin veriler de göz önünde bulundurulur.

(11) İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmesi sırasında gerçeğe aykırı beyanda bulunduğu veya gerçeğe aykırı belge sunduğu tespit edilen esnaf veya tacirin (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) İthalat Uygunluk Belgesi ile Sınır Ticareti Belgesi, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından iptal edilir ve söz konusu esnaf ve tacir ile bunların sahibi, kurucu ortağı veya yöneticisi olduğu firmalar adına bir daha valilikçe Sınır Ticareti Belgesi düzenlenmez.

(12) İthalat işlemleri sırasında, İthalat Uygunluk Belgesinin tarih ve sayısının gümrük beyannamesi üzerine kaydedildiği hususu ilgili gümrük idaresince aranır.

(13) Bu Karar kapsamında ithal edilen ürünler sadece bu Karar'ın 2 nci maddesinde belirtilen illerde satılabilir, Söz konusu illerde yerleşik esnaf ve tacire yapılacak satış işlemlerinde, satış faturası ve ilgili nakliye belgeleri düzenlenir, Ürün satış faturası üzerine ilgili İthalat Uygunluk Belgesinin tarih ve sayısı da kaydedilir.

İthalat

MADDE 9 – (1) Bu Karar kapsamında bir esnaf veya tacir ya da Sınır Ticaret Merkezi mağazası tarafından ayda toplam 50,000 ABD Doları karşılığı Türk Lirasına kadar değerde eşya ithal edilebilir.

(2) İthalatta tek ve maktu vergi uygulanır, Tek ve maktu vergi; gümrük vergisi oranı sıfır, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranları tam olarak dikkate alınarak hesaplanır.

(3) İthalat işlemlerinde, eşyanın ilgili sınır ülkesinde üretildiğine veya imal edildiğine dair ithalatın yapılacağı ülkenin yetkili makamlarınca düzenlenen menşe şahadetnamesi ilgili gümrüklerce aranır, Üçüncü ülke menşeli ürünlerin bu Karar kapsamında ithalatına izin verilmez.

İhracat

MADDE 10 – (1) İhraç edilen eşya faturasının ve ihracatçı birliğince onaylanmış gümrük beyannamesinin yetkili gümrük idaresine tevdi edilmesi zorunludur.

(2) İhracatçı Birliği sınır ticareti kapsamında onayladığı gümrük beyannamelerine ilişkin istatistiki bilgileri aylık olarak ilgili valiliğe bildirir.

Sınır Ticaret Merkezleri

MADDE 11 – (1) Gümrük hattı üzerinde, aşağıdaki tabloda gösterilen yerlerde kurulacak Sınır Ticaret Merkezlerinden karşılarında belirtilen ülkeyle sınır ticareti yapılabilir.

İLİ	SINIR TİCARET MERKEZLERİ	ÜLKE
AĞRI	SARISU	İRAN
HAKKÂRİ	ESENDERE	İRAN
VAN	KAPIKÖY	İRAN
IĞDIR	DİLUCU	NAHÇIVAN

(2) Sınır Ticaret Merkezleri, gümrük işlemlerinin yürütülmesinde Türkiye Cumhuriyeti Gümrük Bölgesi dışında addedilir,

Sınır Ticaret Merkezlerinin kurulması ve işletilmesi

MADDE 12 – (1) 11 inci maddenin birinci fıkrasında belirtilenlere ilave olarak Sınır Ticaret Merkezleri kurulması; ilgili valiliğin talebine istinaden, Dış Ticaret Müsteşarlığının koordinasyonunda Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığı temsilcilerinden oluşan bir Komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanın onayı ile kararlaştırılır.

(2) Sınır Ticaret Merkezlerinin fiziki olarak düzenlenmesi, eşya ve stok kontrollerinin yapılması ile bu merkezlere giriş ve çıkışlara ilişkin usul ve esaslar Gümrük Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakanlıkça tespit edilir.

(3) Gıda maddelerinin stoklanmasında kullanılacak depoların asgari hijyenik ve teknik şartlarının belirlenmesinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının görüşü alınır.

(4) Sınır Ticaret Merkezlerinin inşası ve işletilmesi ile mağazaların kiraya verilmesine ilişkin uygulamalar, ilgili valilikçe hazırlanan ve Gümrük Müsteşarlığınca uygun görülen Sınır Ticaret Merkezleri Yönergesi çerçevesinde il özel idaresince yerine getirilir.

Ürün güvenliği

MADDE 13 – (1) Bu Karar kapsamında ithal ve ihraç edilen ürünler, 7/9/2005 tarihli ve 2005/9454 sayılı Kararnamenin eki “Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı”na istinaden yapılan ihracat ve ithalat denetimlerinden muaftır, Ancak, bu Karar kapsamında ithal edilen ürünlerin 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanuna istinaden güvenli olması zorunludur ve bundan ithalatçı sorumludur.

(2) Bu Karar kapsamında ithal edilen ürünlerin güvensiz olduğunun tespit edilmesi halinde 4703 sayılı Kanunda yer alan cezai müeyyideler uygulanır.

(3) Tarım ve Köyişleri Bakanlığının denetimine tabi ürünlerin bu Karar kapsamında ithalatı genel hükümlere tabidir.

Müeyyideler

MADDE 14 – (1) Gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ithal edilen ürünler için 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümleri uyarınca işlem yapılır ve İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgililerden tahsil edilir. Gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ithal edilen ürünler için 4458 sayılı Gümrük Kanunu kapsamında tahakkuk ettirilmesi gereken vergilerin üç katı kadar para cezası uygulanır.

(2) Uygunluk belgesinde belirtilen miktardan fazla ithalat yapıldığının tespit edilmesi halinde, fazladan ithal edilen ürünler için gümrük mevzuatı ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümleri uyarınca işlem yapılır.

(3) Bu maddenin birinci ve ikinci fıkralarında belirtilen eylemleri gerçekleştirdiği tespit edilen esnaf veya tacirin (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) İthalat Uygunluk Belgeleri ile Sınır Ticareti Belgeleri, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından iptal edilir ve söz konusu esnaf ve tacir ile bunların sahibi, kurucu ortağı veya yöneticisi olduğu firmalar adına bir daha valilikçe Sınır Ticareti Belgesi düzenlenmez.

(4) Bu Karar kapsamında ithal edilen ancak bu Karar kapsamı iller dışına satıldığı tespit edilen ürünler için İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili esnaf veya tacirden (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dâhil) tahsil edilir ve İl Değerlendirme Komisyonu tarafından söz konusu esnaf veya tacir adına bir yıl süreyle İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmez.

(5) Bu Karar kapsamında, vergi ve diğer mali yükümlülüklerini süresi içinde yerine getirmedikleri tespit edilenler adına Sınır Ticareti Belgesi ve/veya İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmez.

Sınır ticareti kapsamına girmeyen ürünler

MADDE 15 – (1) İhracı ve ithali ilgili mevzuatla yasaklanmış ve ithali belli kurum ve kuruluşlara bırakılmış maddeler, ticaret politikası önlemleri kapsamındaki kota, korunma, dumping ve sübvansiyona karşı vergi önlemlerine tabi ürünler ile 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silâh, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun kapsamında kontrole tabi ürünler sınır ticaretine konu edilemez.

(2) Bu Karar kapsamında petrol ile petrol ürünleri ticareti yapılamaz.

Yönergeler

MADDE 16 – (1) Bu Karar kapsamındaki uygulamaya ilişkin usul hakkında ilgili valiliklerce düzenlenecek yönergeler Dış Ticaret Müsteşarlığının uygun görüşü alınarak yürürlüğe konulur.

Sınır ticareti istatistikleri

MADDE 17 – (1) İthalatta ve ihracatta düzenlenen belgelerin birer örneği gümrük idarelerince, müteakip ayın ilk haftası içinde ilgili valiliğe ve Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığına gönderilir.

(2) Valilikler, Sınır Ticareti Aylık İstatistik Formunu (Ek-3), ithalat ve ihracat işlemlerine ait istatistikî bilgilerin doldurulmasını müteakip bir sonraki ayın ilk haftasında Dış Ticaret Müsteşarlığına gönderir.

Çeşitli hükümler

MADDE 18 – (1) İthalat Rejimi Kararı, İhracat Rejimi Kararı ve Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı ve diğer mevzuatla ihracı ve ithali izne tabi ürünlerin sınır ticaretine konu edilmesi ilgili mercilerin izni ile mümkündür.

(2) Bu Karar kapsamında yapılacak ihracat ve ithalat işlemlerinde, Gümrük Yönetmeliğinin eki Gümrük Beyannamesi Kullanma Talimatında belirtildiği şekilde gümrük beyannamesi düzenlenir.

(3) Sınır ticareti kapsamındaki ithalat ve ihracat işlemleri ile Sınır Ticaret Merkezlerinde yapılacak ticari işlemlerle ilgili olarak mülki idare amirlikleri,

belediyeler, vakıf ve dernekler tarafından hiçbir nam ve hesap adına kesinti yapılamaz.

(4) Valilikler ve belediyelerce vakıf, dernek, il özel idaresi adına kurulan firmalar bu Karar kapsamında ithalat ve ihracat yapamazlar.

Diğer mevzuat

MADDE 19 – (1) Bu Kararda yer almayan hususlarda; gümrük mevzuatı, İthalat Rejimi Kararı ve İhracat Rejimi Kararı hükümleri ile diğer ilgili mevzuat hükümleri uygulanır.

Valilerin sorumluluğu

MADDE 20 – (1) Sınır ticaretinin amacına uygun olarak yürütülmesi ve izlenmesi konusunda ilgili valiler sorumludur.

Yetki

MADDE 21 – (1) Bu Kararda yer alan hususlara ilişkin talimatlar vermeye, sınır ticareti yoluyla yapılacak ithalat ve ihracatın her aşamasında gerekli görülecek düzenlemeleri yapmaya ve önlemler almaya, ürün politikaları dikkate alınarak gerektiğinde ürün ve ülke bazında ithalatı ve ihracatı sınırlandırmaya veya durdurmaya Dış Ticaret Müsteşarlığı yetkilidir.

Yürürlükten kaldırılan mevzuat

MADDE 22 – (1) 25/3/2003 tarihli ve 2003/5408 sayılı Kararname ile yürürlüğe konulan “Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar” yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 1 – (1) Bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten önce düzenlenmiş Sınır Ticareti Belgeleri ve 2009 yılı il ithalat kotaları kapsamında düzenlenmiş uygunluk belgeleri ile Sınır Ticaret Merkezinde mağaza kiralama sözleşmeleri süreleri sonuna kadar geçerliliğini korur ve bu Kararın lehte hükümlerinden yararlanır. Ancak, bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten önce 2009 yılı için belirlenmiş il ithalat kotaları, bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde bu Kararın 7 nci maddesine göre yeniden belirlenir. Sınır Ticaret Merkezi işleticisi anonim şirketler, bu Kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 30 gün içerisinde yönetim kurullarının alacağı kararla feshedilir.

Yürürlük

MADDE 23 – (1) Bu Karar, yayımlandığı tarihten 30 gün sonra yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 24 – (1) Bu Karar hükümlerini Dış Ticaret Müsteşarlığının bağlı olduğu Bakan yürütür.

EK: 3 SINIR TİCARETİ İTHALAT UYGUNLUK BELGESİ

T,C,

.....VALİLİĞİ

Sınır Ticareti İl Değerlendirme Komisyonu

Düzenlenme Tarihi/...../200.....

Belge Kayıt No :

Belge Geçerlilik Süresi

BELGE SAHİBİNİN		İTHAL EDİLECEK ÜRÜNÜN	
Adı Soyadı ve Meslek Unvanı		Adı	
T,C, Kimlik No		G,T,İ,P (12'li bazda)	
Firma Unvanı		Birim Değeri (CIF/ABD Doları)	
Sınır Ticareti Belgesi Tarih ve Kayıt Numarası		Toplam Miktar	
Bağlı Olduğu Vergi Dairesi		Menşe Ülkesi	
Vergi Numarası		Giriş Gümrük Kapısı	
Bağlı Olduğu Ticaret veya Esnaf Odası			
Ticaret veya Esnaf Sicil No – Sicil Kayıt Tarihi			
İş Adresi			
İmzası			

- İşbu belge sahibinin, yukarıda kayıtlı ürünü sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin .../.../2008 tarihli ve sayılı Karar kapsamında ithal etmesi uygun görülmüştür,

- İthalatçı, bu belge kapsamında ithal edilen ürünlerin güvenli olmasından, 4703 sayılı Ürünlerle İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun hükümleri uyarınca sorumludur,

Mühür

İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odası

İmza

İmza

Sanayi ve Ticaret İl Müdürü

İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi
Odası Yetkilisi

1. Bu Belgenin geçerlilik süresi, düzenlendiği tarihten itibarengündür.
2. Bu Belge üç nüsha düzenlenmiş olup; birinci nüsha Sekreteryada muhafaza edilir, ikinci nüsha Gümrük İdaresine gönderilir, üçüncü nüsha ise Gümrük Kapısında yapılacak işlemlerde ibraz edilmek üzere ilgili esnaf veya tacire verilir.
3. Bu Belge bir ürün için düzenlenmiştir.
4. Bu Belge bir başkasına devredilemez.
5. Bu Belge kapsamında ithal edilen ürünün Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Hatay illeri dışında başka bir ile satıldığı tespit edilmesi halinde, İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgili esnaf veya tacirden (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dahil) tahsil edilir ve İl Değerlendirme Komisyonu tarafından söz konusu esnaf veya tacir adına bir yıl süreyle İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmez.
6. Gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ithal edilen ürünler için 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümleri uyarınca işlem yapılır ve İthalat Rejimi Kararı uyarınca alınması gereken vergilerin tamamı 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre ilgililerden tahsil edilir. Gerçek dışı menşe belgesi ibrazıyla ithal edilen ürünler için 4458 sayılı Gümrük Kanunu kapsamında tahakkuk ettirilmesi gereken vergilerin üç katı kadar para cezası uygulanır.

Ayrıca söz konusu eylemi gerçekleştirdiği tespit edilen esnaf veya tacirin (Sınır Ticaret Merkezi mağazası kiralayan esnaf ve tacir dahil) İthalat Uygunluk Belgeleri ile Sınır Ticareti Belgeleri, İl Değerlendirme Komisyonu tarafından iptal edilir ve söz konusu esnaf ve tacir ile bunların sahibi, kurucu ortağı veya yöneticisi olduğu firmalar adına bir daha valilikçe Sınır Ticareti Belgesi düzenlenmez.

EK: 4 SINIR TİCARETİ BELGESİ

.....VALİLİĞİ

Düzenlenme Tarihi: ,

Belge Kayıt No :

FOTO

Belge Sahibinin

Adı Soyadı	
T,C, Kimlik No	
Pasaport No	
Mesleği	
Firma Ünvanı	
Firma Faaliyet Konusu	
İş Adresi	
Bağlı olduğu Ticaret Odası/Esnaf Odası	
Ticaret/Esnaf Sicil No	
Ticaret/Esnaf Sicil Kayıt Tarihi	
Bağlı Olduğu Vergi Dairesi	
Vergi Numarası	
Baba Adı	
Ana Adı	
Doğum Tarihi ve Yeri	
İkametgah Adresi	
İmzası	

İşbu belge. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin .../.../ 2008 tarihli ve sayılı Karar kapsamında düzenlenmiştir.

İmza & Mühür

-----/-----/-----

Vali/Vali Yardımcısı

1. Bu Belge pasaport veya nüfus cüzdanı yerine geçmez.
2. Bu Belgenin geçerlilik süresi, düzenlendiği tarihten itibaren 1 (bir) yıldır, Süresi sona erdiğinde, talebi halinde ilgiliye Valilikçe yeniden belge düzenlenebilir.
- 3, Bu Belge bir başkasına devredilemez.

EK:5

SINIR TİCARETİ AYLIK İSTATİSTİK FORMU

Form No : ST-1

Sayfa No :

I, BÖLÜM

İLİ : **Onaylayan Gümrük Müdürlüğü :**

GÜMRÜK KAPISI :

ÜLKE :

DÖNEMİ (Ay/Yıl) :

TİCARET TÜRÜ : **İTHALAT** / **İHRACAT** Kayıtlarımıza uygundur.

AÇIKLAMA :

II, BÖLÜM

SIRA NO	GTİP NO Gümrük Tarife İst, Pozisyonu (12'li)	EŞYANIN CİNSİ (MADDE ADI)	TOPLAM MİKTARI	BİRİMİ	TOPLAM KIYMETİ (ABD DOLARI)
SAYFA TOPLAMI					
GENEL TOPLAM					

VAN TİCARET VE SANAYİ ODASI BAŞKANLIĞINA

....., Nolu Sınır Ticareti Belgesi sahibiyiz, İran'dan Sınır Ticareti kapsamında eki listede belirttiğimiz tarım / sanayi ürünlerini ithal etmek istiyoruz.

İthalat Uygunluk Belgesi için gerekli evrak ve belgeler ilişikte sunulmuş olup tarafımıza Uygunluk Belgesinin verilmesini arz ederiz. ... / ..., / 2010

Firma Unvanı (Kaşe)

Şirket Yetkilisinin Adı-Soyadı

EKLER :

- 1-Sınır Ticareti Belgesi fotokopisi
- 2-Sosyal sigortalar pirim borcunun olup olmadığına dair belge,
- 3 – İthal Edilmek İstenilen Ürün Talep Listesi

Adres ve Telefon Bilgileri :

İTHAL EDİLMEK İSTENİLEN ÜRÜN BİLGİLERİ

G,T,i,P NO,	ÜRÜNÜN CİNSİ	BİRİM DEĞERİ (ABD DOLARI)	MİKTARI	TOPLAM DEĞERİ	MENŞEİ
GENEL TOPLAM DEĞERİ					

HİZMET STANDARTLARI TABLOSU VAN GÜMRÜK MÜDÜRLÜĞÜ
HİZMET STANDARTLARI

SIRA NO	HİZMETİN ADI	BAŞVURUDA İSTENEN BELGELER	HİZMETİN TAMAMLANMA SÜRESİ (EN GEÇ)
1	Serbest dolaşıma giriş beyannamesi kabul işlemleri	1- Serbest dolaşıma giriş beyannamesi 2- Fatura, Navlun faturası, sigorta poliçesi, banka dekontu 3- Kımet bildirim formu 4- Eşyanın durumuna göre istenen diğer belgeler	Beyanname kabul işlemi 5 dakika (beyanname kapatma işlemi 1-30 gün arasında değişmektedir,
2	Özet beyan ile ilgili işlemler	1-Özet beyan formu 2- taşıma belgesi 3- tır karnesi,	4 saat
3	Transit beyannamesi kabul işlemleri	1- Transit beyannamesi 2- Fatura 3- Taşıma senedi 4- Eşyanın durumuna göre istenen diğer belgeler	8 saat
4	İhracat beyannamesi Kabul İşlemleri	1- İhracat beyannamesi 2- Fatura 3- Eşyanın durumuna göre istenen diğer belgeler	1-30 gün arasında değişmektedir,

5	Firma Dosyalarına İlişkin İşlemler	1- Dilekçe 2- Ticaret sicil gazetesi 3- Vergi mükellefiyet yazısı 4- İmza sirküleri 5- Oda sicil kayıt sureti 6- Yetki belgesi 7- Vekâletname 8- faaliyet belgesi 9- Nüfus cüzdanı Fotokopisi	10 dakika
---	---------------------------------------	---	-----------

Başvuru esnasında yukarıda belirtilen belgelerin dışında belge istenmesi, eksiksiz belge ile başvuru yapılmasına rağmen hizmetin belirtilen sürede tamamlanmaması veya yukarıdaki tabloda bazı hizmetlerin bulunmadığının tespiti durumunda ilk müracaat yerine ya da ikinci müracaat yerine başvurunuz.

İlk Müracaat Yeri : Gümrük Müdürlüğü

İkinci Müracaat Yeri: Başmüdürlük

İsim :

İsim :

Unvan :

Unvan :

Adres :

Adres :

Tel, :

Tel, :

Faks :

Faks :

e-Posta :

e-Posta :

EK:6 BÖLGEDEKİ GÜMRÜK MÜDÜRLÜKLERİ VE SINIFLARI

Gümrük Yönetmeliği'nin 560 ıncı maddesinin birinci fıkrası; “Bakanlık kurumsal internet sayfasında yer alan gümrük müdürlükleri yetkilerine göre A ve B sınıfı gümrük müdürlükleri olarak iki sınıfa ayrılır. A sınıfı gümrükler, her türlü gümrük işlemlerini; B sınıfı gümrükler, yalnızca yolcu ve yolcu beraberinde gelen eşya ile Bakanlıkça belirlenen gümrük işlemlerini yapmaya yetkilidir,” hükmünü amirdir.

Aşağıdaki tabloda Van İlinde kurulan Ticaret Bölge Müdürlüğü ile buna bağlı gümrük müdürlükleri ve bu gümrük müdürlüklerinin sınıfları gösterilmiştir.

SIRA NO	DOĞU ANADOLU GÜMRÜK VE TİCARET BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ (VAN)	BULUNDUĞU İL	SINIFI
7	1 Van Gümrük Müdürlüğü	Van	A
	2 Doğubeyazıt Gümrük Müdürlüğü	Ağrı	A
	3 Gürbulak Gümrük Müdürlüğü	Ağrı	A
	4 Esendere Gümrük Müdürlüğü	Hakkari	A
	5 Kapıköy Gümrük Müdürlüğü	Van	A
	6 Erzurum Gümrük Müdürlüğü	Erzurum	A
	7 Türkgözü Gümrük Müdürlüğü	Ardahan	A
	8 Dilucu Gümrük Müdürlüğü	İğdir	A
	9 Kars Gümrük Müdürlüğü	Kars	A
	10 Yüksekova Gümrük Müdürlüğü	Hakkari	A
	11 Aktaş Gümrük Müdürlüğü	Ardahan	A
	12 Borualan Gümrük Müdürlüğü	İğdir	B
	13 Akyaka Gümrük Müdürlüğü	Kars	B

EK:7 İHRACATÇI FİRMALARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Bin Dolar

İL PLAKA NO	İL ADI	OCAK-NİSAN			
		İHRACATCI FİRMA SAYISI		İHRACAT DEĞERİ	
		2011	2012	2011	2012
01	ADANA	642	657	560.746	626.899
02	ADİYAMAN	34	31	26.315	24.111
03	AFYON	173	151	90.053	96.917
04	AĞRI	37	38	19.614	12.525
05	AMASYA	25	36	25.154	20.070
06	ANKARA	2.397	2.571	1.976.817	2.313.041
07	ANTALYA	547	597	330.343	303.697
08	ARTVİN	66	62	15.454	20.340
09	AYDIN	184	172	228.022	233.416
10	BALIKESİR	168	159	130.202	142.425
11	BİLECİK	29	34	16.354	21.205
12	BİNGÖL	2	4	1.799	2.338
13	BİTLİS	4	5	1.049	883
14	BOLU	41	51	24.542	31.396
15	BURDUR	70	67	48.897	58.611
16	BURSA	2.421	2.581	4.049.585	3.792.815
17	ÇANAKKALE	45	48	48.078	50.334
18	ÇANKIRI	12	14	8.040	14.464
19	ÇORUM	86	91	44.791	49.346
20	DENİZLİ	600	630	856.186	813.494
21	DİYARBAKIR	84	117	49.123	57.681
22	EDİRNE	46	40	23.022	18.627
23	ELAZIĞ	43	38	11.134	11.930
24	ERZİNCAN	3	4	392	739
25	ERZURUM	25	31	6.284	12.770
26	ESKİŞEHİR	190	203	242.150	298.152
27	GAZİANTEP	853	919	1.384.214	1.769.223
28	GİRESUN	28	31	45.081	42.410

29	GÜMÜŞHANE	2	1	170	24
30	HAKKARİ	60	65	99.329	96.490
31	HATAY	509	490	725.625	661.561
32	ISPARTA	62	64	44.352	42.934
33	İÇEL	583	646	460.644	447.780
34	İSTANBUL	19.956	21.318	19.446.670	22.613.943
35	İZMİR	2.943	3.100	2.646.584	2.977.066
36	KARS	1	2	295	365
37	KASTAMONU	16	15	6.522	11.647
38	KAYSERİ	531	591	478.868	499.377
39	KIRKLARELİ	30	38	41.563	48.671
40	KIRŞEHİR	18	18	64.116	69.205
41	KOCAELİ	825	905	4.305.266	4.547.739
42	KONYA	856	953	352.514	409.742
43	KÜTAHYA	50	56	40.097	53.997
44	MALATYA	96	121	102.078	87.854
45	MANİSA	263	297	1.155.713	1.441.112
46	KAHRAMANMARAŞ	151	165	260.991	235.849
47	MARDİN	156	171	218.490	279.546
48	MUĞLA	113	132	69.296	83.698
49	MUŞ	6	2	4.305	470
50	NEVŞEHİR	34	42	14.737	15.718
51	NİĞDE	27	34	23.942	19.337
52	ORDU	38	38	99.490	100.733
53	RİZE	55	62	121.136	129.966
54	SAKARYA	185	199	704.586	707.158
55	SAMSUN	127	154	133.860	148.193
56	SİİRT	3	8	5.974	2.117
57	SİNOP	14	14	6.643	5.244
58	SİVAS	39	41	19.900	21.965
59	TEKİRDAĞ	225	260	201.788	187.286
60	TOKAT	16	19	10.918	10.802
61	TRABZON	138	137	342.303	356.207
62	TUNCELİ	0	1	0	0

63	ŞANLIURFA	104	85	55.675	36.719
64	UŞAK	107	111	43.172	49.595
65	VAN	37	31	6.374	5.376
66	YOZGAT	15	23	1.287	2.304
67	ZONGULDAK	38	50	130.646	138.283
68	AKSARAY	48	53	27.946	17.320
69	BAYBURT	1	1	395	165
70	KARAMAN	53	64	71.870	94.465
71	KIRIKKALE	11	12	3.807	1.676
72	BATMAN	29	30	12.058	24.824
73	ŞIRNAK	183	167	281.976	303.043
74	BARTIN	11	12	5.376	7.344
75	ARDAHAN	2	2	859	564
76	İĞDIR	87	82	30.415	21.310
77	YALOVA	48	60	17.211	18.903
78	KARABÜK	17	19	65.820	65.537
79	KİLİS	22	19	8.885	7.000
80	OSMANİYE	26	31	28.440	26.637
81	DÜZCE	69	84	23.980	30.672
	BELİRSİZ	9	20	7.100	11.564
	GENEL TOPLAM	37.900	40.497	43.295.495	48.016.957

EK: 8 İTHALATÇI FİRMALARIN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Bin Dolar

İL PLAKA NO	İL ADI	OCAK-NİSAN			
		İTHALATÇI FİRMA SAYISI		İTHALAT DEĞERİ	
		2011	2012	2011	2012
01	ADANA	696	684	1.024.760	969.135
02	ADİYAMAN	34	27	44.969	10.988
03	AFYON	91	79	36.596	16.666
04	AĞRI	108	104	21.655	21.649
05	AMASYA	24	25	32.623	22.873
06	ANKARA	4.226	4.150	3.603.188	3.426.710
07	ANTALYA	667	692	241.609	217.462
08	ARTVİN	13	14	18.867	23.934
09	AYDIN	132	135	119.925	97.762
10	BALIKESİR	175	156	149.992	156.398
11	BİLECİK	36	35	72.618	41.530
12	BİNGÖL		2	0	427
13	BİTLİS	7	6	2.450	2.866
14	BOLU	79	67	47.680	71.708
15	BURDUR	18	28	10.428	4.430
16	BURSA	1.950	2.040	4.094.711	3.448.012
17	ÇANAKKALE	34	31	92.066	21.616
18	ÇANKIRI	13	10	16.767	7.016
19	ÇORUM	61	56	38.556	22.561
20	DENİZLİ	392	416	845.048	751.462
21	DİYARBAKIR	91	77	26.634	25.199
22	EDİRNE	75	50	59.302	33.856
23	ELAZIĞ	32	31	10.547	21.476
24	ERZİNCAN	7	12	1.665	2.753
25	ERZURUM	27	26	24.488	25.537
26	ESKİŞEHİR	203	191	184.261	195.289
27	GAZİANTEP	762	764	1.700.360	1.638.962
28	GİRESUN	18	13	2.180	3.717

29	GÜMÜŞHANE	1		8	2.811
30	HAKKARİ	10	7	7.040	12.757
31	HATAY	193	186	1.184.681	1.379.533
32	ISPARTA	61	53	36.361	15.922
33	İÇEL	421	433	434.596	358.129
34	İSTANBUL	26.039	26.019	40.002.768	36.328.592
35	İZMİR	3.189	3.239	3.427.269	3.459.359
36	KARS	4	5	924	1.064
37	KASTAMONU	20	20	11.369	7.925
38	KAYSERİ	362	413	569.231	512.790
39	KIRKLARELİ	58	49	63.735	31.718
40	KIRŞEHİR	21	24	72.899	84.545
41	KOCAELİ	950	970	4.123.467	3.856.033
42	KONYA	674	714	396.989	358.617
43	KÜTAHYA	39	38	52.141	39.471
44	MALATYA	67	77	47.348	39.223
45	MANİSA	220	242	1.068.228	1.358.650
46	KAHRAMANMARAŞ	156	161	482.622	333.194
47	MARDİN	88	78	44.740	37.593
48	MUĞLA	139	116	28.252	26.714
49	MUŞ	7	3	2.073	817
50	NEVŞEHİR	51	33	13.854	12.237
51	NİĞDE	27	29	12.571	5.541
52	ORDU	30	33	25.986	30.786
53	RİZE	19	22	6.028	7.515
54	SAKARYA	212	222	467.292	410.306
55	SAMSUN	143	164	304.781	268.621
56	SiİRT	5	5	8.298	13.845
57	SİNOP	7	10	1.259	2.362
58	SİVAS	33	31	17.754	40.513
59	TEKİRDAĞ	271	283	273.931	208.930
60	TOKAT	25	18	4.713	5.807
61	TRABZON	89	79	32.525	31.570
62	TUNCELİ	0	0	0	0

63	ŞANLIURFA	179	140	108.008	53.714
64	UŞAK	161	149	54.324	60.688
65	VAN	31	107	9.131	12.499
66	YOZGAT	19	15	10.599	4.839
67	ZONGULDAK	40	51	440.671	436.820
68	AKSARAY	47	34	14.952	13.869
69	BAYBURT	3	1	1.567	1.047
70	KARAMAN	24	25	44.226	33.769
71	KIRIKKALE	17	14	8.862	2.438
72	BATMAN	32	31	9.676	7.112
73	ŞIRNAK	18	21	3.270	4.472
74	BARTIN	12	16	4.860	5.198
75	ARDAHAN	0	0	0	0
76	IĞDIR	17	20	2.235	1.808
77	YALOVA	71	62	17.353	34.599
78	KARABÜK	13	14	102.522	167.303
79	KİLİS	20	12	10.116	4.535
80	OSMANIYE	30	31	274.236	305.506
81	DÜZCE	83	86	34.359	27.263
99	GİZLİ VERİ	0	0	10.112.959	13.215.619
	BELİRSİZ	3	4	8.910	9.632
	GENEL TOPLAM	44.422	44.530	77.022.516	74.968.216

EK : 9 GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI TARAFINDAN AÇIKLANAN 11 SORU VE CEVAPTA SINIR TİCARET MERKEZLERİ

“Soru 1: Sınır ticaret merkezi (STM) nedir?”

Cevap 1: Sınır ticaret merkezi (STM). ülkemizin yaşam standartlarının düşük ve işsizliğin ciddi boyutlarda olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgelerinde. ekonomik. sınai ve ticari faaliyetlere ivme kazandırılması. bölgedeki esnaf ve tacirler için komşu ülkelere ticaret merkezleri vasıtasıyla ticaret yapılarak ihracatın artırılması ve vergi kolaylıkları sağlanarak il ihtiyaçları dahilinde ithalat yapılması imkanı veren münhasır bir ticaret modelidir.

Soru 2: STM Kurulmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı ne zaman yürürlüğe girmiştir?

Cevap 2: “Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar”. 10.04.2003 tarih ve 25075 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak. 2003/5408 Karar sayısı ile yürürlüğe girmiştir.

13 Aralık 2003 tarihli. 25315 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2003/6401 Karar sayılı “Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararda Değişiklik yapılması Hakkında Karar” ile de bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır.

Soru 3: 2003/5408 sayılı STM Kararında yer alan maddelere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler nasıl gerçekleştirilmiştir?

Cevap 3: 2003/5408 Sayılı Kararda yer alan maddelere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler, 13 Aralık 2003 tarihli. 25315 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan. “Sınır Ticaret Merkezlerinden Yapılacak İhracat ve İthalata İlişkin Yönetmelik” ve “Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanmasına Dair Yönetmelik” ile gerçekleştirilmiştir.

Soru 4: Hangi illerde STM kurulması öngörülmektedir?

Cevap 4: STM kurulması öngörülen illerimiz, 2003/5408 sayılı Kararın 2. maddesi ile belirlenmiştir. Buna göre; Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır, Ağrı, Van. Hakkâri, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerimiz, bu kapsamda yer almaktadır.

Soru 5: Mücavir il nedir?

Cevap 5: Mücavir il, 2003/5408 sayılı Karar'ın 2, maddesinde yer alan, STM kurulması öngörülen illere komşu olan Erzurum, Muş, Bitlis, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Adıyaman illerini kapsayan ve bu komşu illerin de STM'lerden yapılacak ticaretten belli şartlar dahilinde yararlanmasını öngören uygulamadır.

Soru 6: Uygunluk belgesi nedir ve nasıl alınır?

Cevap 6: Uygunluk Belgesi, STM'lere komşu ülkeden getirilerek ithal edilen ve ilgili iller dahilinde dağıtımı yapılan eşyayı satın almak üzere esnaf ile gerçek ve tüzel kişi tacirler (vakıflar, dernekler ve belediyeler ile bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları firmalar hariç) adına düzenlenen belgedir.

Esnaf yada tacirler, Uygunluk Belgesi almak üzere ilgili ilin Ticaret veya Ticaret ve Sanayi Odasına başvurur, Söz konusu odalar talepleri Değerlendirme Komisyonuna iletir, Değerlendirme Komisyonu, başvuru tarihinden itibaren 5 işgünü içerisinde müracaatları inceleyerek sonuçlandırır, Müracaatları uygun görülen ve başvuru tarihi itibarıyla ilgili ilde asgari üç yıldır faaliyet gösteren esnaf ve tacirlere her bir ürün için bir Uygunluk Belgesi verilir, Uygunluk Belgesi dağıtımında, işletme büyüklüğü, bir önceki yılın cirosu, esnaf ve tacirin faaliyet alanı, kotalarda belirtilen ithalatın yapılabileceği dönemler ile kotaların hedeflenen sosyal faydayı sağlaması gibi kriterleri göz önünde bulundurulur.

Soru 7: Uygunluk belgesinin geçerlilik süresi ne kadardır?

Cevap 7: Uygunluk belgesinin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren 45 gün olup bu süre uzatılamaz.

Soru 8: STM'lerden yapılacak ithalat ve ihracat için gümrük beyannamesi düzenlenmesine gerek var mıdır?

Cevap 8: STM üzerinden yapılacak ithalat ve ihracat işlemlerinde. 31.5.2002 ve 24771 Mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Gümrük Yönetmeliğinin eki Gümrük Beyannamesi Kullanma Talimatında belirtildiği şekilde Gümrük Beyannamesi düzenlenir. Ayrıca ithalat ve ihracatta. insan sağlığı. can ve mal güvenliği. çevre ve tüketicinin korunması açısından ilgili mevzuata uygunluğu aranan, standart ve kalite kontrolü uygulanan maddelerin Sınır Ticaret Merkezlerinde ticarete konu edilmesinde ilgili mevzuatta öngörülen işaret ve belgeler de gümrüklerce aranır.

Soru 9: STM mağazası nasıl açılır? STM mağazası işletme izni nedir ve nasıl alınır?

Cevap 9: Bir STM mağazası açmak için öncelikle STM mağazası işletme izninin alınması gerekmektedir.

STM mağazası işletme izni, STM işleticisinin teklifi üzerine ilgili esnaflar ile gerçek ve tüzel kişi tacirlere (vakıflar, dernekler ve belediyeler ile bunlar tarafından kurulan veya bunların ortak oldukları firmalar hariç) verilen bir nevi ruhsattır.

Bu kişilerin;

a) Tüzel kişi tacir ise, STM kurulması için onay verilen ilde asgari üç yıldır faaliyette bulunuyor olması.

b) Esnaf veya gerçek kişi tacir ise. STM kurulması için onay verilen ilde en az üç yıldır basit veya gerçek usulde vergi mükellefi olarak faaliyette bulunması gerekmektedir.

STM mağazası işletme izni başvurusu ile ilgili ayrıntılı bilgiler, 13 Aralık 2003 tarihli, 25315 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan, "Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Kararın Uygulanmasına Dair Yönetmelik" te yer almaktadır.

Soru 10: STM'lerde yapılan ithalatlarda herhangi bir vergi avantajı var mıdır?

Cevap 10: STM'lerdeki ticaretin özel bir amaca yönelik olması nedeniyle, normal ticarete göre teşvik edilmesi ve bazı üstünlükler sağlanması söz konusudur. Bu üstünlüklerden bir tanesi de vergi avantajları oluşturmaktadır.

Buna göre; sanayi ürünleri ithalatında. normal ithalatlarda alınması gereken vergi fonlar alınmazken sadece KDV ve ÖTV'nin tamamı. tarım ürünlerinde ise, söz konusu ürünlerin ithalatında alınması gereken vergi ve fonların % 60'ı ile KDV'nin tamamı tahsil edilir.

Soru 11: STM istenildiği zaman herhangi bir ülkeyle kurulabilir mi?

Cevap 11: STM' nin amacına uygun işleyebilmesi için karşılıklılık prensibi gözetilerek faaliyette bulunması gerekmektedir. Buna göre. STM kurulması öngörülen ilimize komşu ülkeyle görüşülmekte. sistem anlatılmakta. karşılıklı olarak hangi eşyanın bu kapsamda ticaretine izin verileceği müzakere edilmekte ve son aşamada eğer karşı tarafla her noktada anlaşılırsa STM kurulmasına karar

verilmektedir. Bu sürecin, en önemli tarafı, karşı ülkenin de bizim onlara sağladığımız vergi avantajlarını bize sağlamasıdır. Aksi halde tek taraflı olarak sistemin işlemesi mümkün değildir.

Bununla birlikte, STM'lerin her komşu ülkeyle değil, sadece 2003/5408 sayılı Sınır Ticaret Merkezleri Kurulmasına İlişkin Karar'ın 2.maddesinde tek tek sayılan illerimize komşu ülkelerle kurulması öngörülmüştür."

(<http://www.gumrukticaret.gov.tr/>)

ÖZGEÇMİŞ

- 1978 Van ili merkez Kasımoğlu Köyü'nde doğdu.
- 1986 Van Merkez Kasımoğlu Köyü İlkokulu'nu bitirdi.
- 1989 Van Merkez Kasımoğlu Köyü Ortaokulu'nu bitirdi.
- 1992 Van Teknik Lise ve Endüstri Meslek Lisesi Elektronik Bölümü'nü bitirdi.
- 1994 Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta Meslek Yüksekokulu Elektronik Bölümünden mezun oldu.
- 2004 Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünü bitirdi.
- 2007 Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında tezsiz yüksek lisansa özel öğrenci statüsünde devam ederek dersleri verdi.
- 2010 Yılında Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans sınavını kazandı.
- 26.03.2009'dan beri Muş Alparslan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Bölüm'ünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Evli ve 3 çocuk babasıdır.